1946 – Egy évvel a világháború után

1946 – Rok po veľkej vojne

Kárpát-medencei Értékmentő Alapítvány

Kiadta / Vydalo:

KÁRPÁT-MEDENCEI ÉRTÉKMENTŐ ALAPÍTVÁNY

Támogatók / Podporovatelia:

EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTÉRIUMA

EMBERI ERŐFORRÁS TÁMOGATÁSKEZELŐ

GULÁG EMLÉKBIZOTTSÁG

1946 – Egy évvel a világháború után

1946 – Rok po veľkej vojne

A kiadvány a 2016. július 1-jén Pozsonyban ugyanezzel a címmel megvalósult nemzetközi konferencián elhangzott előadásokat tartalmazza

Publikácia obsahuje prednášky, ktoré odzneli na konferencii rovnakým názvom dňa 1. júla 2016 v Bratislave

A kiadvány az Emberi Erőforrások Minisztériumának támogatásával, amelynek lebonyolítója az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő, és a Gulág emlékév keretében került kiadásra

Publikácia bola vydaná s podporou Ministerstva ľudských zdrojov Maďarska v rámci spomienkového roku Gulag

© Kárpát-medencei Értékmentő Alapítvány, 2016
ISBN 978-963-12-7605-3

Tartalom / Obsah

Csáky Pál: Amikor legsötétebb az ég, akkor ragyognak legfényesebben a csillagok 5

Pál Csáky: Keď je obloha najtmavšia, vtedy sa hviezdy najväčšmi blyštia a ligocú

Köteles Ágoston: Felvidéki magyarok a gulágokban 7

Augustín Köteles: Maďari zo Slovenska – z Hornej zeme v gulagoch

„Izvenyite, agyin klop…” 19

Jerguš Sivoš: Munka- és gyűjtőtáborok Szlovákiában az 1945-48-as években 37

Jerguš Sivoš: Pracovné a sústreďovacie tábory na Slovensku v rokoch 1945 – 1948

Tóth Endre: Edvard Beneš háború utáni nemzetiségi politikája 46

Andrej Tóth: Povojnová národnostná politika E. Beneša

Szabó József: Tömeggyilkosság Ligetfaluban 58

József Szabó: Masová vražda v Bratislave – Petržalke

NA PAMIATKU NIEKOLKO STO POPRAVENÝCH NEMECKÝCH, MAĎARSKÝCH A
SLOVENSKÝCH SPOLUOBČANOV V ZBERNOM TÁBORE V PETRŽALKE
A LUCFALVA GYŰJTŐTÁBORBAN KIVÉGZETT TÖBB SZÁZ NÉMET, MAGYAR ÉS
SZLOVÁK NEMZETISÉGŰ POLGÁR EMLÉKÉRE
IN ERI AN DIE HUNDERTEN IM SAMMELLAGER VON ENGERAU
EN DEUTSCHEN, UNGARISCHEN UND SLOWAKISCHEN
MITBÜRGER
GERMAN, HUNGARIAN AND SLOVAK FELLOW
CAMP

Amikor legsötétebb az ég, akkor ragyognak legfényesebben a csillagok

Tisztelt Egybegyűltek!

Szeretettel köszöntöm mindannyiukat, és megértésüket kérem, hogy európai néppárti kötelezettségeim miatt csak így, közvetett módon tudok szólni Önökhöz.

Csáky Pál / Pál Csáky

Végignézve azon a 12 hónapnyi úton, amely a ligetfalusi áldozatok emlékművének felállítása óta történt, az „Eppur si muove” igazsága nyílik meg előttem: és mégis mozog a föld, és mégis mozdul a világ! Janics Kálmán bácsi ijedt arcára gondolok, amely arcról 1991-ben, a téma 1989 utáni első nyilvános megszellőztetése után valóban a rémület sugárzott. „Fiam, képzeld el, megfenyegettek, ma éjjel telefonon keresztül háromszor is megfenyegettek. Mind a háromszor ugyanaz a hang mondta a telefonba, hogy hagyjam abba a foglalkozást ezzel a témával, mert nagyon megjárhatom! S amikor megkérdeztem, hogy kicsoda maga, és miért mond nekem ilyeneket, csak nevetett egyet, és letette a kagylót. Fiam, valakinek nagyon nem érdeke, hogy erről a témáról ennyi év után is beszéljünk” – mondta nekem Kálmán bácsi akkor, és az arcáról lerítt, hogy a titokzatos telefonáló tényleg megijesztette őt.

S hogy mennyire nem volt érdeke 2015-ben sem néhányaknak, hogy ez az emlékezés megvalósuljon, és ez az emlékmű létrejöjjön, arról Dunajszky Géza is tudna mesélni egyet s mást.

És mégis: az igazságot nem lehet elhallgattatni, az emberi tisztesség utat tör magának évtizedek múltán is. Tavaly a pozsonyi német nagykövet úr ugyan nem vett részt a hivatalos rendezvényen, de utána eljött ide, és fejet hajtott az áldozatok emléke előtt. A magyar kormány képviselői a rendezvényen is részt vettek. Szlovákok is megállnak gyakran a közeli betonerődben szolgálatot teljesítő barátaink elmondása alapján ennél a kis emlékhelynél, és megkérdezik, kiknek, milyen eseménynek állít a tábla emléket. S tavaly, a rendezvény után azok a szlovák önkéntesek, akik megtisztították ennek a helynek a környékét, mondták el nekem, hogy „képzelje el, Csáky úr, egy halom töltényhüvelyt találtunk a bunker mellett, s abból azt is rekonstruálni tudtuk, hogy a betonerőd tetején pontosan hol helyezhették el a géppuskát, amellyel legyilkolták őket. S ami a legellenszenve-

Keď je obloha najtmavšia, vtedy sa hviezdy najväčšmi blyštia a ligocú

Vážení prítomní!

Prijmite prosím môj najsrdečnejší pozdrav. Zároveň Vás prosím o prepáčenie za svoju neprítomnosť na tejto spomienkovej slávnosti, ale plním si poslanecké povinnosti v európskej ľudovej strane a tak si dovoľujem prihovoriť sa k Vám iba sprostredkovane.

Pri prehodnotení tých dvanástich mesiacov, ktoré uplynuli od doby umiestnenia pamätníka petržalským obetiam, som sa utvrdil v pravdivosti výroku „Eppur si muove”: predsa sa točí, a predsa sa pohol svet! Spomenul som si na vystrašenú, ba priam zdesenú tvár uja Kálmána Janicsa, keď sa v roku 1991 – prvýkrát po roku 1989 – predmetná problematika verejne spomenula. „Predstav si, synu, až trikrát sa mi vyhrážali po telefóne. Po všetky tri razy sa v telefóne ozval ten istý hlas, ktorý mi prikázal, aby som sa prestal venovať tejto téme, inak môžem zle dopadnúť! A keď som sa telefonujúceho opýtal na jeho totožnosť a že prečo mi hovorí také veci, tak sa iba zasmial a tresol slúchadlom. Synu, niekto si obzvlášť nepraje, aby sme o tejto téme hovorili, aj napriek uplynutiu toľkých rokov” – povedal mi ujo Kálmán vtedy a na tvári mu bolo vidno, že ten záhadný telefonujúci ho skutočne mimoriadne vyľakal.

Pán Géza Dunajszky by nám mohol tiež čo-to porozprávať o tom, že poniektorým ako veľmi prekážalo ešte aj v roku 2015 vybudovanie pamätníka a zrealizovanie pietnej spomienky. Avšak: pravdu predsa nemožno umlčať a ľudská slušnosť si dokáže aj po desaťročiach preraziť cestu.

Pred rokom sa pán veľvyslanec Spolkovej republiky Nemecko v Bratislave nezúčastnil oficiálnej spomienkovej slávnosti, ale neskôr prišiel a poklonil sa obetiam pred pamätníkom. Zástupcovia maďarskej vlády sa slávnostného podujatia zúčastnili. Podľa informácií našich priateľov, spravujúcich bunker, sa aj Slováci často pristavujú pred týmto pamätníčkom a zaujímajú sa, že koho a akú udalosť táto tabuľa pripomína. Keď slovenskí dobrovoľníci po minuloročnom podujatí upravovali naokolo celý priestor, následne ma informovali, že „predstavte si pán Csáky, pri bunkri sme našli celú hromadu nábojníc, na základe čoho sme dokázali presne

sebb az egészben, képzelje csak el, hogy ezek a szemetek még szórakoztak is velük, célba lőttek a szerencsétlen áldozatokra."

S mindez, kedves barátaim, hivatalos békeidőben történt. Elfogadhatatlan, elítélésre méltó cselekedet.

És most, 2016-ban is itt van néhány becsületes ember, akiknek fontos az igazság és fontos az utólagos végtisztesség megadása is az ismeretlen áldozatoknak. S a tavaly elültetett kis szimbolikus fa nő, növekedik: az idén már tudományos konferenciát is gyümölcsözött, nem is akármilyet.

Kedves barátaim!

Pár nappal ezelőtt Ferenc pápa látogatott el Örményországba, ahol – több mint száz év múltán – nevezte a huszadik századi örmények tömeges legyilkolását népirtásnak. A német Bundestag pár héttel ezelőtt határozatban nyilvánította ki ugyanezt.

Egyikük sem jelentéktelen személy, illetve testület, ugye? S kérdezzük csak meg önmagunktól is, miért lehet fontos nekik, hogy bő évszázad után is kimondják az igazságot az oszmán törökök embertelen tettéről. Szerintem azért, mert tudják: ha az igazságot nem mondjuk ki, ha az igazságot nem mutatjuk fel, akkor utólag is a gyilkosoknak asszisztálunk. S ezzel a tettünkkel esetleg ajtót nyithatunk korunk újkori szélsőségeseinek tervei előtt.

Tisztességes ember ilyet nem akarhat. Tisztességes ember felelősséget érez a jelenért és a jövőért is, s tudja, ezt csak erkölcsös alapokra építve képes helyesen és hitelesen megtenni.

Ezért fontos mindaz, ami ma ebben a kérdésben Pozsonyban történt, ezért köszönöm meg a szervezőknek, hogy nem engedik kialudni az emlékezés lángját, s önöknek, minden résztvevőnek pedig a jelenlétet, amellyel kiállnak egy igaz és erkölcsös ügy mellett.

Csáky Pál
európai parlamenti képviselő

Főhajtás a ligetfalui áldozatok előtt / Kladenie vencov pri pomníku petržalskej tragédie

zrekonštruovať, kde bol na streche bunkra položený samopal, z ktorého sa strielalo na obete. Na celej záležitosti je najodpudzujúcejšia skutočnosť, že títo odsúdeniahodní naničhodníci mali ohromnú zábavu z toho, že mohli strieľať na tieto nešťastné obete tak, ako do terča."

A toto všetko sa udialo, milí priatelia, už v oficiálnom mierovom období. Bol to neakceptovateľný a odsúdeniahodný čin.

A teraz, v roku 2016 sa tu zišlo niekoľko čestných ľudí, ktorým záleží na spravodlivosti a preukázaní poslednej pocty neznámym obetiam. Ten symbolický strom, ktorý bol zasadený pred rokom, začal rásť: tohto roku priniesol už aj svoje prvé ovocie, vo forme prestížnej vedeckej konferencie.

Milí priatelia!

Pápež František navštívil pred niekoľkými dňami Arménsko, kde – po uplynutí viac ako sto rokov – nazval genocídou masové vyvraždenie Arménov v dvadsiatom storočí. Pred niekoľkými týždňami nemecký Bundestag o tomto čine schválil oficiálnu rezolúciu.

A žiaden z týchto pomenovaných nepatrí k bezvýznamnej osobe, alebo ustanovizni, však? Položme si otázku, že z akého dôvodu môže byť pre nich také dôležité, aby po uplynutí jedného storočia vyslovili pravdu o neľudských skutkoch osmanských Turkov. Podľa môjho názoru je to preto, lebo sú si vedomí toho, že: ak sa pravda nedeklaruje a patrične neprezentuje, tak tým sa aj dodatočne napomáha vrahom a schvaľuje sa ich nekalý čin. Takýmto postojom sa navyše prenecháva veľký priestor novodobým extrémistom na realizáciu ich plánov.

Čestný človek však nemôže chcieť niečo takéto. Čestný človek pociťuje zodpovednosť tak za súčasnosť, ako aj za budúcnosť a uvedomuje si, že táto sa dá hodnoverne vybudovať iba na patričných morálnych základoch.

Z tohto dôvodu patrí udalosť v Bratislave k veľmi významnej, ktorá sa zrealizovala k tejto problematike.

Usporiadateľom, ktorí bdelo strážia plameň spomienky, aby nevyhasol, vyslovujem úprimné poďakovanie. Ďakujem aj vám všetkým, že ste svojou účasťou podporili pravdivú a vysoko morálnu záležitosť.

Pál Csáky
Europoslanec

(Preklad: Veronika Zsideková)

A koszorúzás résztvevői / Účastníci kladenia vencov

Felvidéki magyarok a gulágokban

Dr. Köteles Ágoston *okleveles agrármérnök, helytörténeti kutató, az Erőszakkal Elhurcoltak Szlovákiai Asszociációjának (SANO) alelnöke*

1940-ben a felvidéki Tornaújfaluban születtem, jómódú középparaszt családban. Édesapámat 1945-ben elhurcolták a Szovjetunióba, a kaukázusi Nuzal munkatáborban hunyt el tífuszban. Alap- és középfokú tanulmányaimat Tornaújfaluban, Tornán és Komáromban végeztem, majd kiegészítő szakosított képzést a Kassai Állatorvosi Egyetem Állattenyésztési és Takarmányozástani Tanszékén szereztem, ezt követően pedig a csehországi Jihlaván hús- és gyapjú minősítés szakágból államvizsgát tettem. Felsőfokú végzettséget a Debreceni Agrártudományi Egyetemen szereztem, és 1985-ben Herold István professzornál doktoráltam. Voltam biológiatanár a rozsnyói és a szepsi gimnáziumban is.

Eddig megjelent írásaimban Kanada, Finnország és Dánia mezőgazdaságával foglalkoztam, *Ősi értékeink, őseink értékei* címen, ezenkívül szakterületemben a domesztikációval, a nemzeti kinccsé nyilvánított háziállataink leírásával foglalkoztam. Gyermekkorom emlékei viszont a reszlovákizáció, az erőszakkal történt elhurcoltatások és a történelmi városaink kisajátítása felé terelték a figyelmemet. *Zarándoklat a magyar kálvárián* címen 2012-ben megjelent könyvemben figyelmem családi indíttatásból az 1956-os magyarországi események, illetve a 20. század felvidéki tragédiái felé fordult.

Négyéves voltam, amikor 1944-ben összeszedték és elvitték a zsidókat a falunkból. Tornaújfaluban egyetlen zsidó család volt, és valószínűleg azért emlékszem rájuk még ma is, mert a szomszédunkban éltek. A szerény Bróm Gyula bácsi fafuvarozásból tartotta el a hattagú családját. A tornai gróf erdejéből először egy, aztán két sovány lovacskával fát fuvarozott, s a világon senkinek nem ártott. Emlékszem rá, amikor értük jöttek a csendőrök – mi gyerekekként a kerítés résein át leskelődtünk –, a megtört öregember nyakánál ölelte meg mind a két lovát, és zokogva csak őket siratta.

A front alatt a krumpli- és répaveremben húztuk meg magunkat. Ott aludtunk, bújtunk meg. Féltünk és gyertyafény mellett imádkoztunk. A legnagyobb veszedelemben így maradt egyben a család. Ahogy a harcok után a veremből előmerészkedtünk, még vége sem volt a háborúnak, de a szemem láttára szedték össze, vitték el a keresztényeket is. Fiatal fiúkat, sokgyermekes családapákat, köztük az édesapámat is, kényszermunkára. Apám 45 éves volt akkor, én négy és fél éves. Az egészből gyermekként semmit sem értettem. De ahogyan növekedtem, az akkor történt eseményekkel kapcsolatban

Maďari zo Slovenska – z Hornej zeme v gulagoch

Dr. univ., Dipl. Ing. Augustín Köteles*, regionálny bádateľ, podpredseda Slovenskej asociácie pre násilne odvlečených*

Narodil som sa v Novej Bodve roku 1940, v majetnej rodine stredného roľníka. Môjho otca odvliekli v roku 1945 do Sovietskeho zväzu a zomrel v pracovnom tábore Nuzal na Kaukaze. Základnú a strednú školu som navštevoval v Novej Bodve, Turnianskom Podhradí a v Komárne. V nadstavbových štúdiách som pokračoval na Univerzite veterinárneho lekárstva na fakulte Agrotechnológie a potravinových zdrojov v Košiciach. Následne som v Jihlave zložil štátnice z tovaroznalectva potravinárskeho tovaru v odbore mäsové výrobky a vlákna zo srsti. Vysokoškolský diplom som získal na Vysokej škole poľnohospodárskej v Debrecíne. Pod odborným vedením pána profesora Istvána Herolda som v roku 1985 ukončil štúdiá doktorátom. Učil som aj biológiu na gymnáziu v Rožňave a Moldave nad Bodvou.

Vo svojich doteraz publikovaných dielach som sa venoval poľnohospodárstvu v Kanade, Fínsku a Dánsku s názvom *Ősi értékeink, őseink értékei* (Pradávne hodnoty, hodnoty predkov). Okrem toho som sa venoval aj domestikácii a popisu domácich zvierat, prehlásených za naše národné bohatstvo. Avšak spomienky z detstva ma priviedli k téme reslovakizácie, k násilným odvlečeniam a vyvlastňovaniam našich historických miest. Vo svojej publikácii s názvom *„Zarándoklat a magyar kálvárián”* (Putovanie na maďarskú kalváriu) urevejnenej v roku 2012 som sa z rodinnej iniciatívy venoval udalostiam v Maďarsku v roku 1956 a tiež tragédiám na Hornej zemi v 20. storočí.

Mal som štyri roky, keď v roku 1944 zhromaždili a deportovali Židov z našej dediny. V Turni nad Bodvou bývala iba jedna jediná židovská rodina a pravdepodobne mi preto ostali v pamäti, lebo boli našimi susedmi. Skromný ujo Július Bróm živil svoju šesťčlennú rodinu zvážaním dreva. Drevo zvážal z lesa turnianskeho grófa, zo začiatku jedným, neskôr dvomi pochudnutými koníkmi a nikdy nikomu neublížil. Spomínam si, ako prišli pre nich žandári – my, ako deti, sme ich špehovali spoza plota – zlomený starý človek iba silno objímal svoje kone okolo krku a ako jediných ich horko oplakával.

Počas prechodu frontu sme sa uchýlili v hroble na uskladnenie zemiakov a repy, ktorá slúžila ako úkryt, aj miesto na spanie. Veľmi sme sa báli a modlili sme sa pri sviečke, vďaka čomu mohla rodina ostať spolu. Keď sme sa po utíchnutí bojov odvážili vyjsť z úkrytu, pred mojimi očami zhromaždili a odvliekli už aj kresťanov. Na

Az árván maradt család, 1945. február 14. / Osirelá rodina, 14. február 1945

növekedett bennem a kíváncsiság is, és mindent meg akartam érteni, mindent meg akartam tudni.

Tornaújfaluba Sztálin halála után, 1953-ban elsőként a 20 évesen elhurcolt Derján Bálint tért haza, akivel három évig a szövetkezet teheneit legeltettem. A csorda terelgetése közben döbbenettel hallgattam megrendítő visszaemlékezéseit, elbeszéléseit a nuzali lágerben töltött élményeiről, a fogolytábor lakóinak hihetetlen életkörülményeiről, szenvedéseikről, a kizsigerelt emberek haláláról. Derján Bálint elbeszéléseit videofelvétel is őrzi, mert azt mondta nekem: „*Ne írd le fiam, úgy sem fogják neked elhinni. Azt fogják mondani, hogy bolondokat beszélsz, hogy ez nem lehet igaz. Vagy megvádolnak, hogy hazudsz netán megzavarodtál”*.

A későbbiekben szakmai képesítésemből eredően egész életemben a csodálatos Bódva és Torna völgyében dolgoztam, így Görgőn és Somodiban, mint állattenyésztő, ahonnét 45, illetve 93 személyt hurcoltak el, ami jó alkalom volt arra, hogy itteni munkatársaim vallomásai mintegy igazolják a nuzali lágerben történt hihetetlen szörnyűségek valódiságát.

GULAG – GUPVI*

A legfontosabb különbség a lágerlakók odakerülése között volt: míg a gulágok lakói egy személyre szóló – többnyire koholt vádakra alapozott – ítélet alapján kerültek oda, a Gupvi-láger lakóit tömegesen hurcolták el, lényegtelennek tartva bűnös-e vagy ártatlan az illető. A cél: bizonyos társadalmi csoportok – nem kívánatos személyek – elszigetelése volt, s hogy a tervezett létszám meglegyen.

nútené práce odviezli tak mladých chlapcov, ako aj viacdetných otcov, aj môjho otca. V tej dobe mal otec 45 rokov a ja štyri a pol roka. Ako dieťa som ničomu nerozumel, ale keď som vyrastal a dospieval, premohla ma zvedavosť a snažil som sa dozvedieť o vtedajších udalostiach čo najviac.

Po Stalinovej smrti v roku 1953 sa do Turne nad Bodvou ako prvý vrátil Valentín Derján, ktorého odviekli ako 20 ročného. Tri roky sme pásli spolu družstevné kravy. Počas pasenia som ohromene počúval jeho spomienky na nuzalský láger, na nepredstaviteľné životné podmienky obyvateľov zajateckého tábora, na ich utrpenie, a na smrť využitých a zneužitých ľudí. Spomienky Valentína Derjána boli zachytené aj na videonahrávkach, nakoľko ma upozornil: „*Nenapíš nič, synu, lebo aj tak ti neuveria. Povedia, že rozprávaš bludy, lebo to nemôže byť pravda. Alebo ťa obvinia z klamstva a spochybnia tvoju zdravú myseľ*.”

Vďaka mojej odbornosti som celý život pracoval v prekrásnom údolí Bodvy a Turne v Spišskom Hrhove a Drienovci, ako zootechnik. Z týchto lokalít bolo odvlečených 45, respektíve 93 osôb a vďaka mojim spolupracovníkom, som sa mnoho dozvedel o pravdivosti existencie nepredstaviteľne neľudských podmienok v nuzalskom lágri.

GULAG – GUPVI*

Obyvatelia lágrov boli odvlečení z rôznych príčin. Tieto príčiny sa rôznili v nasledovnom: zakiaľ čo obyvatelia gulagov boli odsúdení a odvlečení z osobných príčin – väčšinou na základe vymyslených obvinení – zatiaľ do lágra Gupvi sa dostávali ľudia hromadne odvlečení, bez ohľadu na ich previnenie alebo nevinu, čo slúžilo na separovanie určitých spoločenských skupín a nežiaducich osôb, pričom dôraz sa kládol na dosiahnutie plánovaného počtu osôb.

Gulagy sa nachádzali za Uralom na ázijskom území. Lágre Gupvi boli rozmiestnené na európskej časti ríše, zväčša v Doneckej panve, v uholných a železnorudných baniach na Krymskom polostrove, respektíve v kaukazských baniach na striebro, zinok a olovo.

Gulag vznikol dňa 15. apríla 1930, ako oddelenie tajnej, teda politickej polície. V trestných lágroch žilo v roku 1931 dvestotisíc osôb, v roku 1935 milión osôb a v roku 1937 – po veľkej čistke – sa nachádzalo v tábore osem milióna osôb. V období Roosveltovho úmrtia (12. apríla 1945) žilo v daných táboroch 25 milióna osôb, z ktorých päť miliónov patrilo k vlastným ľuďom, uväznených pre kradnutie obilných klasov, aby sa zachránili pred hladomorom. (*podľa hlásenia American Federation of Labor and Congress of Industrial Organizations – AFL–CIO*)

Na základe nariadenia národného komisára vnútra,

---

* *GULAG: glavnoje upravlenyie iszpravitelnotrudovich lagerej* (magyarul: Javító Munkatáborok Főigazgatósága)

GUPVI: glavnoje upravlenyie vojennoplennih internyirovanih (magyarul: Hadifogoly- és Internálótáborok Igazgatósága)

GULAG: *Glavnoje upravlenije ispraviteľno-trudovych lagerej* (Hlavná správa nápravno-pracovných táborov);

GUPVI: *Glavnoje Upravlenyije Vojennoplennih i Intyernyirovannih* (Hlavná správa pre záležitosti vojnových zajatcov a internovaných).

A gulágok az Urálon túl, vagyis ázsiai területen helyezkedtek el, a Gupvi-lágerek többsége a birodalom európai részén volt található, többnyire a Donyeck-medencében, a Krím félszigeten levő szén- és vasércbányákban, illetve a kaukázusi rész ezüst-, cink- és ólombányákban.

A Gulag a politikai rendőrség ágaként 1930. április 15-én jött létre, 1931-ben 200 ezren,1935-ben egymilliónyian, 1937-ben – a nagy tisztogatás során – 8 millióan éltek a büntetőlágerekben. Roosevelt halálakor (1945. április 12.) 25 millió ember élt ezekben a táborokban, ebből ötmillió a saját emberük volt, akik közül 1,5 milliónyian azért kerültek oda, mert kalászokat loptak a kolhozból, hogy éhen ne haljanak. (*Amerikai Munkásszövetség – Ipari Szervezetek Kongresszusa – AFL–CIO jelentése)*

A Gupvi-lágereket Lavrentyij Pavlovics Berija belügyi népbiztos 1939. szeptember 19-ei rendelete alapján állították fel.

Azt, hogy hogy hadifoglyokat 15-25 év kényszermunkára ítélhessenek az 1943. április14-én kelt törvény teszi lehetővé. 1945 után csak a külföldieknek 300 gulágtábora és 4000 melléktábora volt.

HÍRHEDT TÁBOROK – BÖRTÖNÖK**

A cári Oroszország büntetőlágerei Vorkuta, Kolima és Magadan városok térségében tömörültek. Magadantól egészen északnak, mintegy 1000 km-es útszakasz mentén, egy kicsike falucska Ambartcsik jeges-tengeri kikötőjéig több ezer munkatábort hoztak létre.

Lenin az 1917-es bolsevik forradalom után ugyanúgy börtönbe záratta –Szibériába száműzte politikai ellenfeleit. Mindkét rendszernek kettős célja volt: kihasználni az emberi tartalékokat, és egyidejűleg elpusztítani a rendszer ellenségeit, akiket a szó szoros értelmében halálra dolgoztattak, télen mínusz 50, mínusz 60 fokos hidegben. Az elítélteket a tízezer kilométeres Transzszibériai vasútvonalon szállították Vlagyivosztokba, majd onnan tengeren utaztak tovább Magadanba. Az első világháborúban 500-600 ezer magyar került az orosz vadkelet táboraiba (Krasznaja Recska). Az 1930-as évek első feléből származó külügyi statisztika szerint 8-10 ezer egykori magyar állampolgár élt a Szovjetunióban, akik ott maradtak, és családot alapítottak.

Sztálin sem bizonyult rossz tanítványnak, aki a postarablással kezdődő s felforgató sátáni tetteiért aktív élete jelentős részét börtönökben (Batumiban, Bakuban, Szentpéterváron, Vologdán) és szibériai száműzetésben töltötte (a kelet-szibériai Irkutszkban – 1904, majd végzetes száműzetésének helyén, Szolvicsegodszkban, ahova 1909-ben érkezett és 1916-tól Krasznojarszkban), ahonnan rendszerint megszökik.

A bolsevik hatalomátvételtől kezdve a kommunizmus áldozatainak számát 80-100 millióra becsüli a kommunizmus fekete könyve. A gulág legismertebb foglya Alexander Iszajevics Szolzsenicin Nobel-díjas író becslése szerint mintegy 50 millió ember járta meg a szovjetunióbeli kényszermunkatáborokat. (Két erről szóló könyvé-

** *forrás: Leonyid Borodkin*

Lavrentija Pavloviča Beriju boli dňa 19. septembra 1939 založené lágre Gupvi.

V zmysle zákona zo dňa 14. apríla 1943 mohli vojenských zajatcov odsúdiť na 15-25 rokov nútenej práce. Po roku 1945 iba pre cudzincov fungovalo 300 hlavných a 4000 vedľajších táborov gulagu.

ZLOPOVESTNÉ, OMINÓZNE TÁBORY – VÄZNICE**

V cárskom Rusku sa trestanecké tábory nachádzali v okolí miest Vorkuta, Kolyma a Magadan. Na sever od Magadanu, až po malú prístavnú dedinku Ambarčik na 1000 km dlhom úseku pobrežia Východosibírskeho mora bolo založených niekoľko tisíc táborov nútených prác.

Po boľševickej revolúcii v roku 1917 Lenin taktiež dal uväzniť – vyhnať na Sibír – svojich politických súperov. Oba systémy sledovali dvojitý cieľ: využitie ľudských zdrojov a zároveň zlikvidovanie nepriateľov systému, ktorých doslovne nechali pracovať do úmoru. V zime museli pracovať v mínus päťdesiat – až mínus šesťdesiat stupňovom chlade. Odsúdených prepravovali po desaťtisíc kilometrov dlhej železničnej trati Transsibírskej magistrály do Vladivostoku, odkiaľ sa po mori odplavili do Magadanu.

Počas prvej svetovej vojny sa do ruských divokých východných táborov dostalo päťsto-šesťsto tisíc Maďarov (Krasnaja Rečka). Podľa zahraničnopolitickej štatistiky z prvej polovice rokov 1930, žilo v Sovietskom zväze 8-10 tisíc niekdajších maďarských občanov, korí tam ostali a založili si rodinu.

Ani Stalin sa nezdal byť zlým žiakom, ktorý za svoje podvratné satanské činy, začínajúce lúpežnými prepadmi poštových dostavníkov, strávil väčšiu časť svojho aktívneho života vo väzeniach (v Batumi, Baku, v Petrohrade, a vo Vologde). Nejaký čas strávil aj vo vyhnanstve na Sibíri (v Irkutsku na Východnej Sibíri – 1904, v roku 1909 sa dostal do exilu v Solvyčegorsku a od roku 1916 bol v Krasnojarsku). Avšak Stalinovi sa podaril veľakrát utiecť z vyhnanstiev.

Podľa čiernej knihy komunizmu sa počet jej obetí od nástupu boľševickej moci odhaduje na 80-100 miliónov.

Na základe odhadu najznámejšieho zajatca gulagu, spisovateľa a držiteľa Nobelovej ceny za literatúru, Alexandra Isajeviča Solženicyna, sovietskymi tábormi nútených prác prešlo približne 50 miliónov ľudí. (Za svoje dve knihy o tejto tematike s názvom *Jeden deň Ivana Denisoviča*, 1962 a *Súostrovie Gulag*, 1972 – 1974, bol vykázaný zo Sovietskeho zväzu). Podľa iných odhadov v gulagoch zahynulo 20-30 miliónov ľudí. (*Zoltán Bognár, Reformovaná Univerzita Gáspára Károliho: Medzinárodná konferencia v slávnostnej sieni Maďarskej akadémie vied, zo dňa 25. novembra 2015*)

Do gulagov deportovali odporcov Stalinovej politiky, medzi prvými 11 miliónov kulakov, z ktorých jeden milión zavraždili. Do gulagov sa dostali aj deti a odvle-

** *prameň: Leonid Borodkin*

ért – *Ivan Gyenyszovics egy napja,* 1962 és a *Gulag szigetvilág,* 1972 – 1974-ben kiutasították a Szovjetunióból.) Más becslések szerint 20-30 millió ember lelte ott halálát. (Bognár *Zoltán, Károlyi Gáspár Református Egyetem: Nemzetközi Konferencia az MTA székházának dísztermében,2015.11.25.*)

Foglyok a gulágon / Väzni v gulagu

A gulágokra a sztálini politika ellenzőit, legelsőként 11 millió kulákot (akik közül egymilliót megöletnek), gyerekeket, etnikai alapon a legyőzötteket – lengyeleket, észteket, litvánokat, letteket, a németeket és a szövetségeseit, így a magyarokat is (és nemcsak hadifoglyokat, hanem civileket is) viszik.

1942-ben Sztálin 1 068 800 halálraítélt köztörvényes bűnözőt minden kiképzés nélkül a gulágokból a frontra küld, a keresztény Európa nyakára zúdítva felszabadítóként – nők megbecstelenítőjeként azokat (*Ján Kosút: Cez červený očistec*), akik csak az egykori Magyarország területén több mint egy millió nőt meggyaláznak. (*Málnási Ödön: A magyar nemzet őszinte története,* 2000 című könyvében kétmillió meggyalázott nőről beszél.)

A sztálini Szovjetunió a második világháborút követően Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország és Mongólia egészét behálózó gulágrendszer volt. A győzelemtől ittas nagyhatalmak megbélyegeztek, megbüntettek, eladtak, elárultak bennünket.

A FELVIDÉKRŐL – A MAI SZLOVÁKIA TERÜLETRŐL – ELHURCOLTAK

A Felvidékről 60 ezer zsidót hurcoltak el a nácik, Kassáról 11 ezret, térségéből négyezret, Szepsiből 40, Tornáról 48 zsidót, Tornaújfaluból pedig egy családot. Amíg a szlovákiai történeti intézetek pontos adatokkal szolgálnak arról, hány zsidó és hány partizán áldozta fel életét a második világháborúban, s hogy hányan vettek részt a „Szlovák Nemzeti Felkelésben" (ami tulajdonképpen se szlovák se nemzeti nem volt, a szovjetek és a Beneš-követők által beoltott felkelés volt, *Svedectvo,*2012/7/19 p.), addig az elhurcoltak felkutatásával, az államilag szponzorált történelmi kutatóintézeteink nem igazán foglalkoznak.

A hozzáférhető források különböző adatokról tesznek említést. Vladimír Bystrov A Szovjetunióba elhurcolt csehszlovák polgárok 1944-1955 közt *(Únosy československých občanov do Sovietskeho zväzu v rokoch 1945-1955*, Praha, 2003 sa zmienil o počte 60-120 tisíc obetí, ale počet obetí nepodelil medzi dvomi štátmi. Slovenský historik *Milan Stanislav Ďurica*, emeritný profesor Padovskej univerzity, Pápežskej univerzity a Cyrilo-metodskej bohosloveckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, vo svojej publikácii o názve *Dejiny Slovenska a Slovákov* napísal, že Ľudový komisariát vnútra (NKVD) odvliekol niekoľko mesiacov po sovietskej okupácii 38 tisíc osôb a pod ochranou IV. ukrajinského frontu od októbra 1944 do roku 1945 až 60 tisíc osôb, z ktorých 40 tisíc zahynulo v stalinských lágroch. Ústav pamäti národa eviduje 7 422 odvlečených osôb, čo je však podľa svedectva príbuzných nepresný počet.

ODVLEČENÍ Z HORNEJ ZEME – Z ÚZEMIA DNEŠNÉHO SLOVENSKA

Nacisti odvliekli z Hornej zeme 60 tisíc Židov. Z Košíc vzali jedenásť tisíc, z jej okolia štyritisíc, z Moldavy nad Bodvou štyridsať, z Turnianskeho Podhradia štyridsaťosem Židov a jednu rodinu odvliekli z Novej Bodvy. Vedecké inštitúcie na Slovensku disponujú presnými údajmi o počte Židov a partizánov, ktorí počas druhej svetovej vojny obetovali svoj život, ale žiaľ, o počte odvlečených sa doteraz nespracovala presná štatistika (*Svedectvo*, 2012/7/19).

V dostupných prameňoch sú uvedené rôzne údaje. *Vladimír Bystrov* vo svojej publikácii o názve *Únosy československých občanov do Sovietskeho zväzu v rokoch 1945-1955*, Praha, 2003 sa zmienil o počte 60-120 tisíc obetí, ale počet obetí nepodelil medzi dvomi štátmi. Slovenský historik *Milan Stanislav Ďurica*, emeritný profesor Padovskej univerzity, Pápežskej univerzity a Cyrilo-metodskej bohosloveckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, vo svojej publikácii o názve *Dejiny Slovenska a Slovákov* napísal, že Ľudový komisariát vnútra (NKVD) odvliekol niekoľko mesiacov po sovietskej okupácii 38 tisíc osôb a pod ochranou IV. ukrajinského frontu od októbra 1944 do roku 1945 až 60 tisíc osôb, z ktorých 40 tisíc zahynulo v stalinských lágroch. Ústav pamäti národa eviduje 7 422 odvlečených osôb, čo je však podľa svedectva príbuzných nepresný počet.

Doprava deportovaných do sovietskych lágrov / A deportáltak szállítása a szovjet lágerekbe

venských občanov do Sovietského zväzu v rokoch 1945-1955, Praha, 2003) című köyvében az áldozatok számát 60-120 ezerben jelöli meg, de nem taglalja a létszám megoszlását a két ország között. *Milan Stanislav Ďurica*, a pápai, páduai és a pozsonyi Komenský Egyetem egykori tanára és kutatója, az egyik legnevesebb szlovák történész Szlovákia és a szlovákok története (*Dejiny Slovenska a Slovákov*) című könyvében leírtak szerint a szovjet megszállás utáni első hónapban 38 ezer, majd 1944 októbere és 1945 közt 60 ezer személyt vittek el a Belügyi Népbiztosság (NKVD) operatív csoportjai a IV. Ukrán Front védelme alatt. Ebből 40 000 ember lelte halálát a sztálini lágerekben. *Dárius Rusnák* 70 ezer személyben jelöli meg az elhurcoltak számát, a pozsonyi székhelyű Nemzeti Emlékezet Hivatala (*Ústav pamäti národa*) 7422 elhurcolt személyt tart nyilván, ami a hozzátartozók visszajelzése alapján hiányos.

Ján Košút A vörös tisztogatáson keresztül (*Cez červený očistec)* című könyvében, amely a mai napig a leghitelesebb tényfeltáró műnek számít e tekintetben, 6973 személyt jelöl meg, tényekkel, dokumentumokkal alátámasztva. Ján Košút (1926.08.26 – 2013.07.19) 8 évet töltött a szibériai gulágon, és a Pozsonyi Igazságügyi Minisztérium megbízásából járt Moszkvában a Szovjetunió hadügyminisztériumának levéltárában is. A 274/2007-es Tt. számú kárpótlási törvény az általa feltárt dokumentumok alapján tette lehetővé az elhunytak családtagjainak havonta fizetendő szimbolikus kártérítést. Haláláig a Volt Csehszlovákiai Politikai Foglyok Világszövetsége (SZČPV) Erőszakkal Elhurcoltak Szlovákiai Asszociációjának (SANO) a tiszteletbeli elnöke volt, amelynek magam országos alelnöke voltam és vagyok jelenleg is, innen a személyes ismeretség.

A Bódva völgye, illetve a Bódva folyó a Szomolnok melletti bodoki erdőtől Sajóecsedig 110 km. Magyar oldalon Hidvégardóval kezdődően 56 km hosszú. A teljesség igénye nélkül a Bódva völgyéből Kassával együtt mintegy 1000 lelket vittek el, a Bódva alsó völgyéből 500-600 ember körül (Bódvaszilasból 64-et, Komjátiból 36-ot, Szögligetből 27-et stb. Tizennégy falu túlélőinek vallomásai vannak a birtokomban.) Szlovák oldalon a felső völgyből Kassával együtt tehát mintegy 1000 személyt hurcoltak el (Szomolnokról 24-et, Stószról 49-et, Mecenzéfről 180-at, Jászóról 7-et, Debrődről 12-őt, Szepsiből 62-et, Bodolóból 5-öt, Somodiból 93-at, Makrancról 4-et, Csécsről 12-őt, Buzitáról 10-et, Restéről szintén 10-et, Péderről 22-őt, Jánokról l0-et, Szádudvarnokról is 10-et, Tornaújfaluról 24-et, Zsarnóról 11-et, Görgőről 49-et, Bódvavendégiből 1-gyet, Tornahorvátiból 1-gyet, Kassáról 329-et, Görgőről pedig 45-öt.

Košút jelentése szerint a Felvidékről a legtöbb embert keletről vitték el, Tőketerebes és Kassa környékéről. Észak- és Közép-Szlovákiából nemzetiségi szempontból zömében magyarokat, németeket, szlovákokat vittek el.

Az elhurcolt személyek száma a kiemelt helyeken: Homonna 28, Kopcsány 20, Nagymihály 10, Komlóskert 46, Kézsmárk 159, Leibic 49, Ásgút 53, Poprád 67, Szepesbéla 33, Felsőerdőfalva 37, Ólubló 41, Ménhárd 28, Eperjes 157, Kisszeben 18, Abafalva 65, Nagybalog 139,

Ján Košút vo svojej publikácii Cez červený očistec, ktorá dodnes patrí medzi najdôveryhodnejšiu odbornú literatúru, sa zmienil o 6 973 osobách. Toto svoje tvrdenie podložil aj faktami a dokumentmi. Ján Košút (26. augusta 1926 – 19. júla 2013) strávil osem rokov v gulagu na Sibíri. Z poverenia Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky bádal v Ústrednom archíve v Moskve a zisťoval údaje o odvlečených osobách. Na základe týchto archívnych dokumentov o internovaných osobách sa prijal zákon 274/2007 Z.z. v zmysle ktorého sa začal poskytovať príplatok k dôchodku politickým väzňom a ich priamym pozostalým. Až do svojej smrti zastával Ján Košút pozíciu čestného predsedu Svetového zväzu československých politických väzňov (SZČPV) a Slovenskej asociácie pre násilne odvlečených (SANO).

Údolie Bodvy, respektíve rieka Bodva meria od smolníckeho lesa po Sajóecseg 110 km a na maďarskej strane od Hidvégardó je dlhá 56 km. Bez nároku na úplnosť, z údolia Bodvy vrátane Košíc odvliekli 1000 duší, z dolného údolia Bodvy okolo 500- 600 ľudí (64 osôb z Bódvaszilasu, 36 z Komjáti, 27 zo Szögligetu. Uchovávam výpovede priamych svedkov zo štrnástich dedín). Na slovenskej strane z horného údolia vrátane Košíc odvliekli 1000 osôb (zo Smolníka 24, zo Štósu 49, z Medzeva 180, z Jasova 7, z Debrade 12, z Moldavy nad Bodvou odvliekli 62 osôb, z Budulova 5, z Drieňovca 93, z Mokranca 4, z Čečejoviec 12, z Buzice 10, z Rešice tiež 10 osôb, z Pedera 22, z Janíka 10, zo Zádielskych Dvorníkov tiež 10, z Novej Bodvy 24, zo Žarnova 11, zo Spišského Hrhova 49, z Hosťoviec 1 osobu, z Horvátov 1, z Košíc 329. Podľa Košútových výskumov najviac ľudí odvliekli z Východného Slovenska, z okolia Trebišova a Košíc. Z oblasti Severného a Stredného Slovenska internovali ľudí na základe národnostnej príslušnosti, najmä Maďarov a Nemcov.

Počet odvlečených na vybraných miestach: Humenné 28, Kopčany 20, Michalovce 10, Chmeľnica 46, Kežmarok 159, Ľubica 49, Podhorany 53, Poprad 67, Spišská Belá 33, Stará Lesná 37, Stará Ľubovňa 41, Vrbov 28, Prešov 157, Sabinov 18, Abovce 65, Veľký Blh 139, Gelnica 40, Levoča 77, Mníšek nad Hnilcom 50, Spišská Nová Ves 232, Spišské Podhradie 23, Bačka 22, Bara 31, Beša 78, Biel 58, Boľ 74, Boťany 113, Brehov 3, Černochov 29, Čičarovce 89, Čierna nad Tisou 35, Dobrá 37, Kráľovský Chlmec 157, Krišovská Liesková 112, Ladmovce 36, Malé Raškovce 29, Leles 161, Malé Trakany 52, Malý Horeš 159, Malý Kamenec 35, Maťovské Vojkovce 53, Pavlovce nad Uhom 68, Poľany 68, Rad 41, Somotor 56, Streda nad Bodrogom 68, Svätuše 35, Trebišov 39, Véč 60, Veľké Kapušany 99, Veľké Raškovce 42, Veľké Slemence 47, Veľké Trakany 48, Veľký Horeš 68, Veškovce 42, Vojka 55, Zatín 69, Zemplín 23, Selice 43, Kráľ 23, okolie Komárna 46.

ZLOČIN, TEROR, HRÔZOVLÁDA, REPRESÁLIE A DISKRIMINÁCIE

Takto možno charakterizovať poľovačku na ľudí – odvlečených obyvateľov z údolia Bodvy na Hornej zemi.

Gölnicbánya 40, Lőcse 77, Szepesremete 50, Igló 232, Szepesváralja 23, Bacska 22, Bári 31, Bés 78, Bély 58, Boly 74, Battyán 113, Imreg 3, Csarnahó 29, Csicser 89, Tiszacsernő 35, Kisdobra 37, Királyhelmec 157, Mokcsamogyorós 112, Ladmóc 36, Kisráska 29, Lelesz 161, Kistárkány 52, Kisgéres 159, Kiskövesd 35, Mátyócvajkóc 53, Pálóc 68, Bodrogmező 70, Rad 41, Szomotor 56, Bodrogszerdahely 68, Bodrogszentes 35, Tőketerebes 39, Bodrogvécs 60, Nagykapos 99, Nagyráska 42, Nagyszelmenc 47, Nagytárkány 48, Nagygéres 68, Veskóc 42, Véke 55, Zétény 69, Zemplén 23, Sókszelőce, 43, Sajószentkirály 23, Komárom térsége 46.

BŰNTÉNY, TERROR, RÉMURALOM, MEGTORLÁS ÉS DISZKRIMINÁCIÓ

Ez jellemezte a Bódva-völgyi – felvidéki – elhurcoltak embervadászatát. A Bódvaszilason született, 1956-ban a soproni egyetemről menekült mai napig Zürichben élő nyugalmazott egyetemi magántanár, Jacsman János (1936) a kutatásaim alapján közzétett (*Gömörország,* 2005 nyárelő) túlélők vallomásait összevetve élő emlékeivel *(Kassai Figyelő,* 2014. február 2. sz.*)* ezt írja: „*Az alábbi beszámoló több oknál nagyobb részben Köteles Ágoston dokumentációján alapszik: Először mert Köteles tényfeltáró munkájának következtetései általánosan, vagyis Abaúj-Torna megye összes Bódva-völgyi községére érvényesek. Tanúsítja azt az elhurcolások egyidejűsége, a bizonyítottan közös kassai tartózkodási hely és nem utolsósorban „Nuzal", mindnyájuk közös kálváriája. Másodszor azért, mert nem találtam részletesebb, nagyobb szabású munkát a Bódva-völgyi elhurcoltakról."*

Jacsman János tanulmánya minden készséget eloszlat azt illetően, hogy voltak-e megfélemlítések, veszélybe kerülhettek-e a feleségek, nők. Jacsman tényekkel támasztja alá az alattomos kritériumok alapján történt személyválogatást a Bódva-völgye alsó(magyarországi) községeiben is.

„*A 0036-os katonai parancs kimondta: a Kárpáton túli felszabadított terület minden településén minden hadköteles személyt le kell tartóztatni."* Jacsman János a továbbiakban ezt írja: „Édesapám (Jacsman János, 1909-1945) *sejthette, hogy baj lesz, és elillant a hegyen át Szádalmásra keresztanyámhoz. Anyám jelentette a jegyzői hivatalban, hogy apám nincs otthon. Erre az*

A gulágok ártatlan emberek életét tették tönkre / Gulagy zničilii životy nevinných ľudí

János Jacsman (1936), rodák z Bódvaszilasu – v roku 1956 utiekol zo šopronskej univerzity – , v súčasnosti ako emeritný súkromný univerzitný profesor žije v Zürichu, porovnal moje bádateľské výsledky (publikované začiatkom leta roku 2005 v časopise *Gömörország*) so svojimi živými spomienkami (*Kassai Figyelő*, február 2014, číslo 2.) a konštatoval nasledovné: *„Vo svojom príspevku som zväčša čerpal z bádateľských výsledkov Augustína Kötelesa, nakoľko hodnoverne zdokumentoval všetky obce v údolí Body v rámci Abovsko-turnianskej župy. Hodnovernosť výskumu dokazuje tak dobu odvlečenia, ako aj rovnaké miesto sústredenia v Košiciach a tiež „Nuzal", ktorý predstavoval spoločnú kalváriu odvlečených. Inak, nenašiel som detailnejší výskum a spracovaný materiál o odvlečených z údolia Bodvy."*

Jacsmanova odborná štúdia dokazuje pravdivosť používania zastrašovacích metód a ohrozovania manželiek, žien. Ohľadne výberu deportovaných, Jacsman okrem iného spomenul aj podlé kritériá, ktoré sa praktizovali pri výberoch jednotlivých osôb, aj v dedinách nachádzajúcich sa v dolnom údolí Bodvy.

„V zmysle vojenského rozkazu číslo 0036 na celom zakarpatskom oslobodenom území bolo treba zadržať všetkých brancov." János Jacsman ďalej napísal*: „Môj otec* (János Jacsman, 1909-1945) *predpokladal, že nastane problém, lebo ušiel cez hory do Jablonova nad Turňou k mojej krstnej mame. Následne moja mama zahlásila neprítomnosť otca na notárskom úrade. Ruský dôstojník však mame povedal, že v tom prípade bude odvlečená ona. Avšak otec sa vrátil domov a bol odvlečený na ďalší deň."*

Keď môjho otca, Štefana Lackó Kötelesa (1900 – 1945) poslali z väznice košickej sedrie s niekoľkými druhmi odpratávať sneh bez dozoru, povedali mu, že ak by sa nevrátil, tak na druhý deň privezú jeho manželku. Jozef Simko zo Zádielskych Dvorníkov sa aj na svojej smrteľnej posteli (3. marca 1977) obával povedať, čo museli podpísať pred svojim odchodom z Nuzalu. Všetci prepustení museli podpísať prehlásenie, že o udalostiach v lágri nikomu sa nezmienia, lebo v opačnom prípade by neminula poprava ani ich rodinu.

KOMISÁRI – VLÁDNI POVERENÍCI (ANALFABETI)

Po prechode frontu vedenie dediny prevzali vládni poverenící, ľudia bez vzdelania – dokonca na mnohých miestach až negramotní analfabeti.

Podľa spomienok Ladislava Soltésza z Pedera, hrobára v nuzalskom lágri: *„Komisárov – česť výnimkám – vyberali z radov tých najpodlejších, najtemnejších, najmizernejších, najúbohejších udavačských vyvrheľov, ničomníkov a analfabetov. Rusi ani nepotrebovali slušných a čestných ľudí, ale prejavovali záujem iba o zvrhlíkov schopných všetkého, falošných, zákerných, pomstivých jedincov a podľa možnosti aj pijanov."*

V Turni nad Bodvou našli až štyroch takých, napríklad v osobe Štefana Garu a Michala Gyuriho, ktorí boli po celý život pijanmi. Elek Erdélyi, ako výkonný úrad-

orosz tiszt azt mondta neki, hogy akkor őt viszik el, így apám visszajött, és másnap elvitték."

Édesapámat Lackó Köteles Istvánt (1900-1945*)* a kassai Szendria börtönből néhány társával együtt kiküldték (február volt) havat söpörni felügyelet nélkül, azzal, hogy ha nem jönnek vissza, másnap behozzák a feleségét. A szádudvarnoki Simko József még a halálos ágyán (1977. március 3.) is rettegett elmondani, mit írattak velük alá, amikor hazaengedték őket Nuzalból. Alá kellett írniuk, hogy életükben senkinek nem beszélnek arról, ami a lágerben történt, ellenkező esetben kivégzik őket családostól.

KOMISZÁROK – KORMÁNYBIZTOSOK (ANALFABÉTÁK)

A front elvonulása után a falu irányítását – a legtöbb helyen analfabéta – kormánybiztosok, komiszárok, hiányos műveltségű emberek végzik.

A péderi Soltész Lászlót (1923), a nuzali láger sírását idézem: *„A komiszárok – tisztelet a kivételnek – a leghitványabb, legsötétebb, semmirekellő, senkiházi, besúgó típusú lumpenproletárok, a nincstelenek, analfabéták soraiból, voltak válogatva. Az oroszoknak rendes, tisztességes ember nem is kellett, csak az elvetemült, mindenre elszánt, leszámoló, bosszúálló, lehetőleg részeges ember."*

Tornaújfaluban négyet is találtak ilyet, például Gara István és Gyuri Mihály személyében, akik egész életükben részegesek voltak. Erdélyi Elek végrehajtóként puskatussal dörömbölt az ablakokon, hogy valaki otthon ne maradjon. Gyuri Mihály ittasan tárgyalt az oroszokkal, kértek tőle 20 személyt, hát bediktált 22-őt, mert tudta, ha egy is hiányozna, őt viszik el helyette elsőnek. Pásztor Bertalan még a nevét sem tudta aláírni, és ő döntötte el, mehet-e a bátyám továbbtanulni.

Görgőn Oláh János biztos meg Kapci Lajos komiszár 45 személyt állítottak elő. Mai napig talány, Nagybalogról miért vittek el 139 személyt, még a leányokat, állapotos nőket is. Valószínűleg azért, mert a falu jegyzője, Simonffy úr nem értett egyet a kierőszakolt egyezséggel, ezért véresre verték, elzárták, és elvitték az egész falut.

Somodiban a nyilas párt tagjainak a névsorát követelték, a bíró, Danko János Lokha (1900-1945*)* azonban nem adta ki, így ő volt az első, de vitték utána az egész falut (93 főt).

Bódvavendégiben Solc Aladár, a malomtulajdonos fia, Zsarnón Lükő Miklós, Ájban pedig Cirner József malomtulajdonosok őröltettek a hadseregnek, így itthon maradhattak. Jabloncán Iván Sándor orosz–román hullagyűjtést szervezett, az apja forralta a bort a majornak, Körtvélyesen meg Polgári Géza nyelveket beszélt, boltja, borospincéje volt, etette, itatta őket.

Községünket a 4. Ukrán Front 0036 sz. hadparancsa 1945. február 14-én érte el. Somodiban volt a gyülekező, a rozsnyói püspök nyaralójának udvarán. Itt vették nyilvántartásba a térség településeiről ideterelt kijelölteket, akik gyanútlanul jöttek, hátizsákjukban három napra való szalonna meg kenyér. Azt mondták nekik, hogy innen a ník, búchal kolbou pušky na okno, aby ani náhodou neostal nikto doma. Michal Gyuri v podnapitom stave rokoval s Rusmi, ktorí žiadali od neho dvadsať osôb, tak im nadiktoval mená dvadsiatich dvoch, nakoľko vedel, že keby chýbal hoci iba jeden jediný, tak namiesto chýbajúceho by vzali jeho. Bartolomej Pásztor, ktorý sa nevedel ani podpísať, rozhodoval o ďalšom štúdiu môjho brata.

Cesta do Nuzalu / A Nuzalba vezető út

Povereník Ján Oláh a komisár Ľudovít Kapci dali predviesť v Hrhove 45 osôb. Dodnes je veľkým tajomstvom príčina odvlečenia 139 osôb z Veľkého Blhu, medzi ktorými boli aj dievčatá a tehotné ženy. Pravdepodobne však preto, lebo notár, pán Simonffy nesúhlasil s vynútenou dohodou, tak ho zmlátili až do krvi, zatvorili a následne odvliekli celú dedinu.

V Drienovci si žiadali menoslov členov Strany šípových krížov, ale richtár Ján Danko Lokha (1900 – 1945) nebol ochotný žiadosti vyhovieť, tak odvliekli jeho ako prvého a po ňom celú dedinu (93 osôb).

V Hosťovciach Aladár Solc, syn majiteľa mlynu a mlynári Mikuláš Lükő v Žarnove a Jozef Cirner v Háji, mleli múku pre vojsko, tak sa vyhli odvlečeniu a mohli ostať doma. Alexander Iván v Silickej Jablonici zorganizoval zber mŕtvol rusko-rumunských padlých a jeho otec rozdával varené víno celému majeru. Gejza Polgári v Hrušove ovládal cudzie jazyky, okrem toho vlastnil vínnu pivnicu a obchod a staral sa o komfort povereníkov.

Dňa 14. februára 1945 dostihol našu obec rozkaz 4. Ukrajinskej fronty číslo 0036. Nástup sa konal v Drienovci na dvore letného sídla rožňavského biskupa. Vybrané osoby, zhromaždené z celého okolia vzali do evidencie. Všetci prišli bez akéhokoľvek podozrenia, s trojdňovou zásobou potravín, nakoľko im bolo povedané, že napochodujú do Družstevnej pri Hornáde neďaleko Košíc, kde mali za úlohu opraviť zasypaný tunel. Odtiaľ však jednu veľkú skupinu odviedli do Košíc. Strážnici cestou strieľali na zajace, ale ako sa blížili ku Košiciam, zbrane namierili na pochodujúcich, ktorých takto vohnali do mestskej väznice. (Podľa výpovede očitých svedkov náš psík Bobi odprevadil otca po celej trase dlhej 45 kilometrov až po väzenskú bránu, ale potom sme ho už nikdy nevideli.)

Až v košickej sedrii zistili, že boli podvedení a oklamaní. Tu im oznámili, že sú zadržaní a zatvorení ako politickí väzni. V celách o rozlohe 2 x 3m bolo natlačených 9-10 osôb a každú noc, každý deň prichádzali ďalšie skupiny. Na tomto mieste pobudli až do konca

Kassa melletti Hernádszentistvánra kell menetelni, ahol egy beomlott alagút vár újjáépítésre. Innen már egy nagy csapatot gyalog tereltek Kassa irányába. Az őket kísérő őrök – amerikai automata géppisztollyal a vállukon – útközben nyulakra lövöldöztek, Kassához közeledve azonban szorosabbra terelték őket, a géppisztolyok lekerültek a vállakról, és élesre tölts! vezényszóval rájuk fogták azokat, körbe zárták őket, és puskáikat használva belökdösték őket a városi börtönbe. (A szemtanúk elmondása szerint Bobi kutyánk 45 kilométeren át, a börtön kapujáig kísérte édesapánkat, soha többé nem láttuk azután.)

A Szendria börtönben döbbentek rá, hogy becsapták őket, itt közölték velük, hogy le vannak tartóztatva, politikai foglyok, rabok lettek mindnyájan. A 2 x 3 m-es cellákban 9-10 személyt zsúfoltak össze, minden éjszaka, minden nap újabb csoportok érkeztek. Itt tartották őket március végéig, miközben minden nap kihallgatták és vallatták őket. Összesen 1600 nőt és férfit tartottak itt fogva. Innen amerikai ponyvás teherkocsikra hajtották őket, minden kocsi végén két fegyveres őr volt.

A lengyelországi Nowy Saczon töltötték az első éjszakát, majd keleti irányba fordulva Sanokra érkeztek, ahol megkezdődött a mintegy 1800 személy bevagonírozása. Egy marhavagonba 80-90 személyt zsúfoltak be, minden állomáson ordibálva-ütlegelve újraszámolták őket, ütlegük itt már a puskatus és a fakalapács volt (a fejükkel fizettek, ha csak egy is hiányzott közülük). A szerelvény 20 vagonból állt, a vagonokon sem lyuk, sem hasadék nem volt, ülni feküdni nem lehetett. Vagononként egy kenyér és egy vödör víz járt naponta, szükségletüket egy kifűrészelt deszka helyén végezték. Az útirány Szibéria volt, de az Urál előtt, Orenburgtól nem messze, Solecken bányamérnökök és orvosok megvizsgálták a foglyok egészségi állapotát, látván legyengült állapotukat, hogy alkalmatlanok a szibériai nagy útra, a szerelvény visszafordult délnyugat irányba, majd az Ardon folyó völgyében felfelé haladva április elején Alagir városába érkeztek. Az úton 75 ember halt meg, elsőként a tornaújfalusi Nagy Mihály. Ott dobálták ki a tetemeket, ahol éppen megállt a vagon, bokrok alatt, árkokban temetetlenül hagyták őket.

Az alagiri vasútállomáson a felbujtatott, felzaklatott tömeg halált üvöltözve kötéllel fogadta, kövekkel dobálta meg az elhurcoltakat. Az Ardon völgyében egy szerpentines kacskaringós, egyre meredekebb hegyi úton terelték őket, mint a marhákat a nuzali lágerig. A legyengült, beteg, haldokló emberek egymásba kapaszkodva tették meg a 30-40 kilométernyi utat, aki nem bírt már menni, vagy összeesett, azt a katonák feldobálták a rozoga teherautókra. Legújabb értesüléseim szerint a lemaradt katonák közül jó párat, akiket emelni kellett volna, az árokba lőtték. (*Jozef Hovanec: Krížová cesta Gulagom – Gulági keresztút,* 2012)

CSAK AZOK A KAUKÁZUSI SAKÁLOK NE ÜVÖLTÖZNÉNEK MÁR!

A teljesen legyengült embereket hat barakk várta, egy közös temető meg az ezresével járó éhes farkasok, amemarca, pričom boli denne vypočúvaní a trápení otázkami. Bolo tu zadržaných spolu 1600 žien a mužov, ktorých neskôr nahnali na americké nákladné vozidlo s plachtovou strechou. Na konci každého vozidla sedeli dvaja ozbrojení strážcovia.

Prvú noc strávili v Nowom Saczi v Poľsku, odkiaľ boli odvezení do Sanoku, kde ich naložili do vagónov (približne 1 800 osôb). Do jedného dobytčieho vagóna vtesnali až 80-90 osôb a na každej stanici ich revom a surovou bitkou vždy nanovo spočítali. Beda bolo, ak niekto chýbal, nakoľko nasledovala bitka kolbou a dreveným kladivom. Celá vlaková súprava pozostávala z dvadsiatich vagónov, na ktorých nebolo žiadnych vetracích otvorov a nedalo sa v nich ani ležať, ani sedieť. Denne dostávali po vagónoch jedno vedro vody a peceň chleba. Osobné potreby si boli nútení vykonávať na mieste vypílenej dosky. Cieľom ich cesty bola Sibír, ale pred Uralom neďaleko Orenburgu v Soľ-Ilecku ich vyšetrili lekári a prezreli aj banskí inžinieri, ktorí skonštatovali, že ich zdravotný stav nedovoľuje podniknúť náročnú cestu na Sibír. Vlakovú súpravu teda presmerovali na juhozápad, a popri údolí rieky Ardony začiatkom apríla pricestovali do mesta Alagir. Cestou zomrelo 75 osôb, medzi prvých patril Michal Nagy z Turnianskej Novej Vsi. Mŕtvoly povyhadzovali tam, kde vlak práve zastal a nechali ich nepochované ležať pod kríkmi a v priekopách.

Na stanici v Alagiri privítal odvlečených poštvaní dav ľudí pokrikmi, hádzaním kameňov, preklínaním a žiadaním pre nich smrť. V údolí rieky Ardony hnali odvlečených hore kopcom po náročnom teréne ako dobytok, po čoraz strmších točitých horských chodníkoch až po nuzalský láger. Oslabení, chorí, umierajúci ľudia prešli tú 30-40 km dlhú trasu vzájomne sa držiac a podopierajúc. Tých, ktorí už nevládali, alebo skolabovali, nahádzali vojaci na rozhegané nákladné autá. Podľa mojich najnovších informácií vojaci postrieľali do priekopy všetkých tých, ktorých by boli museli dvíhať zo zeme. (*Jozef Hovanec: Krížová cesta Gulagom*, 2012).

KEBY TÍ KAUKAZSKÍ ŠAKALY AŽ TAK NEZAVÍJALI

Šesť barakov a jeden spoločný cintorín malo k dispozícii tých na smrť vyčerpaných ľudí. Okolo barakov chodili veľké svorky hladných vlkov, z ktorých šakaly po nociach tak príšerne zavíjali, ako keby ich z kože drali.

Nuzalský láger sa nachádzal na ľavom brehu rieky Ardony, medzi mestečkami Mizor a Buron, v nadmorskej výške 1 200 m. V jeho priamej blízkosti sa tiahlo 2 500-3 000 m vysoké pohorie. Najvyšším bodom Kaukazu je 5 642 m vysoký vrch Elbrus. Na okolí sa nachádza mnoho baní na olovo, zinok a meď, ktoré odkryli francúzski inžinieri ešte v polovici 19. storočia, ale na ich modernizáciu sa samozrejme pozabudlo. Banské chodby dosahovali dĺžku až 30-50 km. Odjakživa tu pracovali lúpežní vrahovia, odsúdenci na trest smrti, nájomní vrahovia, politickí väzni a odsúdenci na doživotie. A na toto miesto boli privezení aj Maďari z údolia Bodvy.

lyek közül a dögevő sakál úgy üvöltött, vonyított éjszakánként szüntelenül, mintha a bőrét húzták volna.

A nuzali láger, az Ardon folyó bal partján fekszik, Mizur és Buron városkák közt, mintegy 1200 méterre a tengerszint felett. Közvetlen szomszédságában 2500-3000 méter magas hegyláncok húzódnak. A Kaukázus legmagasabb pontja, az 5642 méter magas Elbrusz. A környék tele van ólom-, cink- és rézbányákkal, amelyeket még a 19. század közepén francia mérnökök tártak fel, és azóta sem korszerűsítettek. Alagútjaik hossza 30-50 kilométer. Rablógyilkosokat, halálraítélteket, bérgyilkosokat, politikai foglyokat, életfogytiglanra ítélteket dolgoztattak itt évszázadokon át. Ide kerültek a Bódva-völgyi magyarok is.

A bodolói Flasko Berti (25 évet kapott) mondta: *„Egészségkárosodás nélkül ezt senki nem élte túl. Itt mindenki szerzett valamilyen nyavalyát”.* A görgői Kardos János (1924), aki még ma is él, annak köszönheti 93. évét, hogy ügyes kőműves és ezermester volt (mint a görgőiek általában). Mestereket kerestek, kivették hát a bányából, és a Szepsi nagyságú, 10 ezer lakosú Mizur városkába, a vidék bányaigazgatási központjába járt dolgozni, Nuzaltól Alagir irányába mintegy 4 kilométerre. Munkájáért nagyon megbecsülték. Megnevezett még egy falut, Galont, az Ardon egyik baloldali mellékvölgyében, Nuzaltól szintén olyan 4 kilométernyire, szerencséjük volt azoknak, akik idejárhattak építkezésekhez, patakárok-kövezésekhez, bányatárak javításához dolgozni.

A lágerben összesen 1025 férfi és 975 nő volt, ebből öt év alatt (1945-1950 közt) 720 férfi és 500 nő halt meg. Napi 12 -16 óra kemény fizikai munka, de éjszaka sem tudtak megpihenni, a priccseken csak felváltva aludhattak volna, ha azok a kaukázusi sakálok nem üvöltöttek volna, ha a patkányok nem zaklatták volna őket, amihez még a kíméletlen bánásmód is társult, az éhezés, a szomjúság, a ruhátlanság, a fűtetlen barakkok, a takaró- és a lábbelihiány, a zord éghajlat, s hogy nem gondoskodtak a tisztálkodásukról, az egészségügyi ellátásukról sem. Abban a katonatetemekről leszedett véres, dohos ruhákban aludtak, amiben dolgoztak. Ha valaki beleesett a latrinákba, annak már nem kellett sírt ásni. Télen az ezrével járó farkasok temettek. Tornaújfaluból Bartók Péter, Tornáról Bakó Ferenc voltak az első áldozatok. Ellepte őket a tetű, a bolha, a poloska, hastífusz, vérhas ütötte fel a fejét, kínozta őket a hasmenés, a dehidratáció, majd megállt a veseműködés, és beállt a halál. Egy táborlakóra 1000 kalória jutott 4000 helyett, miközben a norma szerint egy bányásznak naponta 13-15 mázsa követ kellett kitermelnie. Aki nem teljesítette a normát, levonták a kenyéradagját, hiába mondta, hogy mezítláb dolgozik.

A halált azok is elkerülték, akik végelgyengülésükben kikerültek az erdészetbe vagy a kolhozokba dolgozni, és aki megélte a tavaszt, hogy kinőjön a csalán. De szerencsés volt az is, aki a szemétdombon talált egy megbüdösödött halfejet, egy rohadt káposztalevelet vagy lophatott, ehetett a malacok vályújából. A politikai foglyok a Nemzetközi Vöröskereszt előírásai szerint megkapták a napi egy kiló kenyeret, de az internáltak csak 60 dekát.

Obyvatelia lágru v Nuzali / A nuzali láger lakói

Berti Flasko z Budulova (bol odsúdený na 25 rokov) povedal: *„Bez ujmy na zdravý to nikto neprežil. Tu každý dostal nejakú chorobu, získal dáky neduh.“* Ján Kardos (1924) z Hrhova, ktorý je dodnes nažive, môže ďakovať za dožitých 93 rokov svojej šikovnosti murára a všestranného majstra (hrhovčania takými vždy aj boli). Hľadali majstrov, teda ho vzali z bane a chodil pracovať do mesta Mizur, vzdialeného 4 km od Nuzale, smerom na Alagir, kde sídlilo banské riaditeľstvo. Jeho prácu si veľmi vážili. Spomenul ešte jednu dedinu, Galon, ktorá sa nachádzala v ľavom bočnom údolí rieky Ardony, tiež vzdialeného 4 km od Nuzale. Mali šťastie tí, ktorí mohli pracovať na stavbách, alebo na rôznych opravách a úpravách banských skladov a pri dláždení jarku pri potoku.

V lágroch sa nachádzalo spolu 1 025 mužov a 975 žien, z ktorých za päť rokov (1945 -1950) zomrelo 720 mužov a 500 žien. Denne tvrdo pracovali 12-16 hodín, ale ani v noci si nedokázali oddýchnuť, ani napriek tomu, že by si boli mohli na pričniach striedavo pospať, lebo kaukazský šakaly neznesiteľne zavíjali, vyrušovali ich potkany, k tomu sa pridružilo ešte aj bezohľadné zaobchádzanie, smäd, chatrné ošatenie, nevykúrené baraky, nedostatok prikrývok a topánok, drsné podnebie, chýbajúca hygiena a zdravotnícka starostlivosť. Pracovali a spali v zakrvavenom a zatuchnutom oblečení po mŕtvych vojakoch. Ak niekto padol do latríny, tak tomu už nemuseli vykopať hrob. V zime sa o pochovávanie mŕtvol postarala obrovská svorka vlkov. K prvým obetiam patrili Peter Bartók z Turnianskej Novej Vsi a František Bakó z Turne nad Bodvou, ktorých zaplavili vši, blchy, ploštice, z čoho ochoreli na brušný týfus, dyzentériu, nastala dehydratácia organizmu so zlyhaním obličiek, čo samozrejme viedlo k úmrtiu. Na jedného obyvateľa tábora pripadlo jedlo o kalorickej hodnote 1 000 kalórií, namiesto 4 000 kalórií a dennú pracovnú normu mali určenú na vyťaženie 13-15 metrických centov kameňa. Ten, kto nesplnil určenú normu, dostal menšiu dávku chleba a zbytočne sa bránil, že musel pracovať naboso.

Smrti sa vyhli aj tí, ktorí sa dostali na práce v lesníctve, alebo do kolchozov, alebo tí, ktorí dožili do jari a mohli si natrhať žihľavy. Ale medzi šťastlivcov patril aj ten, kto našiel na smetisku smradľavú rybaciu hlavu, zhnitý

Sokan életben maradtak volna, ha a munkájukhoz mérten elegendő élelmet kaptak volna.

A reggelijük: egy sztakon (pohár) tea (kb. 2 dl), egy bonbon (egy szem vagy egy kiskanál cukor) és 20 dkg kenyér volt. Az ebéd: egy szegény leves (a barkai Laco Laci szerint: ehetetlen mosadék). Az, aki talált benne káposztát is vagy uborkahéjat, netán egy karika krumplit, az jól járt, ehhez járt még 20 dkg kenyér. (Egy év eltelte után a bányászok megkapták az előírás szerinti egy kilogramm kenyeret). A vacsora este nyolc órakor volt, többnyire egy sztakon tea és 20 dg kenyér.

Szökni nem lehetett: háromszoros volt a tüskésdrót-kerítés, amit megközelíteni sem lehetett, mert akkor lőttek. Az első sor kerítés másfél méter magas volt. Három méterre tőle volt a második sor kerítés, ez már három méteres volt. Itt már minden 50 méteren őrbódé állt, fegyveres őrökkel. Öt méterrel tovább volt a harmadik sor kerítés, az is másfél méter magas volt. Az őrbódékon kívül fegyveres, kutyás őrök cirkáltak a kerítések között. Derján Bálint tudott szlávul: az egyik őr megsúgta neki: „*Ne szökjetek, mert ha nem lövünk le titeket, minket lő-*

kapustný list alebo si mohol uchmatnúť jedlo z válova pre prasce. V zmysle nariadenia Medzinárodného červeného kríža politickí väzni mali mať pridelený kilogram chleba na deň, ale internované osoby dostávali iba 60 dekagramov. Mnohí by boli ostali nažive, keby boli bývali dostali primerané množstvo potravy.

Na raňajky dostali: jeden stachan (šálku) čaju (približne 2 dl), jeden bonbón (jeden kus, alebo malú lyžičku cukru) a 20 dkg chleba. Na obed mali: prázdnu polievku (podľa Laciho Laca z Bôrky to bola nejedlá žbrnda). Ten, kto našiel v polievke kapustu, šupy od uhoriek alebo krúžok zemiaku, tak ten mal veľké šťastie. K tomuto ešte prináležalo dvadsať dekagramov chleba. (Po uplynutí jedného roku baníci dostali predpísané množstvo chleba – jeden kilogram na deň). Večera sa rozdávala o ôsmej hodine a najčastejšie pozostávala zo stachanu čaju a 20 dekagramov chleba.

Utiecť bolo nemožné: tábor bol ohradený trojitým ostnatým drôtom, ku ktorému sa nedalo ani priblížiť, lebo nasledovala okamžitá streľba. Prvý rad plotu mal výšku jeden a pol metra. O tri metre za ním bol ďalší rad plotu,

Nuzali lista / Nuzalský zoznam

A gulág / Gulag

nek fejbe”.

De nem is lett volna értelme a szökésnek. Három oldalról három tenger (a Kaspi-, Azovi- és a Fekete-tenger), délről egy 5000 méter magasságig emelkedő 1200 km hosszúságú és 160 km átlagszélességű hegylánc, északnak pedig a végtelen Oroszország.

A nuzali halottas listán nemcsak magyarok és németek, hanem szlovákok is voltak. Tanúskodik erről Jozef Hovanec nuzali szlovák fogoly *Gulági keresztút* című könyve. Az Iglóról elhurcolt 232 személy névjegyzéke szerint 191 volt a szlovák, 26 a német és 15 a magyar. Jozef Hovanec emlékiratának figyelemre méltó üzenetértéke van. Nem leplezte felismerését, miszerint a megrövidített életüket – több ezer ember életét – Sztálin mellett a másik gonosznak, Eduard Benešnek is köszönhetik, aki ugyanúgy horogra akasztotta volna a magyarok mellett azokat a szlovákokat is, akiket az I. Szlovák Köztársaság szétverésével, elárulásával vádolt, mint ahogyan tette ezt a szudétanémetekkel 1945. május 13-án vasárnap a prágai Vencel térre történő diadalmas bevonulásakor.

Hovanec a láger nyomorúságában megtéréséről is tör edelmes vallomást tesz. *„A fogság előtt voltak örökölt nemzetiségi előítéleteim, de amikor a táborban minden este közösen imádkoztunk, mindenki a saját nyelvén: Miatyánk Isten… mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma, és bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek…, akkor megkönnyebbültem, mert feloldódtak bennem az előítéletek. Megszabadultam a gyűlölettől, s megtanultam, hogy az ember felett nem a nyelve, nemzetisége, vallása vagy származása szerint, hanem a jó cselekedetei alapján kell ítélkezni. Ennek köszönhetem a túlélést.”*

A TÚLÉLŐK HAZAFELÉ VEZETŐ ÚTJA – ÖT ÉV UTÁN

Zaporozsje–Máramarossziget–Debrecen. A felvidéki magyarok újabb kálváriája, mert Beneš hónapokig, évekig nem engedte be őket az országba, mondván: *„Neki nincsenek foglyai”.*

Úgy szökdöstek át éjszakánként a komjáti és a görgői hegyeken vagy a szentjakabi erdőn.

Senki nem kutatja, de ha valaki mégis rászánja magát, hogy megállapítsa pontosan, hogy a Felvidékről hány magyar, német, illetve szlovák nemzetiségű lakost vittek el, annak nem lesz könnyű dolga. Az említett határzár už o trojmetrovej výške. Na tomto mieste boli na každých 50 metroch rozmiestnené strážne búdky s ozbrojenými strážnikmi. Vo vzdialenosti päť metrov sa tiahol ďalší rad plotu, ktorý tiež mal výšku jeden a pol metra. Okrem toho sa medzi plotmi prechádzali aj ozbrojení strážcovia so psami. Jeden z väzňov, Valent Derján hovoril po slovensky a jeden zo strážcov mu pošepkal: *„Nepokúšajte sa o útek, lebo ak nezastrelíme my vás, tak zastrelia nás“.*

Avšak útek by ani nebol býval mal zmysel. Tábor bol z troch strán ohraničený tromi morami (Kaspickým, Azovským, a Čiernym morom), na južnej strane sa tiahlo 1 200 km dlhé a 160 km široké pohorie, dosahujúce výšku až 5 000 m a smerom na sever sa rozprestieralo nekonečné Rusko.

Na nuzalskom zozname mŕtvych nefigurovali iba Maďari a Nemci, ale boli tam aj Slováci. Túto skutočnosť dosvedčuje i Jozef Hovanec, niekdajší slovenský väzeň v Nuzale, vo svojej publikácii o názve *Krížová cesta gulagom.* Podľa zoznamu odvlečených zo Spišskej Novej Vsi sa medzi 232 osobami nachádzalo 191 Slovákov, 26 Nemcov a 15 Maďarov. Pamäte Jozefa Hovanca sú aj veľmi pozoruhodným a hodnotným odkazom, nakoľko nezaprel a ani neutajil svoj poznatok, že za ukrátenie na živote – a životoch niekoľko tisíc ľudí – patrí poďakovania okrem Stalina aj ďalšiemu zloduchovi, Edvardovi Benešovi. Okrem Maďarov by bol dal Beneš povesiť aj všetkých tých Slovákov, ktorých za svojho víťazoslávneho príchodu na Václavské námestie v Prahe v nedeľu, dňa 13. mája 1945 obvinil zo zrady a rozbitia I. Slovenskej republiky podobne, ako sudetských Nemcov. Vďaka biednym pomerom a prostrediu v lágri, Hovanec zmenil svoje zmýšľanie, čo aj kajúcne priznal: *„Pred zajatím som disponoval zdedenými predsudkami voči národnostiam, ale keď sme sa po večeroch v tábore spoločne modlili, každý vo svojom jazyku: Otče náš... chlieb náš každodenný daj nám dnes a odpusť nám naše viny, ako i my odpúšťame svojim vinníkom...vtedy sa rozplynuli moje predsudky a pocítil som veľkú úľavu. Zbavil som sa nenávisti a zároveň som sa naučil, že človek sa nemá posudzovať podľa jazyka, národnosti, náboženstva, alebo pôvodu, ale má sa hodnotiť jedine podľa dobrých skutkov. Tomuto vďačím za svoje prežitie.“*

NA CESTE DOMOV – PO PIATICH ROKOCH

Záporožie – Sihoť – Debrecín. Ďalšia krížová cesta hornozemských Maďarov, ktorých Beneš odmietal celé mesiace, ba roky pustiť do krajiny tvrdiac, že: *„On nemá vedomosť o žiadnych zajatcoch.“* Teda neostalo im nič iné, ako potajomky prchať po nociach cez komjatické a hrhovské vrchy, alebo naprieč jakubovským lesom. Ak by sa niekto odhodlal zistiť presný počet Maďarov, Nemcov a Slovákov, odvlečených z Hornej zeme, tak by nemal ľahkú úlohu. Vďaka uzatvorenia hraníc viac Maďarov si zmenilo národnosť na slovenskú, aby ich pustili do krajiny. Domov totiž púšťali iba tých ktorí sa dokázali pomodliť modlitbu „Otče náš“ po slovensky. Poniektorí sa aj naučili modlitbu po slovensky, ale stalo sa aj to, že sa ich pýtali na niečo úplne iné.

Munka mínusz 30 fokban / Práca pri mínus 30 stupňov

miatt ugyanis több magyar szlováknak vallotta magát, csak hogy beengedjék az országba. Azt engedték ugyanis csak haza, aki tudta szlovákul a „Miatyánkot", volt, aki betanulta, de akadt olyan is, akitől mégsem azt kérdezték.

MI VOLT A LEGBORZASZTÓBB?

Tettem fel a kérdést a bodolói Flasko Bertalannak, aki 25 évet kapott (az 58-as paragrafus 6-os,7-es és 8-as pontjai alapján), de 9 év után 45 kilósan mégis haza került. „*A vallatás"* – volt az egyértelmű válasz. „*Az, ha nem ismertem be a bűnösségemet, akkor leütöttek, a földig vertek, aztán elvittek, de aludni sem hagytak, újra kezdték. S hogy mit akartak tudni? Hogy mérgeztem-e kutakat, robbantottam-e hidakat, harcoltam-e a fasisztákkal az oroszok ellen."* Nyilasokat, Hlinka-gárdistákat, fasisztákat kerestek, a leventéket háborús bűnösként kezelték, akiket visszamenőleg elítéltek és büntettek. Aki nem ismerte be a bűnösségét, nem írta azt alá – úgy, mint a bodolói rabtársát, Spisák Bertalant – a szemük láttára agyonverték.

Görgőről Klotnya Sándort (1924) azért verték félholtra – ami hamarosan a halálát okozta –, mert a vagon oldalán bicskával egy lyukat vágott, hogy lássa, merre viszik őket. Voltak, akiket indok nélkül elvittek, a makranci Vilinsky Dezső vallomása szerint „főbe lőni". Ilyen sorsra jutott Debrődről Gumán László, Gumán András és Pásztor András, de Hromi Pista Makrancról is. Leventék voltak 12-14 éves koruktól.

Somodiból a 18 éves Lukács Józsit kutaccsal ütötte le az őrnagy kihallgatás közben, amikor azt vallotta *„életemben még puska nem volt a kezemben"*. Lukács Józsi szerint – akinek a főnöke voltam – mégsem ez volt a legborzasztóbb. A legmegrendítőbb a nők megbecstelenítése volt. „*A lágertiszt berúgott, és minden nap másmás nőt választott ki magának. Szemünk láttára nyilvános helyen kellett vetkőznie. Hiába sírt, könyörgött, hiába tiltakozott. Volt, aki letérdelt, imádkozva kérte, hogy hagyja őt, volt, aki megzavarodott, de olyan is volt, aki öngyilkos lett, felvágta az ereit. Hidd el, meg tudtuk volna ölni őket*" – mondta.

ČO BOLO NAJSTRAŠNEJŠIE?

Položil som otázku Bartolomejovi Flaskovi z Budulova (1924), ktorý dostal trest 25 rokov (v zmysle 6., 7., 8., bodu paragrafu 58), ale po deviatich rokoch sa dostal domov, vychudnutý na 45 kg. Jeho jednoznačná odpoveď znela – *„Výsluch. Ak som nepriznal svoju vinu, tak ma sotili, mlátili až k zemi, potom ma zobrali, ale nedali mi spať, lebo začali odznova. A čo sa chceli dozvedieť? Pýtali sa, či som trávil studne, či som vyhodil do vzduchu mosty, či som bojoval s fašistami proti Rusom."* Pátrali po členoch Hlinkovej gardy, členoch Strany šípových krížov, fašistoch, členoch mládežníckej organizácie Levente, ktorých považovali za vojnových zločincov a spätne ich odsúdili a potrestali. Kto odmietol priznať svoju vinu a nepodpísal prehlásenie, toho pred očami všetkých ubili na smrť – tak, ako ich spoluväzňa, Bartolomeja Spišáka.

Hrhovčana Alexandra Klotnyu (1924) ubili do polomŕtva – čoskoro aj zomrel - iba preto, že nožíkom vyrezal škáru do boku vagóna, aby sa mohol pozrieť, kade ich vezú. Boli aj takí, ktorých vzali bezdôvodne. Podľa výpovede Dezidera Vilinského z Mokraniec, preto, aby ich „strelili do hlavy." Takýto osud postihol Ladislava Gumána, Ondreja Gumána a Andreja Pásztora z Debrade, ale aj Pištu Hromiho z Mokraniec. Od svojich 12-14 rokov patrili do mládežníckej organizácie Levente.

Počas výsluchu major ovalil kutáčom 18 ročného Jožka Lukácsa z Drienovca, keď vypovedal, že *„v živote ešte nikdy nedržal v ruke pušku."* Avšak podľa Jožka Lukácsa – ktorému som bol vedúcim – takýto čin nepatril k najstrašnejším. Najotrasnejšie bolo zneuctenie žien. *„Táborový dôstojník sa opil a každý deň si vybral inú ženu. Tá žena sa musela povyzliekať na verejnosti, pred našimi zrakmi. Zbytočne plakala, prosíkala a protestovala. Bola aj taká, ktorá si kľakla, a modlikala, aby ju nechal na pokoji a bola ja taká, ktorá sa pomiatla, alebo spáchala samovraždu, podrezala si žily. Ver mi, že by sme boli bývali schopní tých páchateľov zabiť."*

(Preklad: Veronika Zsideková)

„IZVENYITYE, AGYIN KLOP…”

(Akik megjárták a gulág poklát…)

Korreferátum a Felvidéki magyarok a gulágokban c. előadáshoz

(Skrátená verzia v Nemecku vydaných memoárov Gézu Pásztora v roku 1994 zverejnil aj časopis Hlas ľudu pod názvom „Prežil som gulag“, a nemecký text v slovenskom preklade nájsť na internetovej stránke: http://www.upn.gov.sk/publikacie_web/pamat-naroda/pamat-naroda-02-2013.pdf)

Apámat, dr. Flórián Lászlót, a háború végén, 1945. március 6-án civilként valamilyen ürüggyel berendelték akkori lakhelyén, Késmárkon[1] a katonai parancsnokságra (NKVD[2]), s családja (felesége s épp csak 1 éves kisfia) csak 1948 júliusában látta viszont. A közbeeső éveket a Kaukázusban töltötte, „kényszerüdülésen”, a Nuzal nevű internálótáborban. Internálták, mert Szlovákiában magyarnak vallotta magát, s nem volt hajlandó erről lemondani. A táborba három barátjával együtt került: dr. Fiedler Viktorral, az orvossal, Pásztor Géza mérnökkel és Kovács Gyula gépésszel Poprádról. A táborban lévő internáltak és hadifoglyok többnyire a közeli ólombányákban dolgoztak, de a négy barát közül hármat kiemeltek, mert szükségük volt tudásukra, szervezőképességeikre. Így lett Fiedler a tábor (és a környék) orvosa, Pásztor a minden technikai dologhoz értő mérnökember, s apám, a jogász, lett – ahogy emlegette – az *„adjutant nacsalnyika staba bataliona”*, tehát a tábor őreként ott állomásozó szovjet zászlóalj főnökének adjutánsa. Szépen hangzik, de tulajdonképpen azt jelentette, neki kellett megszerveznie a tábor életét, mert a „nacsalnyik” mással volt elfoglalva (gondolom, a vodkával).

Fordította és kiegészítette: Flórián László

Az alábbi emlékek főleg Pásztor Géza Németországban kiadott emlékiratain alapulnak[3] (igyekszem az eredetit hű fordításban visszaadni), de időnként-helyenként beleszövöm azokat az emlékeket is, amelyeket Apám hagyott ránk (ezek majd dőlt betűvel jelennek meg). Tény azonban, hogy nagyon keveset beszélt a tábori életről, arról, hogyan bírta ki a szinte három és fél esztendőt, inkább csak egy-egy anekdota az, amire mi – gyerekek – emlékszünk. Valószínűleg nem volt kellemes visszaemlékezni az ott átéltekre, no meg nem is volt szabad arról beszélni, amit a „nagy” Szovjetunióban megéltek.

S rögtön bevezetőül: a fenti cím is egy anekdota örökké visszatérő eleme. A tábor fabarakkjaiban – mesélte Apánk – nyüzsögtek a különféle bogarak, mászkáltak a falakon, a plafonon. S egyszer, mikor épp a közös tiszti étkezdében (?) ebédeltek, beleesett a plafonról egy bogár Apám levesébe. S mikor ezt a mellette ülő „nacsalnyik” észrevette, belenyúlt Apám levesébe (természetesen kézzel,) és hírhedté vált udvarias (?) bocsánatkéréssel: „Elnézést, egy bogár!” kidobta a levesből a bogarat. Utána folytatták. Ezt a sztorit sokszor hallottuk Apámtól, ezzel jellemezte a tábor életének színvonalát.

A hármak. A képen balról: Flórián, Fiedler, Pásztor (Forrás: Flórián-archívum)

Viki bácsi és Géza bácsi (nekem már csak így maradtak meg) többször vendégeskedtek nálunk Eperjesen, de hogy közös emlékeik előjöttek-e olyankor, nem emlékszem. Vagy nem voltunk – mint gyerekek – részesei a beszélgetéseknek, vagy inkább nem is emlegették fel a rossz időket. S mégis, idővel Géza bácsi úgy érezte, főleg miután már Németországba költöztek (a felesége német ősei révén német állampolgárságot kapott), hogy le kell írni, közre kell adni a történteket, hadd tanuljon belőle az utókor. Ezért tesszük ezt most mi is, először magyarul. Adjuk hát át a szót Pásztor Gézának:

---

[1] Késmárk 1945. január 28-án szabadult fel.

[2] NKVD - Narodnyij komisszariat vnutrennich del – Belügyi Népbiztosság, a KGB elődje.

[3] Anstatt Kriegsende – Ver¬schleppung auf Zwangsarbeit in die Bleigruben im Kaukasus (A háború vége helyett a kaukázusi ólombányákba való elhurcolás kényszermunkára); Szlovákul rövidebb változata megjelent 1994-ben a Hlas ľudu c. folyóiratban („Prežil som gulag“ címen); a német szöveg pedig szlovák fordításban itt található: http://www.upn.gov.sk/publikacie_web/pamat-naroda/ pamat-naroda-02-2013.pdf

Azért döntöttem ezen emlékiratok összeállításáról, mert már nem bírom nézni, hogy a német nemzet szemére vetik, még ennyi évvel a háború vége után is, mennyi minden szörnyűséget követett el. És senki sem akarja tudomásul venni, hogy a háború befejeztével ártatlan emberek millióit hurcolták el a Szovjetunió hatóságai kényszermunkára, s ott szörnyű és embertelen körülmények közt kellett élniük. Hány embernek – s nemcsak zsidóknak – nyújtott anyagi segítséget kártérítésként Németország, mennyi emlékművet építettek az erőszak áldozatainak? De ki emlékezik meg az elhurcoltak millióiról, akik embertelen körülmények közt életüket vesztették, s akiknek még a sírját sem lehet megtalálni? Nincs bennem bosszúérzet, csak az igazság valamilyen megnyilvánulását szeretném látni, amely legalább leszögezi, hogy a háború mindkét oldalon szörnyű volt, de azt is tisztázná, hogy a szovjetunióbéli förtelmeket már a háború befejezése után követték el.

„HÁROMNAPOS KISEGÍTŐ MUNKÁK"

1944 ősze. A Dukla felől ágyúdörgés hallatszik. Nálunk, a Tátra alatt, a német kisebbség tagjai a gyorsan visszavonuló német hadseregtől utasítást kapnak a nyugat felé való evakuációra, de közben naponta halljuk, hogy a vonatszerelvényeiket bombázzák. Mi, akiknek nincs okunk a menekülésre, és nem hiszünk a különféle rádióállomások által sugárzott híreknek, hogy az oroszok a front átvonulása után a fiatal és egészséges embereket Oroszországba hurcolják kényszermunkára, tanácskozunk és megvitatjuk, mit kéne csinálni. Elsődleges célunk megmenteni az újonnan felépített gyárat a felrobbantástól, hiszen tudjuk, hogy a Sprengkommando hol helyezte el a 41 aknát. Vannak köztünk, akik az utászoknál szolgáltak, s éjjel sikerült nekik az aknákat hatástalanítani. Azt akarják, hogy a front átvonulása után ideiglenesen vezessem a gyárat. Már tudják valahogy, ki fogja vezetni a helyi nemzeti bizottságokat (MNV) és a kommunista pártot, bár mi erről semmit sem tudunk.

Eltűnnek az utolsó németek – nem sikerült felrobbantaniuk a gyárat –, s megjelennek az első orosz katonák – a félelmetes Malinovszkij-hadsereg előőrse. Ezt szabadon eresztett rabok képezik, akiknek – sebesülésük esetén – büntetlenséget ígértek a „vér mindent lemos" jelszó alapján. S már kezdődik is az őrjöngés, a hajsza asszonyaink után, a lakások kirablása, az alkohol keresése. Szörnyű egy éjszaka! De reggelre nyugalom lesz, más egységek érkeznek, megjelennek a tisztek, lassan kimerészkedünk az utcákra.

Futok a gyárba, ahol az első munkásokkal is találkozom, s kezdem szervezni a munkálatokat a sérült hadianyag megjavítására. Belép egy orosz főhadnagy, bemutatkozik mint a gyár parancsnoka, s mögötte már ott vannak a Svoboda-hadsereg első alakulatai. De ennek tisztjei – kárpátaljai zsidók, akik a magyarok bejövetele után (1939) a Kárpátokon át az oroszokhoz menekültek – azt mesélik, hogy őket az oroszok azonnal elfogták, elhurcolták, s hosszú évekig dolgoztak fegyencként az északi erdőkben. Csak az a rendelet szabadította ki őket, mely szerint Csehszlovákia állampolgáraiként önként jelentkezhetnek a Svoboda-hadseregbe; így élték túl Dukla poklát, ahol az első sorokban harcoltak, s most itt vannak. De azt mondták nekem, nincs az az erő, amely arra kényszerítené őket, hogy az oroszok által elfoglalt területre térjenek vissza. Megerősítették, hogy a felszabadított területekre lépésük után a később megjelent NKVD-egységek fiatal férfiakat, de nőket is hurcoltak el, s a hátországba vitték őket. Libabőrös lettem – tehát a civil lakosság erőszakos elhurcolásáról terjesztett hírek igazak! De mit tegyünk? Hogyan kerüljük ezt el? Nincs menekvés: mindnyájan csapdába kerültünk!

A falvakban és városokban gyorsan megalakították a helyi nemzeti bizottságokat, a járási nemzeti bizottságokat (ONV) és a Szlovák Kommunista Pártot (SzlKP), ezeket többnyire önjelöltek vezetik. Egy nap utasítást kaptunk a gyárban, hogy minden 18 és 50 közötti férfi (természetesen egészséges és munkaképes) jelentkezzen egy megadott poprádi címen. Velem együtt 44 férfi indult oda. A cím az NKVD parancsnokságának címe volt. Még a gyárban figyelmeztetett az orosz főhadnagy, hogy ne menjek oda, hiszen én vagyok a gyár ideiglenes üzemvezetője. De én kötelességemnek tartottam, hogy velük menjek, s esetleg kikérjem őket a saját gyárukban való munkára, hiszen tulajdonképpen nekik végeztük a javításokat. S így pecsételődött meg a sorsom a következő négy és fél évre. Egyetlen szobába zártak minket, úgy voltunk bepréselve, mint a heringek, nem tudtunk mozdulni, s lélegezni sem volt levegőnk. Egyenként raboltak ki mindenünkből, enni nem adtak, s szükségre is csak egyszer 12 óránként mehettünk. A szomszédok, akik ismertek, gyorsan hírt adtak Mateócra, családjaink így tudták meg, hová tűntünk. Feltehetőleg naponta új „foglyok" érkeztek Poprádra, mert két nap után, mikor kikergettek az utcára, már néhány százan voltunk. Gyalog hajtottak minket őrkutyák és gépfegyveres katonák közt egész Lőcsére, ahol a néhai megyei bíróság celláiba zártak. Itt egy teljes hónapig tartottak fogva. A cellában 40 ember részére egyetlen vödör szolgált a kis és nagy szükségre, ez hamar túlfolyt, kibírhatatlan bűz volt, s állandóan szűkült a hely, ahol fekhettünk. Feleségeink és Lőcse város irgalmas polgárai el-eljöttek a bíróság épülete elé, s termoszokban adtak át a katonáknak ételt-italt számunkra, amit megosztottunk azokkal, akiknek senki nem hozott semmit, mert a katonáktól hosszú napokig nem kaptunk semmit. A vízhiány csakhamar veseproblémákat okozott, de az egyetlen orvosunknak sem volt lehetősége segíteni, s az oroszok mindenkit, aki a fájdalomtól vonaglott, szimulánsként összevertek. Az oroszok gyorsan észrevették, hogy a termoszok alján rövid híreket csempésztek be nekünk, így összetörték az összes termoszt, tulajdonosaikat összeverték, így étkeztetésünk véget ért. Ezentúl egy esetleges darab kenyér s egy kancsó víz volt minden, amit kaptunk.

Egyszer az ablakon át megláttam a feleségemet, és sikerült elmondania, hogy a gyár munkásai elvitték Kassára, hogy az ideiglenes csehszlovák kormánytól, amely ugyanott székelt, ahol az NKVD, kikérjen a gyár számára. Beneš irodájától írásos utasítást kapott szabadon engedésemre, ezt az NKVD is aláírta és lepecsételte, át kellett

adnia a börtönben. De itt az utasítást szörnyű nevetés közben összetépték, s csak annyit mondtak neki, hogy pár évet majd ledolgozom Oroszországban, s vagy visszatérek, vagy megdöglöm. Akkor azt hittem, megértettem, mi vár ránk. De a többévi tapasztalat aztán mindezt túlszárnyalta.

A TRANSZPORT

Másnap már teherautóra raktak, mint a marhákat, s vándoroltunk Lengyelország felé. Útközben csehszlovák katonákkal találkoztunk, akik megpróbáltak rábeszélni, szökjünk meg, mert élve nem kerülünk haza. De még Poprádon figyelmeztettek, hogy mindenkit, aki szökéssel próbálkozik, lelőnek s legyilkolják otthon az egész családját. Így hát semmit sem vállaltunk. Az első lengyel börtönben úgy tuszkoltak be a cellába, hogy mozdulni sem tudtunk. A kis rácsos ablak nem eresztett be elég levegőt, s itt haltak meg első bajtársaink. Miután kivittük őket, amikor naponta egyszer kiengedtek szükségre, kicsit felszabadult a hely, s legalább lélegezni tudtunk. Ilyenkor az ember vadállattá válik, s csak az önfenntartási ösztön működik benne. Szükségre a cellák közt fekvő udvarra kergettek ki, amelyet nagy réteg emberi ürülék fedett az előttünk ott lévő foglyoktól. Magasan e fölött le kellett csücsülnünk a fagerendákra, de aki nem tartotta meg egyensúlyát, leesett s belefulladt az ürülékbe. Sanokban[4] orvosunkkal együtt a börtönkápolnába kerültem, ahol annyian voltunk, hogy csak állni lehetett. A vödröt a szükségleteink elvégzésére az oltárra állították, oda kellett járnunk a katonák röhögése közepette.

Egy reggel kívülre kergettek. Menetoszlopot állítottak össze belőlünk. Ötünknek kézzel össze kellett fogódznunk, s gépfegyveres katonák és őrkutyák közt hajtottak a vasútállomásra. Láttam egy síró lengyel nőt, amint egy aranyórát kínálgat a köztünk lévő férjéért. A katona közénk ugrott, kilökte a lengyelt, elvette az órát, s közénk lökte az első arra járót az utcáról. Ez aztán velünk volt hosszú éveken át.

Hetvenesével vagonokba tömtek minket, majd beszögezték az ablakokat és az ajtót is. Csak a vagon deszkafalának résein láttunk ki. A vagon közepén vaskályha állt, de tüzelőanyag nem volt, bár még mindig kemény tél dúlt. Az ajtó mellett találtunk egy keskeny favályút, ez szolgált volna a szükségleteink elvégzésére, de ennyi ember mellett csakhamar bedugult, s a vagonban szörnyű bűz terjengett. Már első nap ketten meghaltak, s mivel mindenki odébb húzódott tőlük, kevesebb hely maradt a fekvésre vagy guggolásra. Én közéjük feküdtem, így nyugodt fekhelyet biztosítottam magamnak. Egynéhányszor valahol a mezőn megálltunk, a katonák fagyos cukorrépát téptek ki, s behajították a vagonba, mi meg téptük kézzel, foggal, hiszen késeinket, serpenyőinket már az elején elvették. A vizet vagy a forró levest, amely égette a kezünket, is tenyerünkbe fogtuk fel. Egy éjjel a katonák riadót fújtak. Mint az őrültek rohangáltak kutyáikkal a vagonok közt, és sikertelenül kerestek két lengyelt, akiknek sikerült felfeszíteniük a padlót és leereszkedniük a sínek közé. Így a katonáknak két fő hiányzott a létszámból. *„Nyicsevó."* A következő állomáson megállították a vonatot, elkaptak két véletlenül arra járó ukránt, akik ezek aztán évekig velünk voltak.

A Kaukázus lábánál, az Alagir nevű állomáson, a Kaukázus-hegység gyönyörű, de számunkra borzalmakat jósoló panorámája tárult elénk. Sejtettük, hogy ezek a hegyek jövendőbeli börtönünkké válnak, sőt talán a sírhelyünkké, ami sokaknál valóra is vált.

A mi 44 főt számláló gyári csoportunkból évek elteltével csak 22-en tértek haza, ezek közül én a legidősebbek közé tartozom, ma 77 éves vagyok[5].

A vonat négy nap után állt meg. Kinyíltak az ajtók, s mi – a fiatal, szinte még gyerek, de gépfegyverrel felfegyverzett és őrkutyákkal kísért katonák nagy ordítozása közepette – majdnem kiestünk a vagonokból, legyengülve, éhesen. Halottainkat a katonák kidobták a töltésre. Ott maradtak észrevétlenül fekve, és soha nem tudtuk meg, kik voltak, honnan voltak, s vajon eltemették-e őket. Nem ismertük egymást, így nem tudtunk róluk semmi közelebbit, ám sokan irigyelték őket, mert a halál megszabadította őket a további gyötrelmektől. Annak ellenére, hogy alig álltunk a lábunkon, a katonák megpróbáltak hármas oszlopba formálni bennünket. Brutálisan ordítoztak velünk, ütöttek a puskatussal, ránk úsztották a kutyákat, ha megálltunk. Akárcsak a nácik, az oroszok is éretlen, felelőtlen sihedereket használtak az elhurcoltak transzportjainak kíséretére, akik gépfegyverrel a kezükben úgy érezték, korlátlan uraink. Évekig visszhangzottak fülünkben ösztökélő kiáltásaik: *„Sirij sag!"*, tehát siessünk. De hogyan, mikor alig álltunk a lábunkon? Alagir állomásától 40 km út állt előttünk a Nuzal nevű táborig, 4 km-re Mizur városkától. A katonák idegesek voltak, szerettek volna már leadni bennünket a célállomáson, így hát a puskatussal, kutyákkal ösztökéltek. Csak később tudtuk meg, hogy vagy 1800-an voltunk. A pontos létszámot soha nem tudtuk meg. Soraink mind jobban fellazultak, az emberek el-elmaradoztak – összeestek. Csak ha utunkat valamilyen hegyi patak keresztezte, vetettük a vízbe magunkat, s hosszú szomjazás után végre legalább tiszta ivóvizet ihattunk. Hátulról itt-ott lövések dörrentek, mert ha valaki kimerülten fekve maradt, arra nem vártak, egy gépfegyvergolyó szabadította meg szenvedésétől. Csak hosszú órák után jelentek meg az első teherautók, ezekre dobálták fel, mint fadarabokat, azokat, akik már nem bírtak menetelni. Eltartott egy nap, egy éjszaka, míg célba értünk, a táborba, mely kétemeletes faépületekből, két falazott épületből és több kisebb épületből állt, s köztük nagy üres tér. Mindezt háromsornyi szögesdrótkerítés övezte, őrtornyokkal, ezeken megint azok a fiatal gépfegyveres katonák, lent pedig az őrkutyák. Az NKVD koncentrációs táborába kerültünk, amely semmiben sem különbözött a nácik táboraitól, amelyeket a későbbi években oly gyakran láttunk az „antifasiszta" filmekben. Az

[4] Város Lengyelország délkeleti részén
[5] A cikket 1991-ben írta

alapvető különbség ellenben az volt, hogy most már a háború után voltunk, s az oroszok „felszabadítottak" bennünket – megfosztottak szabadságunktól! S állandóan felmerül a megválaszolatlan kérdés: MIÉRT?

MEGÉRKEZÉS A TÁBORBA

Abban a sorrendben, ahogy érkeztünk, hajtottak be bennünket a tábor végén lévő épületbe, az étkezdébe és a konyhába. Első alkalommal hosszú idő után rozsdás pléhbögrékben vizes, üres levest kaptunk, meg egy darab kenyeret. Úgy éreztük magunkat, mint a végre vályúhoz kerülő állatok.

Körülbelül 800 ember „megetetése" után a szakácsok kijelentették, hogy a többi 1000 ember számára nincs étel. Ekkor jöttek rá a tisztek, hogy a mi transzportunknak egy nagyobb táborba kellett volna mennie az Urálon. A Kaukázusra tévedésből kerültünk, de most már itt kellett maradnunk. Hosszú órákig tartott, míg a többiek számára is elkészült valami ennivaló, s kapott mindenki egy darab kenyeret. De hol aludjon ennyi ember? A katonák brutális és kíméletlen módon elkezdtek behajtani bennünket a barakkokba, s ott, ahol három priccs volt, nemcsak pricscsenként kettőnknek kellett elhelyezkednünk, hanem még mindenütt a földön is, míg teljesen kimerülten el nem aludtunk. De aludni nemigen lehetett, mert az emberek egész éjjel másztak ki szükségre, felébresztették a többieket, fokozatosan mind gyakrabban, már a kijárók sora szinte meg sem szakadt. Sokan a fáradtságtól ott maradtak úton a barakkból saját piszkukban heverve, de a katonák elkergették őket, s vissza kellett jönniük.

A táboron keresztül folyt egy hegyi patak, ezt vízvezetéken keresztül odavezették, ahol mosakodhattunk is, persze szappan nélkül, hiszen azt már a legelején a fogkefékkel, fogkrémmel, körömollóval s egyéb tisztálkodási szerekkel együtt elszedték tőlünk. Sem az emeletes barakkokban, sem sehol másutt a tábor területén nem volt semmilyen higiéniai berendezés. Így hát a házak közelében egy magaslaton kijelöltünk két helyet, s idejártunk kis és nagy dolgunkat végezni. Kaptunk csákányt és lapátot, ki tudtunk ásni két gödröt, de ennyi ember mellett ezek hamar megteltek. Nem volt semmilyen papírunk, ezért életlen, gömbölyű köveket kerestünk, ezeket használtuk WC-papír helyett, amelyeket használat után megmostuk és megőriztük. A szerencsésebbek megmentették legalább egy zsebkendőjüket, s használat után kimoshatták hideg vízben s megszáríthatták. Szappan helyett homokot kezdtünk használni mosakodáshoz, mert a piszok testünkön elviselhetetlen kezdett lenni.

Annak ellenére, hogy már az első lengyel táborból a másikba való átszállítás közben nemcsak a férfiakat, hanem a nőket is tetőtől talpig szőrtelenítették, és valami szörnyen büdös folyadékkal fertőtlenítették, hamar elszaporodtak a tetvek. Feltehetőleg a vagonokból hoztuk őket magunkkal. Akkor még nem is sejtettük, hogy épp ezek a tetvek hozzák közénk a halált, mert a flekktífusz[6] hordozói voltak, s elég volt egy csípés, hogy megfertőzzenek egy embert. Elterjedt a vérhas, ez a szörnyű vész, s csakhamar a tífusz első esetei is előfordultak. Február volt, a Kaukázuson még alapos hideg, de nem volt mivel takaródznunk. Takarókat csak fél évvel később kaptunk. Szörnyen szenvedtünk a hidegtől, csak egymáshoz bújva feküdtünk a priccsek puszta deszkáin vagy a földön. Sokaknak az elvékonyodott bőrükön átütöttek a csontok, e helyek begyulladtak, gennyeztek, szörnyű bűz terjengett, de segítség sehol. Egyetlen orvosunknak, az ótátrafüredi Fiedler doktornak, akit a műtőasztal mellől vittek el, és soha nem tudta meg, mi lett a betegeivel, nem volt semmilyen gyógyszere. Az egyetlen dolog, amit a transzport alatt sikerült megmentenie, egy kis üveg jód volt, miután elfogyott, az üveget többször vízzel kiöblítette, s ezzel az „oldattal" gyógyítgatta a gennyes sebeket. Később ezzel gyógyította a szörnyű vérhast is, amelytől az emberek nyílt, gennyező sebeket kaptak, eltorzultak, nem láttak, mert a szemük bedagadt. A vérhas gyorsan terjedt a barakkok közt felkavart homok által. Kiderült, hogy a faházak falaiban és a priccsekben poloskák milliói teleltek át, s most kiéhezetten ránk vetették magukat, szörnyű viszketést okozva.

Amikor a katonák észrevették a flekktífusz első jeleit, páni félelem lett úrrá rajtuk. Hermetikusan lezárták az egész tábort, s a főzéshez az élelmiszert meg a kenyeret csak hosszú lapátokkal adták be a szögesdróton át. Halottainkat, akikből naponta több és több lett, csak időről időre vihettük ki a kerítés elé, ott kiáshattunk egy vermet a Kaukázus kemény, köves földjében, s bedobhattuk a testeket minden fertőtlenítés és nyilvántartás nélkül a verembe.

A flekktífusz a fertőzött tetvek csípése után rövid idővel magas, 41-42 fokos lázzal jelentkezik. Az érintett tébolyodott lesz, nem akar enni, s ha senki sem kényszeríti, éhen és szomjan hal. De ami még rosszabb, ilyen magas láznál nem tudja, mit csinál. Látomásai lesznek, s ezeket követve sokan felmásztak a ház tetejére, s lezuhantak, agyonütötték magukat. Mások a szögesdrót mögött szülőházukat vélték látni, felmásztak a szögesdrótkerítésre, s ott a katonák barbár nevetés közben lelőtték őket, - mondván, hogy szökni próbáltak. S hiába kérdeztük: *Hová jutottunk? Arra ítéltettünk, hogy itt pusztuljunk eme járványok eredményeképpen? Hát nincs számunkra segítség?*

Legnagyobb szerencsétlenségünkre a flekktífuszt Fiedler doktor is megkapta. Szinte egy egész hétig magas láza volt, félrebeszélt, erőszakkal tömtek a szájába egy kis kenyeret, öntöttek egy kis vizet, s odakötözték a priccshez, nehogy elszökjön. Hogy elveszítsük egyetlen orvosunkat, aki segíthetne? Szerencsére sikerült e nehéz kórt legyőznie, s tanácsot adott, hogyan kezdjük el a sziszifuszi harcot a tetvek ellen, amelyek a flekktífuszt okozták. S hogy hogyan? Nos, az egyik ház valószínűleg az előttünk ott lakóknak „fürdőül" szolgált. Ide belépve mindenki levetkőzik, eldobja alsóneműjét, lezuhanyozik legalább vízzel, ha már szappanja – mint nekünk – nincs,

[6] A kiütéses tífusz régies neve

s a kijáratnál aztán „tiszta" alsóneműt kap tekintet nélkül a nagyságra. Csak később tudtuk meg, hogy az effajta kollektív fürdési módszert általánosan alkalmazták munkásszállásokon, és senki sem csodálkozott azon, hogy nem a saját alsóneműjét kapja vissza. Nekünk azonban csak egy volt, amit a testünkön hoztunk, s erről kellett lemondanunk, ha el akartuk kezdeni a harcot a tetvekkel. Befűtöttünk a katlanok alá, annyira, hogy pára keletkezzen, s ebben a forró párában pusztítottuk a tetveket. De nem tudatosítottuk, hogy a téli kucsmák és kesztyűk, amikben jöttünk, a párában összezsugorodnak és tönkremennek. Ezt csakhamar többen észrevették, és eldugták a kucsmájukat, nem hagyták fertőtleníteni. Ezért aztán az embereknek többször sorakozniuk kellett, és végigmenni a fürdőn, s közben át kellett kutatnunk az egész tábor minden sarkát, hogy megleljük az elrejtett és „megmentett" személyes tárgyakat. Ez megnehezítette és lassította a fertőtlenítést, többször meg kellett ismételni. Mivel naponta 18-20 emberünk halt meg, s ezeket pucéran temettük el, lassan szert tettünk „cseredarabokra" is, amelyeket azoknak adtunk, akiknek valamijük összezsugorodott vagy akár el is égett. Így aztán szinte mindenki, akiről már leszakadt a ruha, kaphatott másikat. Csakhogy ez nem volt hosszú távú megoldás.

Végre aztán hoztak nekünk halott német katonák után átlőtt, helyenként beszáradt vérrel festett vattaruhákat. Jómagam is hozzájutottam egy ilyen vattanadrághoz, s mivel jó állapotban volt, ráadásul a méretem is, így évekig hordtam. Jól melegített, s nem zavart az ismeretlen szerencsétlen beszáradt vére sem. Később az egyenruhák után alsóneműt is kaptunk, szintén elesett német katonák után. De még mindig nem volt elég ahhoz, hogy mindenkinek legyen legalább egy váltás fehérneműje, s ne mindig más méretű inget vagy gatyát kapjon. Egyszer egy darabka szappant is kaptunk, amely persze nem volt elég a mosakodáshoz meg a mosáshoz is. Az oroszok nem értették, miért kell a ruhaneműt gyakrabban mosni, amikor úgyis lecseréljük fürdés után. Kinevettek a napi fogmosáskor is, még ha fogkefe helyett csak az ujjainkat használtuk is, vagy egy darabka szappant. Feleslegesnek tartották annyi vizet használni hozzá. Egy őrnagy meg is mutatta, hogy kell takarékoskodni, a szájába vizet vett, kiöblítette a száját, majd a vizet markába köpte, s megmosta vele az arcát.

Mikor a halottaink száma már százakra emelkedett, szükség esetén lehetővé vált a cipőcsere is. Volt köztünk egy cipész Poprádról, aki otthon csak megrendelésre gyártotta a legdrágább cipőket, de most örült, ha egész nap a táborban maradhatott, s javíthatta a cipőinket. Mikor a tisztek látták, hogyan dolgozik, parancsba adták, hogy készítsen cipőt nekik meg a családjaiknak. Felsőrésznek a katonai vászon félcsizmákat használta, a talpat meg gumiabroncsból készítette. Csak látták volna, milyen büszkén viselték a cipőit a tisztek és a feleségeik, hiszen venni akkoriban, a háború végén, nem lehetett semmit. Akkoriban egész Oroszország amerikai konzerveken élt, amelyeket a háború alatt kaptak. Ezek nélkül a Szovjetunió már rég éhezett volna. A konzervdobozokat kitűnő galvanizált pléhből gyártották, s ebből egy ügyes bádogosunk gyönyörű tányért, sőt teáskannát is gyártott magának. Mikor ezt az oroszok meglátták, őt is a táborban tartották, s attól kezdve csak a tiszteknek gyártott edényeket a háztartásukba.

Mi, akik tudtunk szlovákul, a legjobban értettük az oroszokat, meg ők is bennünket. Ezért megbíztak, hogy szervezzünk valamiféle alakulatokat, s vezessünk be katonai rendet. Így aztán az egész táborban szlovák vezényszavakat vezettünk be. Szervezésünk alatt derült ki, hogy az oroszoknak még néhány hét után sem volt fogalmuk arról, hány embert hoztak a táborba, s hányan haltak időközben meg közülünk. Eddig többnyire mindent csak saccoltak. Megállapítottuk azt is, hogy a fenyegetéseik, amelyek még otthon hangzottak el, mikor összefogdostak bennüket, azaz, hogy mindenkinek, aki szökni próbál, legyilkolják otthon a családját, megalapozatlan volt, hiszen nem tudtak rólunk semmit. Megpróbáltak ugyan néhányszor összeszámolni bennünket úgy, hogy mindenkit a tábor egyik sarkába kergettek, s aztán egyenként, kettesével, majd ötösével el kellett menetelnünk előttük, s mindegyikük maga előtt a homokba vonalakat húzott. De esténként, amikor összehasonlították a számlálás eredményeit, megállapították, hogy a végeredmény nem stimmel. A papír akkoriban Oroszországban rendkívül ritka volt, de valahonnan szereztek pár – az egyik oldalán teleírt – ívet. S még egy értéket adtak: tintaceruzát, s megbíztak, állítsuk össze a jelenlévők névsorát. Természetesen ez a névsor nem volt pontos. Már csak azért sem, mert addigra meghalt pár száz ember, akikről már soha senki nem tud meg semmit. Minden szigorú ellenőrzés ellenére hazatértünkkor sikerült átcsempészni első, körülbelül 400 halottunk névsorát, születési- és lakhelyadataikkal, hogy honnan hurcolták el őket stb. Ezt a listát eljuttattuk többeknek, pl. a Vöröskeresztnek Genfbe, az Eltűntek Felkutatása Központjának Németországba, a Helsinki Bizottságnak Pozsonyba, az Elhurcolt Személyek Szövetségének Eperjesre stb. Reméljük, hogy ezeknek a listáknak az alapján legalább most, több évtized múltán tudomást szerezhetnek a családtagok arról, hol, mikor és milyen körülmények közt hunytak el a szeretteik. Sírjaikat keresni a kaukázusi hegyekben, Nuzal község közelében teljesen hiábavaló, mert az első hónapokban a halottak testét találomra hányták vermekbe, később – igaz – már egy helyre, a mi temetőnkbe. Meztelen testük gödrökbe került ott, ahol a sziklák közt kicsit puhább volt a talaj, de a helyeket nem volt szabad megjelölnünk sem kereszttel, sem másképp. Négy év után kaptunk engedélyt arra, hogy a temetőben felállítsunk egy nagy, közös fakeresztet. Ezt azonban a helyiek ellopták, nem sokkal az után, hogy az első hírek megérkeztek a tábor likvidálásáról.

Arról, hogy hiábavaló keresni halottaink maradványait a következő történet is tanúskodik. 1945 decemberében éltük meg a Kaukázuson első karácsonyunkat. S mivel az oroszoknak karácsony nem ünnep, 24-e is munkanap volt. Este fáradtan értünk haza, leültünk egy nagyobb szobában a priccsekre, karácsonyi dalokat énekeltünk, és sírtunk, mint a gyerekek. Egyszer csak katonák törtek be a szobába, s parancsot adtak néhány szakasz felsorakozására. Az udvaron lámpák, kutyák, gépfegyveres katonák

fogtak körül. Csákányokat és lapátokat osztottak ki nekünk, és kihajtottak a temetőnkbe, kb. 1 kilométerre a tábortól. Meg voltunk győződve róla, hogy eljött az utolsó óránk, saját sírjainkat fogjuk ásni. A temetőben ismét körbefogtak, akkor a lámpák fényében szörnyű kép tárult elénk: a hegyekből farkasok jöttek le, a temetőben kikaparták a földből és a sziklák alól halottaink testét, szétszórták az egész területen a kezeket, lábakat, belső szerveket. Ezeket temettük újra kora reggelig. Erről a Szentestéről soha életünkben nem feledkezünk meg! Hogyan és hol akarhatná hát bármilyen bizottság keresni az elhurcoltak sírjait?

Orvosunk, Fiedler doktor szerencsésen túlélte a flekktífuszjárványt, s így egész oroszországi tartózkodásunk alatt az őrangyalunk maradt. Csakhogy neki is pénzt kellett keresnie a tábor számára, mint mindnyájunknak. Így hát „eladták" a bányakombinát kórházának, ahol nemcsak az oroszoktól, hanem a helyi oszétektől is csakhamar kiérdemelte a „csodadoktor" nevet. Főnöke egy oszét orvos volt, aki az orvosi rendelés előtt kecskéit dédelgette, földjeit kapálgatta, s gyakran a legelemibb higiéniai előírásokat sem tartotta be. Nem csoda hát, hogy sok páciense meghalt, hiszen még a szükséges emberi kapcsolatokat sem építette ki velük. Munkaidőn kívül nem volt hajlandó senkit sem kezelni. Így ilyenkor mindig a mi orvosunkat hívták a táborból, ahonnan kb. 2 kilométerre volt a kórház. De a számára nem létezett munkaidő. Hosszú éveken át ápolta az egész tábort, a segítsége nélkül bizonyára közülünk még többen meghaltak volna. Csak sokkal később osztott be az NKVD a táborba három német hadifogolyorvost. Később telefonvonalat is létesítettek a tábor és a kórház közt, így gyakran hívták éjjel is, annak ellenére, hogy az oszét orvos a kórházban lakott. Két kilométert gyalogolni a kórházba főleg a téli hónapokban, életveszélyes volt. A farkasok a hegyekben a hó alatt nem találtak élelemre, így leereszkedtek a völgyekbe, kemény harcokat folytattak a tábor körül az őrkutyákkal, s falkába verődve nem átallották az embert is megtámadni. S Fiedler doktor gyakran volt magányos gyalogos, mindig féltettük az életét. Ezért magunk közt gyufagyűjtést szerveztünk, mert a gyufa még az oroszok közt is annyira becsült volt, hogy gyakran fizetőeszközként használták. Ezen kívül egy fabuzogánnyal is felfegyvereztük, amit mészbe mártottuk, mert a fehér színtől a farkasok éjjel féltek. Páni félelemben lépkedett a sötét éjszakában, amikor csak a farkasok világító szemét látta maga előtt és mögött, útban a kórház felé és vissza. A farkasok mindig csak pár lépést hátráltak, amikor pár pillanatra meggyújtott egy-egy gyufát s megfenyegette őket a buzogánnyal.

Hasonló halálos félelmet én is megéltem egy sötét éjszaka, amikor egy elektromos berendezés balesete miatt gyalog kellett elmennem a 4 km-re fekvő Mizurba. Az út magas sziklákba vágva vezetett. A másik oldalon, a szakadékban az Ardon, a sebes hegyi folyó. Egyik kezemmel a sziklákba kapaszkodtam, a másikban a kis kést tartottam, amelyet a vattakabát ujjában rejtettem el, hogy a rendszeres heti ellenőrzésnél a katonák ne találják meg. Az út egy örökkévalóságig tartott, miközben tudtam, hogy a farkasok ellen a kis kés mit sem segített volna. De lelki erőt adott. A táborba teljesen kimerülten tértem vissza, kivert a halálos veríték. De ezen az úton gyalogolni nappal is váratlan és sokszor halálos fenyegetést jelentett, amikor gyalog kellett munkába menni, mert a kombinát nem küldte értünk időben a teherautókat. A magas sziklákról állandóan kisebb-nagyobb kövek potyogtak, néha egész szikladarabok. Akit eltaláltak, ottmaradt összetört fejjel. Csak akkor vettük észre, mikor valaki kiesett a hármas oszlopból, s nem mehettünk tovább.

Egyszer egy kétségbeesett helyi oszét nő jött a táborba, s zokogva kérte a parancsnokot, hogy engedje vele Fiedler doktort a hegyi faluba, ahol beteg férje fekszik. Az oszét orvos ebben az esetben sem volt hajlandó vele menni, mert aznap már ledolgozta munkaidejét. Flórián doktoral, az eperjesi ügyvéddel együtt, aki a tábor belső életét szervezte, a parancsnok elengedett minket a nővel.

Érdekes módon Apám nem nagyon akarta, hogy P.G. írásában név szerint szerepeljen. Ezért van az, hogy P.G. csak itt említi őt meg név szerint, egyéb alkalmakkor csak „jogászunk"-ként emlegeti. Az ottani életről nem sokat mesélt – vagy nem akart, vagy megfogadta az utasítást, mely szerint nem volt szabad. Talán azt sem akarta, hogy mi, gyerekek esetleg az iskolában elkotyogjuk, amiket otthon a Nagy Testvérről mesél…

Emlék Nuzalból
(Forrás: Flórián-archívum)

Az út a faluba néhány óráig tartott, s a nő állandóan győzködte Fiedler doktort, nem fogja megbánni, ha segít a férjén. S bár a doktor e nélkül az ígéret nélkül is elment volna, kíváncsian vártuk, mi lehet a királyi jutalom ettől a szegény asszonytól. Izgatottan vártuk a kunyhó előtt, s néztük, mi van a kezében, valami újságba csomagolt dolog. S az újságból kicsomagolt egy kukoricalepényt! Nem tudtuk, nevessünk-e vagy sírjunk. De megértettük, hogy ez a lepény az asszony számára egy királyságot ért! Nagy egyetértésben megettük, még ha nem is pótolta az energiát, amelyet erre a hegyi túrára elhasználtunk.

MINDENNAPI ÉLET AZ ÓLOMBÁNYÁKBAN ÉS OSZÉTIA TÁBORAIBAN

Gyakran kérdezik tőlem, milyen volt mindennapi táborilétünk, főleg az iránt érdeklődnek, mit csináltunk vasárnap és ünnepnapokon. Szabad napunk sokszor hosszú hónapokig nem volt, mert a tábor vezetősége minden lehetőséget kihasznált, hogy munkaerőként eladjon bárkinek, aki fizet érte. Leggyakrabban a bányakombinát volt az, amely ilyen feketemunkával segített be a tervteljesítésbe, hogy jutalmakat kapjon, vagy, hogy valakit le ne

csukjanak, ha ne teljesül a terv. De gyakran a kolhozok és más szervezetek is jelentkeztek, megfelelt nekik az olcsó munkaerő. A munkánk jövedelmén a tisztek osztoztak, de a katonák is kaptak valamit, akiknek terven kívül kellett bennünket kísérgetniük és őrizniük. Rosszabb, gonoszabb és kegyetlenebb kereskedést még a jobbágyok esetében sem tudok elképzelni a középkorban.

Embereink többsége a föld mélyén dolgozott a bányákban, szörnyű biztonsági és higiéniai körülmények közt. A bányákban az embereinket rabszolgaként dolgoztatták. A tárnák egészen 800 méterrel a felszín alatt voltak, az emberek hátára csöpögött a meleg, sőt forró víz, eközben állandóan fújt a szellőzőből a hideg fuvallat. A bezárt bányákkal a háború alatt senki sem törődött, a bányamozdonyok és csillék sínei helyenként bokáig vízben álltak. A villanyvezetékek szabadon feküdtek a földön vagy a vízben. Azt még egy laikus is el tudja képzelni, hogy minden rövidzárlat a bányászok halálos balesetét jelentette. Az ércet kézi fúrógéppel fejtették, az ólompor a levegőben elviselhetetlen volt, belepte a bányászok egész izzadt testét és tüdejüket. Csak egy év elteltével szerelték fel az első melegvizes zuhanyozókat, ami azonban már nem segített a megmérgezett bányászokon, s a többieknél sem gátolt meg más betegségeket, mert a kiutalt szappan nagy részét a tisztek és családjaik megtartották maguknak. Ezekből a halálosan beteg emberekből állították aztán össze az első transzportokat haza. Ők voltak az otthonainkból való elhurcolásunk után első tanúi annak, hogy élünk és hogy hová tűntünk. Írnunk ugyanis nem volt szabad, teljesen el voltunk vágva a világtól. Nem voltunk rajta egyetlen hadifogolylistán sem. A Vöröskereszt sem tudott rólunk, senkihez sem fordulhattunk segítségért. Beneš ördögi módon jól kigondolta, hogyan szabaduljon meg tőlünk. Ezeknek a beteg embereknek hazaérkezésük után az Államrendőrség (ŠtB) szigorúan megtiltotta, hogy bárkinek is beszéljenek arról, hol voltak, mit csináltak Oroszországban, így hát sokan még ezután sem tudtak meg semmit az elhurcolt családtagjaikról.

A táborból azok voltak a szerencsésebbek, akiket nem osztottak be földalatti bányamunkára, hanem a felszínen dolgozhattak, mint lakatosok, ácsok, asztalosok vagy más iparosok, vagy akiket a tisztek maguknak tartottak fenn a táborban. Ezek aztán egyszerű bútorokat készítettek gyalulatlan deszkákból a tiszti lakásokba, cipőt vagy csizmát gyártottak, ruhát varrtak a tiszteknek meg a családtagjainak. Ezeket az embereket úgy jutalmazták, hogy a közös kiutalt élelmiszerből mindannyiunk rovására többet adtak nekik. Mindenki úgy harcolt az életéért, ahogy tudott, hogy megélje a holnapot. Akinek lehetősége volt, lopott anyagból valami olyat gyártott, amit el tudott adni az oroszoknak pénzért vagy egy darab kenyérért, bár azok sem bővelkedtek sok mindenben. Az esztergályosok például sárgaréz rúdból „jegygyűrűket" esztergáltak, s minden „nacsalnyik" kapott belőlük természetesen egy párt, hogy szemet hunyjon a feketemunka felett. Egy ügyes iglói tanár fából faragott cigarettadobozokat, ezek szépen fogytak.

Az ilyen és hasonló tárgyak emlékként megmaradtak. A mellékelt képeken a nuzali táborból származó „termékek" láthatóak, amelyeket Apám hazahozott, s a család megőrizte. Mint látható, azért igyekeztek szellemi tevékenységet is folytatni, erről tanúskodnak a maguk alkotta sakkfigurák. Apám azóta is szeretett – és tudott is – sakkozni.

Emléktárgyak – cigarettadoboz és szipkák, illetve sakkfigurák (Forrás: Flórián-archívum)

Mivel nagyon hiányoztak nekünk a higiéniai és tisztálkodási eszközök, hiszen az oroszok rögtön az elején elszedték tőlünk, a körmünket pl. úgy ápoltuk, hogy lerágtuk vagy kövekhez dörzsöltük. Összeálltam ezért egy ügyes reszelőssel, aki kézzel is olyan szépen vágott ki reszelőket, mintha géppel készültek volna. Vasfűrészből körömreszelő alakú darabokat vágtam ki, s ő ezekre fogakat vágott, most már csak vevő kellett. A nők a táborból a műhelyeket takarították, mindegyiknek adtam egy-egy reszelőt. Nagyon megörültek neki, s rögtön megpróbálták eladni azokat az orosz nőknek. Csakhogy azok nem tudták, mire kell használni, de miután a lányaink elmagyarázták nekik, hogy az efféle körömápolás minden kulturált nő sajátja, az üzlet virágzásnak indult, amíg a piac nem telítődött. A hasznot megosztottuk a reszelőssel és az asszonyokkal, s így tudtunk először a bazárban (szabad piac) kecsketejet, napraforgót, napraforgóolajt venni.

A kecsketej megint felidéz egy emléket: Apám mesélte, hogy mivel a táborban gyerekek is voltak (s ez kicsit eltér attól, amit P.G. leír, lásd lejjebb), s kevés volt a tej, bizony megesett, hogy a felnőtt férfiak lemondtak tejadagjukról, hogy összeadják a gyerekek számára. Elképzelhető, hogy a gyerekeket idősebb korban távolították el. De egy kép arról is tanúskodik, hogy nagyobbacska gyerekek is voltak még a táborban.

A három barát egy ismeretlen kislánnyal. Balról: Pásztor, Flórián, Fiedler (Forrás: Flórián-archívum)

A fésűk, amelyeket alumíniumszalagból gyártottam, s fűrésszel vágtam bele fogakat, nem voltak kelendők, mert nem volt mivel simára csiszolni a fogakat, így tépték a hajat. Minden ilyen gyártmányból hoztam haza egy-egy darabot, de soha sem veszem kézbe őket, mert a hosszú átélt nyomorúságra emlékeztetnek.

A kombinát egyik raktárában a németek előtti evakuáció után kb. 1000 villanymotor maradt. A raktárt menekülésкor felgyújtották, de most a kombinátban nagy volt a villanymotorhiány. Persze, a tekercseléshez hiányoztak a huzalok és a segédanyag. Ám egy nap megbíztak a tekercselőműhely megszervezésével. Előbb szétszereltem néhányat a leggyakrabban használt típusok közül, felrajzoltam a háromfázisos tekercselősémákat, de nem voltak szakembereim – villanyszerelőim. Aztán találtam megfelelőket Svitből, Rózsahegyről és Gölnicbányáról. A kombinát kiküldte értük a teherautóit, s pár nappal később elkezdtük a munkát. Mint mindenütt, itt is csodát vártak tőlünk, de nem bírták megérteni, hogy különböző teljesítményű és tervezésű motorokhoz különböző vastagságú huzalok kellenek. Így megint veszélyes helyzetbe kerültem. A kombinát Moszkvából várt ellenőrzést, mert anélkül, hogy velünk egyeztették volna, írásban megígérték, hogy egy nagy flotációs[7] rendszert egy bizonyos dátumig üzembe helyeznek. Ehhez azonban hiányzott egy óriási motor, amelyhez nem volt megfelelő huzalunk. Feleslegesen magyaráztam nekik, hogy a rendelkezésünkre álló huzalnak sokkal nagyobb a keresztmetszete, mint amire szükségem van, hogy a tekercseknek nem lesz elég menete, és az ampérban mért áramerősség akkora lesz, hogy a motor rövid időn belül túlmelegszik és elég. De mit tegyünk? A bizottság érkezése közeledett. Tudni akarták, mit jelent a „rövid időn belül"? Maximum 20 percet garantáltam nekik, ez megnyugtatta őket, mert a berendezés beindításához és a bizottság általi átvételéhez ez elég is volt. Aztán így is történt. A bizottság meggyőződött róla, hogy minden forog, majd gyorsan áthívták őket egy másik helyiségbe, ahol aláírták a jegyzőkönyvet. A legfontosabb az volt, hogy a sikeres beüzemeltetést alaposan meg lehetett ünnepelni. Az már senkit sem érdekelt, hogy a motor pontosan előrejelzésem szerint túlmelegedett, rövidzárlatos lett, és elégett. *„Nyicsevó!"* – mindenki elégedett volt, hiszen biztosított volt a prémium, és senkit sem csuktak le azért, mert nem tekjesítették a tervet. Aztán meg megírtak és aláírtak egy új jegyzőkönyvet egy szerencsétlen balesetről, de ezt már a moszkvai bizottság nélkül.

Hasonló sorsra jutott egy alacsony fordulatszámú, de nagy átmérőjű olasz motor (ez a sűrített levegő föld alatti ventilátorát hajtotta) váratlan balesete is. Épp május 1-je előtt keletkezett rövidzárlat az egyik menetében, s elképzelhetetlen volt, hogy az ünnep alatt helyre tudjuk hozni. Ezen a napon – az akkori vörös nagyhatalom legnagyobb ünnepén – betartották a munkatilalmat. Még a következő napon sem lehetett dolgozni, mert az embereknek ki kellett aludniuk magukat, és ki kellett józanodniuk. Így tehát két nap maradt a javításra. De hogyan kerüljük meg a munkatilalmat? Senki sem merészelt utasítást adni, így a kombinát vezetősége, miután konzultált az NKVD-vel, engedélyt kért Moszkvától. Megkapták, de az utasítás szerint a javítóosztagnak egész idő alatt a munkahelyen kellett maradnia. Ott voltak kénytelenek aludni és étkezni, hogy senki se lássa őket, és senkit ne háborítson fel a jelenlétük a munkahelyen. Nevetséges formaság. Hiszen köztudott volt, hogy hosszú évekig feketemunkát végeztünk szabad napjainkon is. Így hát elindultam a villanyszerelő osztagommal az ünnep előestéjén a munkahelyre, ahol felvilágosítottak, hogy abban az esetben, ha a motor május 3-án reggel nem fog működni, szabotázs miatt bíróság elé állítanak. Már megint Damoklész kardja a fejem fölött! És a hibás motort eddig még nem is láttam, nem tudtam felbecsülni a kár nagyságát! A zárlat a tekercs egyik profilmenetfázisában keletkezett, ezeket valamilyen prés segítségével csinálják. A szétszerelés két hétig is eltartott volna. Már a börtönben láttuk magunkat, hacsak csoda nem történik. Olyasmit kockáztattam meg, amit otthon semmilyen körülmények közt nem tennék: a motor hibás tekercsét kettéfűrészeltettem, s áthidaltam egy egész tekercselést egy rézidommal. Az oroszok anyniban betartották ígéretüket, hogy annyi ennivalót hoztak, amennyit egyszerre csak otthon láttunk néha. Úgy éreztük magunkat, mint a halálraítéltek, akik utolsó kívánságukként még egyszer jóllakhatnak. Harmadnap reggel a műszak kezdete előtt összegyűlt a motor mellett nemcsak a kombinát vezetősége, hanem az NKVD is. Letérdeltünk, keresztet vetettünk. Aztán reszkető kézzel elfordítottam a főkapcsolót. A motor az oroszok óriási ujjongásától kísérve beindult, hibátlanul működött, s talán még ma is megy. Az elvégzett munkáért persze, nem kaptunk jutalmat, sőt még csak szabadot sem kaptunk aznap, hogy kipihenjük a lelki feszültséget és a sokkot. Hiszen nem vettek emberszámba bennünket, csak rabszolgák voltunk.

Az orosz hadsereg Európában való előnyomulása közben a gyárakban minden berendezést, ami csak mozdítható volt, leszerelt. Ezt különleges alapossággal végezték Németországban, ahonnan nemcsak a gépeket, a munka-

[7] Dúsító eljárás érc v. szén hasznos alkotórészeinek elválasztására a meddőtől oly módon, hogy a finomra aprított és vízbe helyezett anyagból a hasznos részt vegyszerekkel a felszínre csapatják ki

eszközöket és az anyagot vitték el, hanem – míg voltak – a munkásokat, szakembereket is. A kombinát már régen kérvényezte, hogy ezekből a szállítmányokból utaljanak nekik ki bányamozdonyokat, míg aztán egyszer végre meg is kaptuk. Megintcsak szabotázs miatti bírósági per fenyegetése mellett utasítást kaptam, hogy öt mozdonyt tegyek egy hónapon belül üzemképessé. De már az első mozdony a hálózatba kapcsolása után óriási robbanás kíséretében rövidzárlat folytán leégett. Megállapítottam, hogy a németek, mielőtt feltették volna a mozdonyokat a vonatra, össze-vissza kapcsolták a csatlakozásaikat. Mivel nem volt hozzájuk semmilyen dokumentáció, sem kapcsolási rajz, szétszedettem az összes – néhány száz – csatlakozást, megjelöltettem az elejét és a végét, s fáradságosan megrajzoltam a kapcsolási rajzot. Otthon ilyen jellegű munkát sem vállaltam volna. De nem volt mit tennem, ha nem akartam feladni a reményt, hogy egyszer mégiscsak hazajutok. Ez a szörnyű Damoklész-kard, ez az állandó – állítólagos szabotázs miatti – bírósági perrel való fenyegetettség az évek alatt tönkretett. Ilyen és hasonlóan felállított csapdákkal akarták elérni, hogy olyan állapotba kerüljek, amikor önként beleegyezem a vörös birodalomban való állandó tartózkodásomba. Ugyanezt akarták elérni dr. Fiedlernél is, az utolsó évben azzal, hogy már az otthoni határnál kiemeltek a transzportból, visszavittek, s további 15 táboron keresztül hurcoltak, s mindenütt lelki terrornak vetettek alá. Ugyanakkor Fiedler doktor nejéhez valami „ismeretlen" emberek jöttek (az ilyenek soha sem mutatkoztak be), s felajánlották neki, hogy a gyerekekkel együtt elviszik a férjéhez Kijevbe, hogy meggyőzze őt, fogadja el az egész család az állampolgárságot.

A 2. világháború alatt a német hadsereg annak érdekében, hogy elfoglalja a kaukázusi olajmezőket, egész Alagír városáig jutott. Tovább, a hegyekbe már nem jutottak. Csakhogy az oroszok nemcsak a helyi lakosság egy részét, hanem a mizuri központú ólombányák berendezésének legnagyobb részét is evakuálták előttük. Nekünk valószínűleg az volt a rendeltetésünk, hogy ezeket a bányákat újra üzembe helyezzük. Előbb a legprimitívebb eszközökkel az útfelújításon dolgoztunk, a teherautók számára Alagírból Mizúrba. Az utat a lejtőbe vágták, alatta a mély völgyben a vad hegyi folyó, felette az eget ostromló kaukázusi hegyek. Fáradságos, meddő robot volt, mert minden eső újra lemosott egy darab új utat, s a teherautók közlekedése nyaktörő volt. A hátsó kerékpár egyike gyakran a levegőben lógott, ennek ellenére éjjel-nappal érkeztek az evakuált gépek és berendezések Alagírba, ahol teherautókra rakták át őket. A munka sürgős volt, minden csoportnak a lehető legjobb eredményeket kellett kimutatnia. S mindenre az NKVD katonái ügyeltek. A napi norma teljesítésétől függött embereink napi kenyéradagja, amely csak 100%-os teljesítménynél volt elég arra, hogy az ember pótolja az energiáit. Aki nem teljesítette a normát, az nem kapta meg kenyéradagját, sokáig nem bírta ki, s egy idő után meghalt. A kenyér mellett kaptunk ugyan naponta háromszor levest is, vagy inkább vizet, mert szerencsés volt az, aki a levesben egy zsírfoltot is talált. A levesen kívül a napi adag részét képezte három kanálnyi kukorica-, szója- vagy egyéb kása.

A kukoricakása („kukoricsanka") íze megmaradt – úgy tűnik – Apám szájában. A későbbi időkben is kellet Anyánknak főznie, pedig általában nem volt nálunk szokás. Igaz, ilyenkor Apám már olvasztott vajjal öntötte le, s elmesélte, Oroszországban erre nem volt lehetőség, Csak vízzel főzték. De mi is ettük, s ízlett. Persze mi nem kényszerből ettük.

A húst az amerikai konzervekből, amit a kásába kellett volna keverni, már előtte megették a tisztek és a katonák. Az NKVD és a bányászati kombinát vezetősége közt irgalmatlan kizsákmányoló harc folyt munkaerőnkért. Szó szerint eladtak minket a táborból a bányának, pénzt kaptak értünk, de mi ebből a pénzből nem láttunk semmit, vagy néha csak nagyon kis morzsákat. Egészségi állapotunk szerint osztottak kategóriákba, s eszerint aztán a különböző munkákra. Csakhogy a tiszt, aki árult bennünket a bányába, ugyanakkor nyilvánosan és szégyentelenül előttünk egyezkedett az orvosnőnkkel arról, mennyi és milyen kategóriájú emberre van aznap szüksége. Az orvosnő meg belecsípett a disztrófiás[8] (tehát munkaképtelen) emberek hátsó felébe, s ezzel első kategóriájú bányászokká sorolta be őket, s rögtön megvolt a szükséges létszám a bányákba. Az érc fejtésekor keletkező ólompor az emberi test pórusaiban ülepszik le, főleg a szem alatt, s naponta forró vízzel és szappannal kell kimosni. Emellett a bányásznak naponta meg kell innia legalább egy liter tejet, hogy reménykedhessen: egészséges marad. De szappan sehol, tejet csak pénzen lehetett venni, az szintén nem volt, így bányászaink hamar lebetegedtek. Amikor már sok volt a beteg, s mind többen haltak meg, mint már említettem, akkor állították össze ezekből az „élőhalottakból" az első transzportokat haza. Ők lettek az első élő hírnökök, akik elvitték hírét annak, hová tűntünk. Hazaérkezésük után azonban berendelték őket az államrendőrségre (ŠtB), bírósággal és más következményekkel fenyegették meg őket, s megtiltották nekik, hogy bárkivel beszéljenek arról, hogyan ment soruk a Szovjetunióban, mit csináltak ott, nemhogy arról, hány ember pusztult ott el. Ez mindannyiunknál megismétlődött hazaérkezésünk után. Engem is állandóan beidéztek, fenyegettek és megfélemlítettek.

Az ő szemükben magunkon viseltük az orosz koncentrációs táborból szabadultak billogját: évekig voltunk ott valami miatt, de hogy mi volt az, azt senki sem tudta. De mivel féltek a nagy testvért megvádolni, egyszerűen úgy regisztráltak bennünket, mint akik valamiért bűnhődtek ott. De hogy miért bűnhődtünk s milyen büntetéssel, az már senkit sem érdekelt. Erről egyszerűen tabu volt beszélni. Csak a káderlapjainkra került nevünk mellé mindig egy megjegyzés: *„ismeretlen okoknál fogva a Szovjetunióba szállítva"*.

[8] Hiányos táplálkozás, anyagcserezavar vagy hormonhiány okozta szöveti rendellenesség

Nincs olyan nemzetközi jog, amely feljogosítana egy idegen hadsereget, hogy elhurcolja egy akkor már szövetséges állam területéről annak polgárait. Ha a háború alatt bármelyikünk elkövetett is volna valamilyen vétséget vagy bűncselekményt, csakis a csehszlovák hatóságoknak lett volna joguk megvádolni minket, s büntetőeljárást indítani ellenünk. Ma már tudjuk, hogy ezt a rajtunk gyakorolt jogsértést az oroszok saját nemzetükön is gyakorolták, amikor saját embereik millióit hurcolták el hasonló táborokba kényszermunkára.

Beneš tehát nagyon jól tudta, mi várja polgártársait Kelet-Szlovákiában, amikor hivatalos beleegyezését adta elhurcolásukhoz, amire – mint államfőnek – nem is volt joga. De könnyen tette meg, mert így megszabadult a gyűlölt szlovákoktól, magyaroktól, németektől, hiszen közöttünk csak egyetlenegy cseh nő volt! Teljes két éven át voltunk – kivéve a híreket, amelyeket a halálosan beteg kiszabadultak vittek haza – a hazaiak számára eltűntek, hiszen nem engedélyeztek nekünk semmilyen postai kapcsolatot sehová a világon. Rosszabbul álltunk tehát, mint bármelyik hadsereg hadifoglyai, akik néha a Vöröskereszten keresztül küldhettek haza legalább egy postai levelezőlapot.

Elhurcolásuk későbbi éveiben (1947-ben) már volt lehetőség néhány levelezőlap elküldésére is, szintén a Vöröskereszten keresztül, természetesen szigorú cenzúra mellett. Így Apámnak a nővére, illetve sógornője által írt lapja (Florian Vlagyiszlav-nak címezve) fennmaradt a borítékkal együtt. Érdekes módon nagynéném Pestről oroszul írt neki.

Ez a körülmény is bizonyságul szolgált, hogy tulajdonképpen elraboltak minket, a világnak sem szabad tudnia rólunk, nem támaszkodhatunk semmilyen nemzetközi jogra, egyszerűen ki vagyunk téve az NKVD kényének-kedvének. Senki sem tudja elképzelni, hogyan hatott mindez ránk, mennyire kétségbeesettek voltunk, hányan gondoltak mindinkább az öngyilkosságra. Nem tudtuk, hazajutunk-e valaha, miért vagyunk végképp itt, hiszen soha sem állítottak bíróság elé, soha sem ítéltek el (hiszen nem is volt miért), így hát rosszabbul éreztük magunkat, mint a gyilkosok, akiket elítéltek a gyilkosság miatt, de legalább pontosan tudják, mennyi időre, s mikor kerülnek haza.

Azzal a gondolattal is foglalkoztunk, hogy megszökünk – de hogyan és hová? A kaukázusi hegyek között voltunk, az Elbrusz és Kazbek közt, ahol délre az örök hó és jég lábánál minden út és ösvény véget ért. Az északi részen meg az NKVD egységei járőröztek állandóan. Minden szökés a kezükben végződött, a szökevényeket visszahozták a táborba, s az egész tábornak végig kellett néznie, hogyan ütik-verik őket, míg csak ki nem lehelték a lelküket. Mi jogosította fel őket, hogy így bánjanak ártatlan emberekkel? Tudatosította ezt Beneš, amikor beleegyezett elhurcolásukba, tudatosították a HNB és SlKP

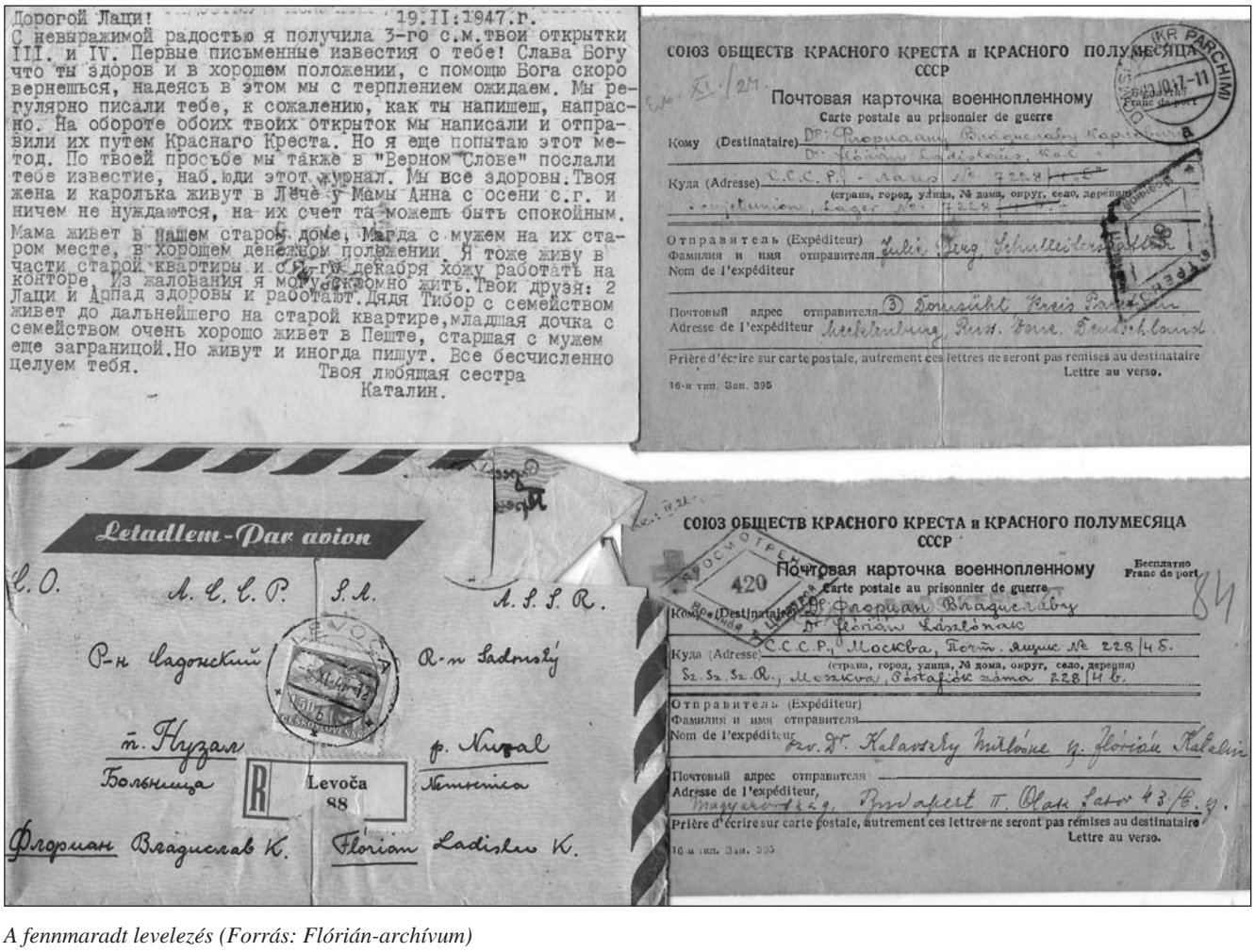
Дорогой Лаци! 19.II.1947.г.
С невыражимой радостью я получила 3-го с.м.твои открытки III. и IV. Первые письменные известия о тебе! Слава Богу что ты здоров и в хорошем положении, с помощю Бога скоро вернешься, надеясь в этом мы с терплением ожидаем. Мы регулярно писали тебе, к сожалению, как ты напишеш, напрасно. На обороте обоих твоих открток мы написали и отправили их путем Краснаго Креста. Но я еще попытаю этот метод. По твоей просьбе мы также в "Верном Слове" послали тебе известие, наб.юди этот журнал. Мы все здоровы. Твоя жена и каролька живут в Лече у Мамы Анна с осени с.г. и ничем не нуждаются, на их счет та можешь быть спокойным. Мама живет в нашем старом доме, Марда с мужем на их старом месте, в хорошем денежном положении. Я тоже живу в части старой квартиры и с 1-го декабря хожу работать на конторе. Из жалования я могу скромно жить. Твои друзя: 2 Лаци и Арпад здоровы и работают. Дядя Тибор с семейством живет до дальнейшего на старой квартире, младшая дочка с семейством очень хорошо живет в Пеште, старшая с мужем еще заграницой. Но живут и иногда пишут. Все бесчисленно целуем тебя.
Твоя любящая сестра
Каталин.

СОЮЗ ОБЩЕСТВ КРАСНОГО КРЕСТА и КРАСНОГО ПОЛУМЕСЯЦА СССР
Почтовая карточка военнопленному
Carte postale au prisonnier de guerre
Кому (Destinataire) Dr. Florian Vladislav Karolina
Dr. Flórián László né
Куда (Adresse) S.S.S.R. - Lager № 7228
(страна, город, улица, № дома, округ, село, деревня)
Отправитель (Expéditeur)
Фамилия и имя отправителя Julia Frau Schulleitern
Nom de l'expéditeur
Почтовый адрес отправителя Adresse de l'expéditeur
Prière d'écrire sur carte postale, autrement ces lettres ne seront pas remises au destinataire
Lettre au verso.
16-я тип. Зак. 395

Letadlem-Par avion
S.S.S.R.
Р-н Садовский
Р-н Sadovský
т. Нузал
Больница
Levoča 88
ф. Nosal
Клиника
Флориан Владислав К.
Florian Ladislav K.

СОЮЗ ОБЩЕСТВ КРАСНОГО КРЕСТА и КРАСНОГО ПОЛУМЕСЯЦА СССР
Почтовая карточка военнопленному
Carte postale au prisonnier de guerre
Бесплатно Franc de port
420
Кому (Destinataire) Dr. Florian Vladislav Károly
Dr. Flórián László né
Куда (Adresse) S.S.S.R., Москва, Почт. ящик № 228/45.
(страна, город, улица, № дома, округ, село, деревня)
S.S.S.R., Moskva, Postafiók szám 228/45.
Отправитель (Expéditeur)
Фамилия и имя отправителя
Nom de l'expéditeur Dr. Kalavszky Miklósné sz. Flórián Katalin
Почтовый адрес отправителя
Adresse de l'expéditeur, Magyarország Budapest II. Olaj Labor 43/b. u.
Prière d'écrire sur carte postale, autrement ces lettres ne seront pas remises au destinataire
Lettre au verso.

A fennmaradt levelezés (Forrás: Flórián-archívum)

tisztségviselői, amikor összeállították a névjegyzékeinket? Mikor lesznek ezek az emberek mindezért felelősségre vonva? Hiszen sokan közülük még ma is élnek! S valószínűleg még sokan élnek azok közül is, akik akkor Beneš körül, az akkori csehszlovák kormány közelében voltak. Miért nincs annyi erejük, hogy felfedjék az összes akkori árnányt, hadd tudja meg az egész világ, milyen bűntetteket követtek el az akkori kiskirályok a legalapvetőbb emberi jogok ellen? Nem lehet mindent csak az NKVD szerveire fogni, akik számára az ilyen jellegű emberellenes tevékenység szokásos, mindennapi tett volt, hanem meg kell találni azokat is, akik szolgamódra kiszolgálták őket, s így ártatlan embereket küldtek a halálba!

S így múltak az évek a legkisebb reménysugár nélkül. Időről időre ugyan összeállítottak valami transzportfélét az embereinkből, de soha nem tudtuk meg, valóban hazakerültek-e.

A többnyire Ukrajnából és Lengyelországból származó, 250 táborban lévő nőből sokan hosszan gyógyultak nemi betegségeikből vagy csakhamar állapotosak lettek, mert a felszabadulás után még otthon megerőszakolták, majd elhurcolták őket. Az újszülötteket ezek az anyák soha nem látták. Állítólag állami nevelésre adták a gyerekeiket. Az asszonyok nehezen bírták a munkát a bányában, mert bár még a számunkra is ismert orosz törvények értelmében tilos volt nőket a bányán belül dolgoztatni, ugyanúgy munkára fogták őket, mint a férfiakat. Boldog volt az a nő, akit konyhamunkára, a mosodába vagy a ruhajavítóba osztottak be. Ám ezek kivételes esetek voltak, mert ezért a munkáért nem fizetett a bányakombinát, amelynek naponta eladtak minket.

A nők közt volt egy lengyel operaénekesnő is, még mindig bundában, ahogy az utcáról elvitték. Otthon a katonák megkérték, hogy lépjen fel a katonák koncertjén, de a koncert végén már nem engedték haza, megerőszakolták, s besorolták egy következő transzportba.

Volt köztünk két lengyel is, akiket az oroszok a német koncentrációs táborból „mentettek meg". Még az ottani koncentrációs tábor rabruháit viselték, kezükön ott volt a tetovált fogolyszám. De nem engedték őket haza, közénk sorolták őket csak azért, mert bevallották, hogy az AK (Armija krajova), tehát a londoni lengyel kormány parancsait teljesítő lengyel hazafiak seregében harcoltak a nácik ellen. S nem az AL (Armija ludova) tagjai voltak, akik Moszkvából kapták parancsaikat. Sokáig kísértettek köztünk csíkos német rabruháikban, csak akkor cserélték le rajtuk, amikor már estek szét. Minden ilyen eset csak erősítette meggyőződésünket, hogy kényszermunkára hurcoltak el bennünket otthonról.

Bár a háború alatt a németek nem jutottak el egészen Mizurba, a hegyekbe, mégis evakuálták előlük a bánya felszíni és föld alatti berendezéseit keletebbre, ahonnan most tehervonatokkal hozták vissza azokat. Az lett a rendeltetésünk, hogy az ólombányákat újra üzembe helyezzük. A bányakombinát *(„Szadonszkoje Rudoupravlenyie")* személyzete – mint később megtudtuk – civil rabokból állt, akiket néhány évre *„szszilnyij"*-re (száműzetésre) ítéltek. Tőlünk eltérően fabarakkokban laktak, tehát szabadon, de nem hagyhattak el egy bizonyos körzetet. Elszökni nem tudtak, mert az NKVD minden völgykijáratot őrzött, s a hegyekbe, az örök hó és jég birodalmába szökni nem lehetett. Ezek a „szabad" oroszok voltak a munkavezetőink és mestereink a bányákban és a műhelyekben. Sokáig nem is beszéltek velünk, mert azt mondták nekik, hogy veszélyes fasiszták vagyunk, életfogytiglani kényszermunkára ítélve. Tulajdonképpen féltek tőlünk, mert nem tudták, nem az NKVD besúgója-e valamelyikünk. Féltek, hogy valami miatt feljelenthetjük őket. Ez a kölcsönös félelemérzet a kommunista társadalom jellegzetes jele. Akkor még nem tudtuk ezt, de hazaérkezésünk után a saját bőrünkön is megtapasztalhattuk ezt. Az államrendőrség hamar megtanulta ezt a módszert, hiszen ezt gyakorolták a kommunista párton belül is, meg másutt is a hivatalokban.

Alagírból mindent teherautókkal kellett továbbszállítani Mizurba és más, még távolabbi bányákba. Az utak, amelyeken az autók közlekedtek, nehezen voltak utaknak nevezhetők. Mint annyi minden más ebben az óriási birodalomban, ezek az utak is csak provizóriumok voltak, s a közlekedés rajtuk életveszélyes. A sziklás, köves lejtőbe az út szinte belevésődött, a kiásott sziklák és föld le-lezuhantak az út alatti szakadékba, ahol a vad hegyi folyó, az Ardon zúgott. Az út fölött meg ezerméteres sziklás hegyek magasodtak. S így kellett, csak emberi erővel, bármilyen gépesítés nélkül rendbe tenni egy 40 km-es útszakaszt. Mindenütt, ahol az utat elmosta az eső, egy újabb részt vágtunk a sziklába, hogy éppcsak elférjenek az autó kerekei. Gyakran csak annyira volt széles az út, hogy az autó mind a négy kereke nem is fért rá, az egyik a szakadék felett függött a levegőben. Ilyen könnyelműen tettek ki életeket életveszélynek, mert ezeken az autókon úgy szállítottak minket, hogy 70 ember szorosan egymás mellett állt, s nem volt hol kapaszkodni vagy mire támaszkodni. Mindeközben a sofőrök nyaktörő sebességgel hajtottak, s nevettek félelmünkön, nem gondolva arra, hogy saját magukat is veszélyeztetik. Egyszer egy ilyen teljesen megrakott autó lezuhant, többször megperdült, s fejére állt a folyóban. A katona, aki az embereket kísérte, ott maradt felszúrva a saját szuronyára, s majd mindenki komoly sérülést szenvedett főleg a fején. A baleset helye csak néhány kilométerre volt a tábortól, szörnyű volt látni a véres fejű embereket, ahogyan futnak a táborba, orvosi segítséget keresve. De sokukon nem lehetett segíteni, mert az autó alatt a folyóba fulladtak. A baleset ellenére sem tettek semmilyen biztonsági intézkedéseket. Már másnap ugyanúgy szállították az embereket.

Minden munkafolyamatban felállítottak valamiféle normákat, s a munkavezetőinknek naponta ki kellett állítaniuk egy igazolást arról, ki hogyan teljesítette a normát. 100%-os teljesítményért 600 g fekete, nedves, tehát nagyon nehéz kenyér, napi háromszori leves, s naponta kétszer három kanálnyi valamilyen kása járt. A leves zsírtalan volt, itt-ott úszkált rajta egy zsírfolt, a kásából hiányzott a hús. A húst, a zsírt és a többi élelmiszert már a kiutalásnál ellopták a tisztek és a katonák, akik így – a mi rovásunkra – javítottak az ellátásukon. Ahogy az egész Szovjetunió lakossága csak az amerikai konzervekből élt, amelyek nélkül a lakosság éhen halt volna, mi is ezeket

a konzerveket kaptuk, természetesen miután nagy részüket ellopták. Állandó jelleggel szenvedtünk az éhségtől, egymást loptuk meg, ahol tehettük. Farkasokká váltunk. Aki soha nem éhezett, el sem tudja képzelni, mire képes az ember, ha éhezik. Gyorsan terjedt az avitaminózis, hiszen semmi vitamint nem kaptunk. A munkaképtelen emberekből csoportokat hoztak létre, ezek zsákokba gyűjtötték – ahol a vaddisznók feltúrták a terepet – a csicsókát, egyfajta vad krumplit, amit a vaddisznók annyira szeretnek. Tavasszal kötelezően a tűlevelű fák hajtásaival is etettek bennünket, bár az orvosok véleménye szerint ez inkább kárt okozott szervezetünkben, mint hasznot. Csak e „paradicsomból" való hazaérkezésem után állapította meg a bőrorvosom, hogy az orosz koncentrációs táborban egy erős disztrófián[9] estem át, közel álltam az éhhalálhoz. Mindig azt gondoltam, hogy az a jelenség, mikor a lábikrámba nyomom az ujjam, s a keletkezett lyuk csak nagyon lassan tűnik el, az avitaminózisnak köszönhető, nem tudtam, mily közel voltam az éhenhaláshoz. Mivel a kenyér minden grammja létfontosságú volt számunkra, s egymástól minden morzsát irigyeltünk, a kenyérkiadást úgy oldottuk meg, hogy készítettünk egy primitív mérleget. Mizurban, az üzlet előtt tanúk jelenlétében megmértünk egy követ, amely aztán minden mérés alapjául szolgált. A kenyeret munkaképtelen lányok szeletelték, őket „kenyérvágóknak" hívtuk. Más, munkaképtelen férfiak pedig fából kis fogpiszkálókat faragtak, s ezekkel tűzték hozzá az alapadaghoz a további kenyérdarabkákat, hogy egyetlen gramm sem hiányozzék.

Órája egyikünknek sem volt. Hiszen a „davaj csaszi" a tisztek és katonák első zsákmánya volt még Szlovákia területén. De valami szerint csak kellett a tábor életét irányítani. Asztalosaink deszkából nagy órát gyártottak mozgó mutatókkal, s ezeket a mutatókat a szolgálatos – szintén munkaképtelen – kapuőr óránként továbbigazította a szolgálatos tiszt órája szerint, hiszen órája csak neki volt.

Az amerikai konzervek pléhéből ügyes iparosaink tálacskákat gyártottak a levesre meg a kására. Mikor ezt a tisztek meglátták, felmentették őket a bányamunka alól, és számukra és családjaik számára kellett tálakat és szamovárokat gyártaniuk. Le sem lehet írni, milyen primitív körülmények közt éltek ezek a tisztek a táboron kívül lévő fakunyhóikban, milyen gyatrán öltöztek a feleségeik vagy az élettársaik.

Beosztottak hozzánk egy gyönyörű, fiatal, orosz fogorvosnőt, mert fogaink állapota katasztrofálissá vált. Talán egy év elteltével kapta meg fogorvosunk az első fogóját, amellyel fogat húzhatott, persze a fogtömésre vagy a fogak kezelésére gondolnunk sem lehetett. De a legrosszabbul azok jártak, akik eltörték vagy elvesztették a szemüvegüket, mert pótszemüveg egyszerűen nem létezett.

Egy nap a fiatal fogorvosnőnk, mint egy páva sétált kombinéban, ruha nélkül, s büszkén nézegetett maga körül. A táborban óriási feltűnést keltett, hiszen aránylag fiatal, nőkre kiéhezett férfiak voltunk. Gyorsan elmagyaráztuk neki, hogy nem nyári ruhát visel, mint gondolta, hanem kombinét. Kiderült, hogy katonakorában Bécsben kirabolt egy lakást, elvitte a lakástulajdonos összes alsóneműjét, s most úgy érezte magát benne, mint a paradicsomban.

A bányakombinát 35 km-es körzetében nem létezett semmilyen közlekedés. A mi embereinket – ha volt elég autó – teherautókon hordták hetvenesével, de az orosz munkások vagy gyalog jártak munkába, vagy valamivel fizetniük kellett a sofőrnek a szállításért. Elég volt már messziről felmutatni egy doboz gyufát, egy darab szappant, vagy akár egy darab kenyeret, s az ember már fel is ugorhatott. Az orvosunkat és engem jól ismertek az egész kombinátban, így a sofőrök mindig ingyen vittek bárhová.

Egyszer épp így indultam a Zgitre, a 2500 m magasan fekvő bányabejárathoz, amikor megláttunk egy európai módra öltözött oszét szépséget. Ismertem. Mizurban dolgozott egy tervezőirodában technikusként, de neki sem akart a sofőr megállni. Csak a rábeszélésemre állt meg, s ülhetett fel a nő a zgiti bányába szállított bányafára. Ismerősként köszöntöttük egymást, megköszönte, hogy megállíttattam az autót, mert különben gyalogszerrel mehetett volna egész fel. Elmesélte nekem, hogy katonaként járt Bécsben, onnan hozta ezt a szép ruhát is, amely rajta volt (hogy hogyan jutott hozzá, azt már nem mondta el). Állítólag tudta, hogy Zgitbe készülök, és szándékosan szervezte meg a találkozásunkat. Megköszönte, hogy egyszer Mizurban, az igazgatóságon kinyitottam előtte az irodaajtót, s udvariasan befelé invitáltam. Ilyesmi nem volt szokás az orosz kollégáknál. Azok durván és udvariatlanul viselkednek a nőkkel szemben. Emlékszem, ezen könnyekig meghatódott. Ilyen udvarias embereket állítólag csak Európában látott, és szívesen ott is maradna valahol örökre. Kinyomozta, ki vagyok, hogy az NKVD-táborba vagyok bezárva, s hogy mérnök vagyok, és mint a kombinát főenergetikusának helyettese gyakran járom a bányákat ellenőrzés végett. Teketória nélkül arról kezdett beszélni, hogy szívesen hozzám jönne feleségül, és szabadulásom után velem jönne Csehszlovákiába. Még az sem kedvetlenítette el, hogy elmondtam, nős vagyok s otthon vár rám a kislányom. Azt javasolta, kikér a táborból az NKVD-től, s legalább addig együtt élhetnénk. Elmagyaráztam neki szépen, hogy nálunk kicsit mások az erkölcsök, de sehogy sem akarta megérteni. Mikor már sehogy sem tudott meggyőzni, előhúzta a legerősebb tromfját, mert biztos volt benne, hogy ennek nem tudok ellenállni. Elmondta, hogy anyjával együtt egy helyi oszét faluban élnek, s náluk bizony nem éheznék, mert saját kecskéjük van, vagyis saját tejük is, sőt, kis földecskéjükön krumplit is termesztenek. Miután látta, hogy még ez a legerősebb érv sem hatott rám, bánatosan sírni kezdett. E sorok olvasóját biztos meglepi ez az elutasító magatartás a kimondottan szép és intelligens leánnyal szemben, hiszen akkor 32 éves voltam, évekig nem érintkeztem nőkkel, azaz minden idegszálammal kívántam őt. De biztosan azt is elhiszi a kedves olvasó, ha azt mondom, csak a nemi betegségektől való félelmem miatt álltam ellen. Nem egyszer láttam a falvakban, ahogy a nők és a férfiak felsorakoztak az orvosok előtt az utcán, s ott

[9] Tápanyaghiány okozta szövetsorvadás

kapták – akár egy futószalagon – az injekciókat. A nemi betegségeket a frontról hazatérő katonák és katonalányok hozták haza, amelyek aztán járványként terjedtek. A tudat, hogy így kéne visszatérnem a családomhoz, erőt adott, hogy minden kísértésnek továbbra is ellenálljak.

Táborunk a kaukázusi hegyek gyönyörű vidékén feküdt, valahol az Elbrusz és Kazbek közt. De mi ezt a szépséget csak elátkozott pokolnak láttuk, amelyből nem volt menekülés az örökké hóval, jéggel fedett magas hegyek miatt. A tábor melletti mély szakadékban folyt az Ardon folyó, s közvetlen a szögesdrót mellett tekergett az út a szegény oszét falvakba, ahol a lakosság hihetetlenül rossz körülmények között élt. Minden kunyhó mellett kis, fürge patak folyt, ez egy kis őrlőkővel felszerelt malmocskát hajtott a kukoricaliszt megőrléséhez. A kukoricát a helyiek a Kaukázus lábánál termesztették, beérése után sovány szamarakon szállították a falvaikba. Még a sztálini korszakból eredő privilégiumaik alapján pálinkát, arakot főztek belőle, de olyan primitív módon, hogy az az egészségnek ártalmas volt. A pálinkafőzés idején a férfiak természetesen nem mentek munkába, részegen hevertek a kunyhók előtt, s az asszonyok nyílt tűzön, forró köveken kukoricalisztből ún. „scsurkit", olyan lepényféleségeket sütöttek nekik. Az oszétok egyébként nagyon szép növésű emberek, a nők 18-25 év közt kimondott szépségek. Ez után a kor után, mint a keleti nők többsége, nagyon gyorsan öregednek, ráncosodnak. Ez valószínűleg annak is köszönhető, hogy minden nehéz munkát a nők végeznek, nehéz terheket cipelnek a hátukon, mindig néhány lépéssel férjük után mennek, az meg pávaként hordozza előttük magát. Pálinkafőzés alatt, esküvő vagy más ünnep alkalmával a férfiak külön dáridóznak, s a nők csak azt kapják, ami utánuk megmaradt. A nők készítik az ételt, de a szoba küszöbén átadják azt a legidősebb férfinak, bemenniük nem szabad. A vőlegénynek el kell rabolnia választottját, s hazaszökni vele, míg a lány fivérei üldözik. Ha a leány az elrablás után nem megy hozzá a fiatalemberhez, akkor nem maradhat otthon, az egész falu száműzi. A lagzi három napig tart, s a menyasszony egész idő alatt fátyollal fedve a ház küszöbén áll. A férfi vendégek felemelhetik fátylát, s arcába nézhetnek, de kezébe kell nyomniuk a nászajándékot.

Röviddel elhurcolásunk után, amikor még tartott a háború s a lakosság legalább úgy éhezett, mint mi a táborban, a férfiak leginkább az alkohol után áhítoztak. Ekkor hívott meg egy munkatársam titokban magához azzal, hogy lesz „szpirit" (spiritusz) és állítólag „zakuszki"[10] is. Akkor még nem tudtam, mit jelent a „zakuszki", s lelki szemeim előtt a krémeseink és tortáink jelentek meg. Ez természetesen felajzott, hiszen cukrot már hetek óta nem láttunk, s majd rosszul lettem, amikor az édességekre akárcsak gondoltam is. Mikor aztán megérkeztem hozzájuk, már mindnyájan az asztalnál ültek, és mindenki előtt két teli „sztakan" – két decivel (200 gramm) állt. Az asztal gyalulatlan deszkáján ott állt felvágva a kenyér, hús, uborka, ecetes görögdinnye (!), de sehol nem láttam a sütit. Kézbe vettük a húst és a kenyeret, megsóztuk, ettük, míg aztán a legidősebb megemelte poharát, és egy hajtásra megitta az arakot. Én is így tettem, de nem vettem észre, hogy a többiek az első pohár után gyorsan kiitták a második teli poharat is. Azt hittem, eljött az utolsó órám, elállt a lélegzetem, a szívem a torkomban vert, elvörösödtem s szinte összeestem. Mindnyájan elkezdtek kiáltozni „pij!, pij!" (igyál!), s mutogattak a másik pohárra, de nem értettem, hogyan ihatnék meg még egy pohárral ebből a gyilkos alkoholból. Csak amikor erőszakkal kinyitották a számat, s beleöntötték a másik pohár tartalmát, akkor jöttem rá, hogy vízzel kellett leöblítenem az alkoholt, amely számomra olyan volt, mint a méreg. Mikor kicsit magamhoz tértem, oldalba löktem a szomszédomat, s megkérdeztem, hol vannak a sütemények, amelyeket annyira vártam. Nagy röhögés közepette rámutatott a húsra, uborkára, meg minden másra az asztalon, mondván, ez a „zakuszki", hiszen harapjuk az innivalóhoz. Így gazdagítottam orosz szókincsemet.

ÉLET A KAUKÁZUS HEGYEI KÖZT

Volt egy fiatal politikai tisztünk (a „politruk"[11]), egy intelligens és tudásvágyó ember, aki belőlünk, az értelmiségiekből valamiféle szakkört alakított ki, s mindenre rákérdezett saját tudományos ágazatunkból, amit nem tudott. Bár csak hadnagy volt rangját tekintve, mindenki félt tőle, még a magasabb rangú tisztek is. Ezt akkor még nem fogtuk fel, de mára már megértettük a rendszert. Szenvedélyes turista és hegymászó volt, s vele sikerült párszor feljutnunk a 3500 méter magasan lévő jéghegyekre is.

Az előzőekben elmondottaktól eltérően Apám arra emlékezett, hogy a második-harmadik évben – leg-

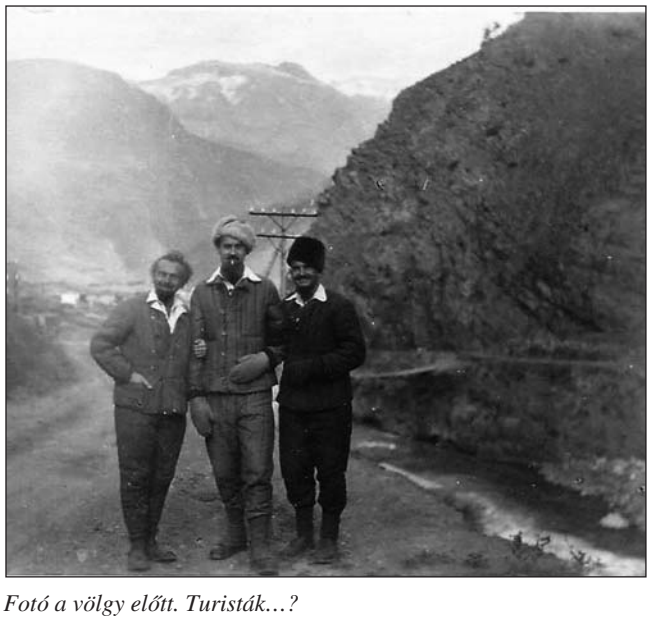

Fotó a völgy előtt. Turisták…?
(Forrás: Flórián-archívum)

[10] Lefordíthatatlan szójáték: a szlovák „zákusky" szó magyarul süteményt, desszertet jelöl. De egyben a „harap" ige jelentését is hordozza – lásd a bekezdés végén

[11] Az orosz „političeskij rukovoditeľ" rövidített változata, tehát politikai vezető/tiszt

alábbis ők – szabadabban mozoghattak, a tábort is elhagyhatták, hiszen elmagyarázták nekik, hogy nincs hova szökniük. Így történt, hogy ritka szabad idejükben esetleg kirándulhattak is, hegyi túrákat tehettek, de természetesen mindig vissza kellett térniük a megadott időben a táborba.

Mindig azt hittük, hogy ilyen magasságban már síri csend uralkodik, hogy a természet teljesen megdermedt. De amint megfigyeltük a felettünk tornyosuló hegyeket egy kiálló nagy szikla alól, azt vettük észre, hogy szinte állandóan zuhannak le a völgybe a sziklák, a hó- és jégtömbök, ami erős dörejjel és zajjal járt. A nagy sziklák és bércek zuhanását, ütközését és töredezését éjjel olyan szikraeső kísérte, hogy úgy nézett ki, mintha valaki egy nagy tűzijátékot gyújtott volna. Gyönyörű volt a jégmező látványa is az ezer meg ezer magasba törő „sziraxszal", 10-15 m magas, hegyes képződménnyel, amelyek úgy néztek ki, mint jéggé vált indián sátrak. Tátrai hegymászóink kíséretében, hosszú kötéllel összekötve néhány tíz lépést tettünk a 80 m mély szakadékok felett is, amelyek a jégmezőn keletkeznek, s amelyek (mert gyakran vékony hó- és jégréteg fedi őket (nagyon veszélyesek. Aki oda beleesik, az már nem tér vissza. Leengedtünk egy égő lámpást kötélen a szakadékba, de a fényt már rég nem láttuk, s a kötél már nem volt elég hosszú. A jégmező oldaláról, a magas hegyekből állandóan zuhan lefelé egy-egy elszabadult szikla vagy jégtömb, ami szörnyű dörejjel jár, mint egy dörgés vagy ágyútűz. Mi meg azt hittük, hogy itt föntcsend és nyugalom van. A zuhanó szikla vagy jégtömb már pár méter után lavinát okoz, amely aztán irdatlan elemi erővel magával visz mindent, ami útjába kerül. Így rekesztette egyszer el egy 200 m széles hó-, szikla- és jéglavina az Ardon folyó teljes völgyét, eltorlaszolta az utat ház nagyságú kitépett fákkal és sziklákkal, földdel, kaviccsal és mindennel, amit magával sodort.

Veszedelmes volt ez az egész völgyre, hiszen ez a tömeg azzal fenyegetett, hogy elzárja a folyó útját, elsodorja az utat, egy óriási tavat hoz létre, s itt az árvíz. A lavina felett élők el voltak vágva a külvilágtól. A mi táborunk vezetősége lett volna az egyetlen, aki megpróbálhatta volna eltávolítani a lavinát, de napokig tartott, míg engedélyt kaptak hozzá a felsőbb szervektől Moszkvából. Mert hiszen arról volt szó, hogy a lavina egész hossza és szélessége mentén kellett volna dolgoznunk szétszóródva, s ehhez nem volt elég őrkutya meg katona. A völgy mindkét lejtőjén gyorsan őrbódékat építettek, lezárták a völgyet a lavina felett és alatta is, s végre elkezdődhettek a mentőmunkálatok. A bányakombinátból mindnyájunk számára hoztak lapátot, csákányt és fűrészt, de az autókon kívül nem volt semmilyen gépesítés. Úgy dolgoztunk tehát, mint a kínaiak a gátépítésnél, csak az embertömegekkel. A nagy sziklák eltávolítására robbanóanyagot használtunk a bányából. De látták volna, hogyan ellenőrizték a robbanóanyag minden egyes darabját, nehogy egy darabkát is megtarthassunk belőle, amit elvihetnénk a táborba, s netán szökést kísérelhetnénk meg vele. Hetekig tartott, míg szabaddá tudtuk tenni, és ki tudtuk javítani az utat.

Néhány kilométerrel a lavina helye felett állt állítólag a háború előtt a moszkvai színészek üdülőközpontja. Úgy képzeltük el, mint a mi szakszervezeti üdülőinket, mert az emberek sokat meséltek arról, milyen kitüntetés is odajutni üdülésre. Örültünk neki, amikor az embereink közül kiválogattak kőműveseket, ácsokat, lakatosokat és más szakembereket, s felvitték őket ebbe a központba, hogy mielőbb helyezzék üzembe. Amit aztán ezek meséltek róla, az több volt, mint elképzeltük. Földszintes faépületek, félig lebontva a háború előtti és utáni évek alatt, kitépett padló és letépett mennyezet, az ágyaknak, szekrényeknek, székeknek nyoma sem volt. Az emberek gyalulatlan deszkából ütöttek össze minden szükséges „bútort", szekrény helyett kampósszöget vertek a falba a ruhák felakasztására és hasonlókra. Mint mindenütt a szovjet táborokban, itt is hagytak az ajtókon kis ablakokat, hogy ellenőrizni lehessen, mi történik a szobában. Hasonló berendezéssel szerelték fel a közös étkezdét is, és kezdődhetett az üdülés.

Néhány nappal az üdülővendégek érkezése előtt azonban megbetegedett a kombinát igazgatója, egy NKVD-s ezredes. Az orvosunk oszét kollégájával egyetemben megállapította, hogy azonnal műteni kell, különben nem éri meg a reggelt. Az oszét orvos elutasította a műtét elvégzését, így egyetlen lehetőség maradt: Fiedler doktor fogja elvégezni azt. De ettől a lehetőségtől megrettent az NKVD egész vezetősége, mert ki tudja, nem fogja-e majd a műtét alatt megölni. Végre engedélyt kaptak Moszkvából, hogy operálhat, de az orvosunk tiltakozása ellenére ott álltak a műtőasztal mellett az NKVD pisztollyal felfegyverzett katonái is, hogy lelőjék, ha netán megpróbálná megölni az ezredest. Amint aztán Fiedler doktor a műtét után elmondta, ez volt élete legnehezebb műtétje. Már maguk a piszkos, nem steril ruhába öltözött katonák is komoly veszélyt jelentettek, emellett még pisztolyok fenyegetése mellett operálni szörnyű érzés volt. A műtét befejezése után az orvosunk egész testét kiverte a halálos veríték, s egész testében reszketett. Az ezredes csakhamar meggyógyult, s háláját azzal fejezte ki, hogy Fiedler doktor kiválaszthatta három barátját, s velük együtt meghívták az említett üdülőközpontba. Mind a négyen gondba estünk, hogyan menjünk oda, hiszen munkaruhánkon kívül egyebünk nem volt. Jött egy megváltó ötlet, mivel nyár volt, s az elpusztult magyar parasztok után ottmaradt hosszú, fehér vászon alsónadrágjuk, ebből varrónőink – saját európai meggyőződésünk és ízlésünk szerint – elegáns rövid tenisznadrágot, sortot varrtak nekünk. Nem sokkal ez előtt utaltak ki a tábornak egy adag új „Rommel"-inget, ezekből kaptunk egyet-egyet. Úgy éreztük, különlegesen elegánsak vagyunk, de még hiányzott a megfelelő cipő. De a cipészünk autógumi-abroncsból és vékony szíjakból szandált készített nekünk, s így felszerelésünk teljes lett. A megadott napon az ezredes teherautót küldött értünk, s így jelentünk meg az üdülőközpontban, ahová már napokkal előtte elhozták a színészeket Moszkvából, természetesen szintén teherautókkal, akárcsak bennünket a munkába. Az ezredes személyesen fogadott bennünket, de látszott az arcán, hogy kellemetlenül meglepte öltözékünk. Ő maga nem szólt semmit, de a botrány rögtön kirobbant,

ahogy beléptünk az étkezdébe, ahol egy orosszal együtt ültettek bennünket asztalhoz. Mintha parancsra tették volna, a színészek mind felugráltak, ujjal mutogattak ránk, s egymásnak mondák: *„Aha, alsógatya van rajtuk!”* Csak az ezredes tekintélye mentette meg a helyzetet, ám ennek ellenére továbbra is minden szem ránk szegeződött. Az asztalon oda volt készítve elénk négy kanál, négy villa, de csak egyetlen (feltehetőleg közös) kés. Vártuk, hogyan viselkedik majd az asztaltársunk. A levest mindnyájunknak külön hozták ki, ezzel nem volt gond. Csakhogy a húsát az orosz a közös késsel vágta fel, s nyugodtan továbbadta nekünk, hogy mi is úgy tegyünk. De mi kivettük a zsebünkből az odarejtett kis késeinket, kivettük a húsdarabunkat, s nyugodtan ettünk késsel-villával, nem úgy, mint a többiek, csak villával, esetleg kanállal. Újra nyugtalanság támadt, most már körülálltak minket, s úgy néztek ránk, mint valami jelenésre, még jó, hogy nem kommentálták, mint a viccekben: *„Kak vo fil'me“* (mint a moziban). Amikor az ezredes elmagyarázta nekik, kik vagyunk, miközben láttuk, nagyon imponálnak nekik akadémiai titulusaink (az egyik orvos, a másik jogász, a harmadik mérnök), megnyugodtak a kedélyek, és a végén sokukban kellemes embereket ismertünk meg. Kiderült, amikor ideszállították őket, s a jól őrzött táborunk mellett elhaladtak, azt mondták nekik, hogy „háborús bűnösök, hitleri fasiszták” vagyunk.

A SZABADSÁG REMÉNYE – SZAPPANBUBORÉK

Tisztjeink valószínűleg ki voltak képezve az emberek lelki kínzására, mert időnként elszórtak köztünk híreket az elbocsátásunkról, a transzportjaink összeállításról, az oroszok érkezéséről, akik majd felváltanak minket stb. Mi meg görcsösen ragaszkodtunk ezekhez a tudatosan hazug hírekhez, s újra meg újra csalódtunk. Egyszer besoroltak olyan munkacsoportokba, amelyeket *„rabocsie batalióni”*-nak hívtak (munkazászlóaljak), merthogy a kolhozokban fogunk dolgozni, s az idénymunkák befejeződésével hazamegyünk. Máskor meg azzal áltattak, hogy fel kell építeni egy téli tábort 2500 m magasan, ahol az egyik bányatárna bejárata volt, állítólag a civil oroszok számára, akik majd leváltanak minket, de aztán abban a táborban is, amelyik félig a föld alatt volt, a mi embereink laktak.

Több évi reménytelenség és szinte teljes letargia után elkezdték csoportosan elszállítani az embereinket, de soha sem tudtuk meg, hová. Igaz, hogy azt mondták nekünk, hazamennek, de nem értettük, miért éppen ők, s mi miért nem. De az információt nem tudtuk ellenőrizni, hiszen haza nem írhattunk. Egyszer aztán, úgy három és fél év elteltével, úgy tűnt, hogy a tábor megszüntetésére készülnek. Barátunknak, a jogásznak, a tábor parancsnoka titokban megsúgta, hogy a transzport valóban haza készül, de állítólag mi ketten, az orvossal nem jutunk haza. Ezt persze nem mondta el nekünk, hogy ne essünk kétségbe, s esetleg kárt ne tegyünk magunkban, csak egy évvel később, mikor otthon találkoztunk, magyarázott el mindent.

Ez valóban így történt. Apám többször mesélte, hogyan szedték le barátait a vonatról, amikor már majdnem otthon voltak. S nemcsak velük történt meg mindez. Mások is voltak, akik később és bonyolult módon kerültek haza. Apám ebből a szempontból szerencsésnek mondható. Igaz, őt akkor (1948-ban) nem Csehszlovákiába irányították, hanem magyarként Magyarországra küldték. Debrecenben székelt a Hadifogoly-

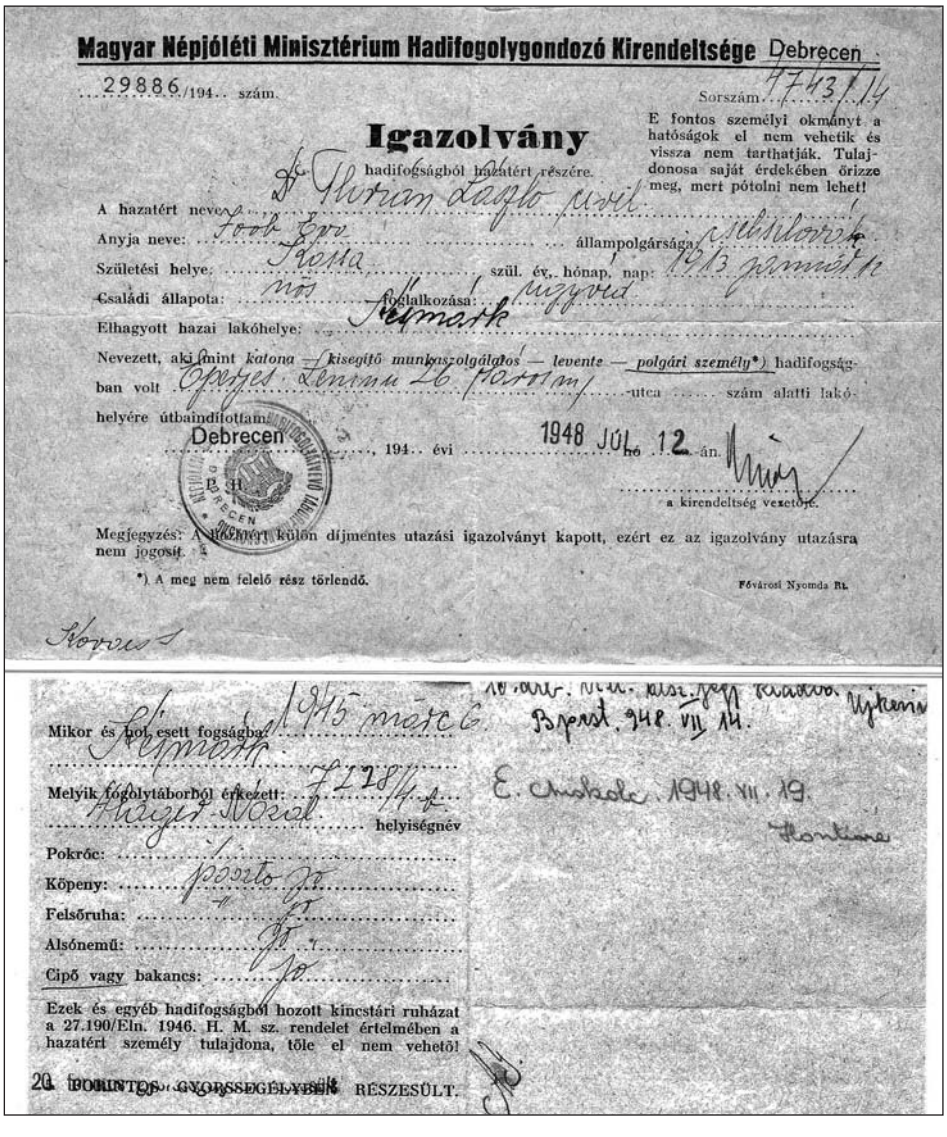

Magyar Népjóléti Minisztérium Hadifogolygondozó Kirendeltsége Debrecen

29886/194.. szám. Sorszám: A7431/14

Igazolvány

hadifogságból hazatért részére.

E fontos személyi okmányt a hatóságok el nem vehetik és vissza nem tarthatják. Tulajdonosa saját érdekében őrizze meg, mert pótolni nem lehet!

A hazatért neve: [illegible]

Anyja neve: [illegible] állampolgársága: [illegible]

Születési helye: [illegible] szül. év, hónap, nap: 1913 január 16

Családi állapota: nős foglalkozása: ügyvéd

Elhagyott hazai lakóhelye: [illegible]

Nevezett, aki mint *katona — kisegítő munkaszolgálatos — levente — polgári személy**) hadifogságban volt [illegible] utca [illegible] szám alatti lakóhelyére útbaindíttatott.

Debrecen, 194.. évi 1948 JÚL hó 12 án.

a kirendeltség vezetője.

Megjegyzés: A hazatért külön díjmentes utazási igazolványt kapott, ezért ez az igazolvány utazásra nem jogosít.

*) A meg nem felelő rész törlendő.

Fővárosi Nyomda Rt.

Mikor és hol esett fogságba: 1945 május 6 Németh

Melyik fogolytáborból érkezett: 7128/4-4 Budget Rózsa helyiségnév

Pokróc: 1

Köpeny: posztó 1

Felsőruha: 1

Alsónemű: 1

Cipő vagy bakancs: 1

Ezek és egyéb hadifogságból hozott kincstári ruházat a 27.190/Eln. 1946. H. M. sz. rendelet értelmében a hazatért személy tulajdona, tőle el nem vehető!

20 [illegible] RÉSZESÜLT.

Budapest, 1948. VII. 14.

E. Orsolya, 1948. VII. 19.

A Debrecenben kiadott igazolás (Forrás: Flórián-archívum)

gondozó Kirendeltség, ők állították ki neki, mint civilnek (!), a hazatérésre jogosító igazolványt, amelyben csehszlovák állampolgárság van ugyan feltüntetve, de ezt a beneši dekrétumok alapján már elvették tőle. Hazatérése után újra kellett kérvényeznie. S a kérvényen az állampolgárság rubrikába ezt írta: vitás…

Az NKVD mindhármunkat valamilyen kifogással ott akart tartani Oroszországban, mert mindnyájunk szakmai tudását fel akarták használni. Őt *(Apámat)* hármunk közül kihúzta a táborparancsnok a listáról, hálából, hogy barátunk megmentette őt a többévi fegyháztól. Tudniillik valaki feljelentette a parancsnokot, hogy a mi holmink által gazdagodott meg, hogy ellopta minden aranyunkat, arany óráinkat, amelyeket még megtaláltak nálunk. Jogászunkat elvitték a fővárosba, Dzaudzsikaukazba[12], s ott az NKVD bizottsága hallgatta ki. Mint jogász jól meggondolta, valljon-e a tábor parancsnoka ellen, mert nem hitt a vizsgálószervek őszinteségében, hiszen azok talán tudatos bűnrészességgel vádolták volna. Helyes döntése egy további, Oroszországban eltöltött évtől mentette meg, s tőle kaptak aztán családjaink végre hiteles híreket rólunk.

Mit sem sejtve utaztunk a többiekkel együtt a tehervagonokon egész a határig, amikor egyszercsak a nevünket olvasták. Magunkkal kellett vinnünk minden holminkat, két fegyveres katona közé állítottak, mint a bűnözőket. Még láttuk, ahogy a transzportunk elindul Csehszlovákia felé, de minket belöktek egy másik vonat vagonjába, amely ellenkező irányba indult, vissza Oroszországba. Nem beszélhettünk egymással sem, nem tudtuk, mi történik velünk. Az egyik katona még a WC-re is elkísért, míg a másik a másikunkat őrizte. Kárpátalján keresztül vittek egészen Sztrijig[13]. Ezt a várost atyáink elbeszéléséből ismertük, akik itt voltak fogolytáborban az 1. világháború idején. A katonák a bejáratnál átadtak bennünket, s már várt is az első meglepetés.

Nem tudták, mit tegyenek velünk, mert Moszkvából csak egy sürgönyt kaptak a nevünkkel és azzal az utasítással, hogy tartsanak ott a további rendelkezésig. Mivel ez hadifogolytábor volt, nem tudták, hogyan soroljanak be bennünket, hiszen miután a hadifoglyok és elhurcoltak milliói meghaltak, számot kellett adniuk a Nemzetközi Vöröskeresztnek. Sokáig tanakodtak, mit tegyenek, mert az „elhurcolt civilek" kategóriát nem ismerték. Végül úgy oldották meg, hogy kérdezősködtek, milyen hadseregben szolgáltunk, s miután mindketten a csehszlovák – később szlovák – hadsereg tartalékos főhadnagyai voltunk, a szövetséges hadsereg hadifoglyaiként tartottak számon, ami persze teljes képtelenség volt. De ennek köszönhetően nem kellett dolgoznunk, s egy kicsit nagyobb adag élelmiszert és dohányt utaltak ki nekünk.

De a lelki sokk, amit abban a pillanatban éltem meg, amikor Csehszlovákia helyett újra Oroszországba vittek vissza három és fél évnyi reménytelenség és kétségbeesés után, azt okozta, hogy egész belső világom újra összeomlott. Úgy éreztem magam, mint aki mély szakadékba zuhan, ahonnan nincs visszaút. Hasonlóan jártam, mint azok, akik a bombázások alatt közeli halálukat érezték a föld alatti bunkerben. Reggel a barátom gesztikulálva figyelmeztetett, poroljam le a hajam a fehér portól. Csakhogy ezt a festéket nem lehetett leporolni, egy életre a fejemen maradt. Ez alatt az egyetlen éjszaka alatt lettem 35 évesen ősz hajú emberré! Orvos barátom eddig nem hitt benne, hogy ez lehetséges, de az én esetem meggyőzte.

A fabarakkokban újabb csapás várt ránk. Poloskák milliói leptek el, főleg éjszaka kirajzottak, s nem hagytak aludni. A tábor magyar és osztrák hadifoglyok számára épült, így nem igazán tudtuk, miért ide kerültünk, s mit fognak velünk csinálni. A barátomat, mint orvost, külön priccsen helyezték el, én osztrák tisztek közé kerültem. Ők sem dolgoztak, így maradt bőven időnk ismerkedni, beszélgetni. A tábor lakóit valamiféle építkezésen foglalkoztatták. Már másnap reggel közelebbről megismerkedhettem velük. Reggel, mikor munkába indultak, odahívtak a kapuhoz, s arra kértek, menjek velük a munkahelyükre tolmácskodni. Az építkezés a vasútállomástól nem messze volt. Állítólag mozdonydepót kellett volna építeniük. Jött egy orosz mérnök a tervekkel, s a mérnököt kereste közöttünk. Valószínűleg én voltam az, mert minden tiltakozásom ellenére rögtön átadta az összes tervet, s megmutatta a kijelölt nivellációs pontot. Kezembe nyomott egy üvegprizmát – nivellációs műszer helyett – és egy 20 méteres mérőszalagot. Hiába tiltakoztam, hogy nem vagyok építészmérnök, hanem elektromérnök, s minden jel szerint nem az vagyok, akit keres, intézze el a táborbeliekkel. Beszélgetésünk után szó nélkül távozott, én meg nem tudtam, mi tévő legyek. A hadifoglyok körém gyűltek, s követelték, hogy adjak nekik munkát, mert a *„szpravka"*, tehát az elvégzett munkáról szóló igazolás nélkül nem kapják meg este a kiutalt kenyerüket és az élelmiszert. Csak rájuk való tekintettel kezdtem el a terv szerint kitűzni a falak vonalát, beosztottam őket a jövendőbeli épület egész vonala mentén, s elkezdtük ásni az alapokat. Megtaláltam az adatokat is a napi normáról, így tudtuk, naponta mennyit kell ásni. Este aztán jött egy ember, végigmérte a teljesítményt, s aláírta mindenkinek a listát, s a jól végzett munka után hazavezettek. A hadifoglyok unszoltak, hogy menjek velük másnap is. Így lettem építészmérnökké. Pár nap múlva készen voltunk az ásással, az emberek elégedettek voltak. A teherautók közben szállították a követ az alapokhoz, amelyeket el kellett kezdeni építeni. Egy reggel jelentkezett nálam egy ember egy betonkeverővel és cementeszsákokkal, mondván, ő fog ellátni betonnal. Kiválasztottam néhány embert, aki már otthon is épített házat, tehát értett a kőművességhez, kineveztem őket pallérokká, s elkezdtük az alapok építését. Egy óra elteltével azonban megállapítottam, hogy nem teljesítjük a normát, ezért tanácskozásra hívtam a pallérokat. Az építkezés köré megfigyelőket állítottunk, akiknek figyelmeztetniük kellett bennünket, ha ellenőrzés közeledne, s vidáman dobáltuk a gödrökbe a száraz köveket beton nélkül. A gödrök hamar megteltek, de maradt a

[12] Az orosz Vlagyikavkaz
[13] Ukrán város a lembergi kerület déli részén.

kérdés, hogy mit tegyünk a betonnal? A „betonosnak" gyorsan megmagyaráztam, hogy nem vagyok orosz, hanem egyike a raboknak, s hajlandó vagyok vele egyezséget kötni: csak annyi betont szállít, amennyit rendelek, amennyi elég lesz a kövek befedésére, ha jönne az ellenőrzés. A maradék betont eladhatja a kolhoznak, s én kapok cserébe egy vödör krumplit. Így biztosítottuk a hadifoglyok normájának teljesítését, én megkaptam a krumplit, az orosz meg árulta a betont. Tehát a káposzta is megmaradt, meg a kecske is jóllakott. Pár napig minden rendben is ment, de aztán elkészültek az alapok, s elkezdték szállítani a téglát. Az egyenes falak építése számunkra, a „szakemberek" számára gyerekjáték volt, de a terv szerint bonyolult átmérőjű magas pilléreket is fel kellett húzni. Szerencsémre azonban, számomra aznap véget ért ott a munka, az orvosunkkal együtt egy másik táborba szállítottak bennünket, Norilszkba[14]. A nagy ukrán[15] síkságon egy óriási gödörben kőbánya működött, több szinten fejtették a követ. A tábor több kilométernyire feküdt, kegyetlen hideg volt, s már reggel négykor kelnünk kellett. A hideg szél és a finom, fagyott hó elviselhetetlen volt. A táborban nem volt ivóvíz, a tartályokból fejenként naponta 2,5 liter vizet kaptunk mosakodásra, ivásra és teafőzésre. Egy óriási csarnokban háromemeletes priccsek szolgáltak fekvőhelyül, s mivel három műszakban dolgoztunk, soha nem volt nyugalom. Nem lehetett aludni.

Ebből a táborból váratlanul egy következő lágerbe vittek át, soha nem tudtuk, miért és hová visznek. Így hurcoltak végig egy év alatt a Szovjetunió európai részén 15 különböző táboron. Mindig éjszaka ébresztettek fel, felültettek a vonatra vagy a teherautóra, s néhány száz kilométerrel odébb új táborban találtuk magunkat. Amikor úgy gondolták, hogy már eléggé megpuhítottak lelkileg, beidéztek kihallgatásra, mindig éjfél után, amikor álmosak voltunk. Eleinte azzal vádoltak, hogy a „politrukkal" kémsejtet alapítottunk, aztán megpróbáltak beszervezni, dolgozzunk Csehszlovákiába érkezésünk után az NKVD-nek. Máskor Moszkvában vagy Leningrádban ajánlottak fel állást, azzal, hogy kihozzák utánunk a családjainkat is valamennyi berendezéseinkkel. De nem álltunk kötélnek, ők meg nem értették, hogyan lehet ilyen ajánlatot visszautasítani. Mert Oroszország e két legkulturáltabb városában élni, az minden orosz álma. Valószínűleg nem tartottak minket normálisnak, hogy ezt visszautasítjuk. Néha azt is felkínálták, találhatunk magunknak nőt, s élhetünk vele, mert nem értették meg mélyebb erkölcsi elveinket.

A lelki terror egyre nagyobb lett. Kezdtek idegesek lenni elutasító magatartásunk miatt. Lembergben (Lvov) megint másként próbálkoztak: hintón furikáztak a városban, állították, hogy szabadok vagyunk, hogy az állomásra megyünk és onnan haza. Aztán egy nagy épület udvarára vittek, megvárakoztattak, de nemsokára más tisztek vettek át, bezártak minket külön-külön egy-egy kis cellába, ahol napokig csak álltunk vagy guggoltunk, mert több hely nem volt. S újra kihallgatás éjfél után, újra a kérdések, miért nem akarunk ott maradni a polgáraikként. Aztán egyszerre csak taktikát változtattak, szállodában helyeztek el bennünket, hordták nekünk az ennivalót. Azt mondták, így fogunk élni egész életünkben, ha ott maradunk orosz állampolgárokként.

Egyszer Kijevbe is eljutottunk, egy táborba, ahol csak a különböző hadseregek magas rangú tisztjei laktak, ezek közül sokan hírszerzők is voltak. Sok különféle értékes emberrel ismerkedtünk meg, eljártunk az előadásaikra is, de féltünk szorosabb kapcsolatot kiépíteni, mert soha sem tudtuk, kit állítottak ránk, hol és mikor hallgatnak le.

….

Kijevben föld alatti bunkerekben, *„zemljankákban"* laktunk 70-esével. Mindig 10 embernek jutott egy priccs. Nagyon szűk volt, csak az oldalunkon lehetett aludni. Ha valaki éjjel meg akart fordulni, elmorogta a „fordulj" parancsot, s akkor mindenki félálomban megfordult. A legkellemetlenebbek itt is az éjszakai kihallgatások voltak, már mentek az idegeinkre. Ha valakit felkeltettek, az mindenkit felzavart, a kihallgatás után meg vég nélkül arról beszéltük, mit akarnak elérni, mit várnak tőlünk. Már kezdtük megszokni, hogy időnként váratlanul felébresztenek az álmunkból, amikor az egyik ilyen éjszakai felköltésnél meg is kellett fürdenünk, kaptunk tiszta alsóneműt és ruhát, majd felültettek egy teherautóra, semmit sem mondtak, csak továbbvittek megint valahová 500 kilométerrel odébb.

ÉHSÉGSZTRÁJK ÉS HAZATÉRÉS

Az új helyen, az új táborban kezdődött minden elölről: a kihallgatás, a lelki nyomás, a reménytelen várakozás. Megkezdődött az 1949-es év, elhurcolásunk ötödik esztendeje. Ebben az időben már érdeklődni kezdett a külföld is az elhurcoltak iránt, és az NKVD szerveinek nem volt mindegy, hányan halnak meg közülünk. Szigorúbban számonkértek dolgokat Moszkvából, s megtudtuk azt is, hogy Moszkvába kell jelenteni minden éhségsztrájkot is, ha négy napnál tovább tart. Orvos barátommal megegyeztünk hát, hogy éhségsztrájkba kezdek, hogy kiharcoljak mindkettőnk számára valami végleges megoldást. Neki nem volt szabad éhségsztrájkot folytatnia, mert ott is orvosként dolgozott, s orvosi esküje tiltotta, hogy kockáztassa a rábízott emberek életét. Így én kezdtem el visszautasítani az ételt, amit a priccs mellett halmoztak föl számomra, hogy meg legyen a csábítás. Másnap fájdalmat kezdtem érezni. Fokozatosan legyengültem, s ezt az állapotot használták ki az oroszok, hogy kihallgatásra hívjanak, és mindenféle fenyegetésekkel megpróbáljanak meggyőzni, hogy fogadjam el az ételt. A kihallgatás alatt állnom kellett előttük, pedig alig álltam a lábamon. De hajthatatlan maradtam. Nem volt mit vesztenem, mert így élni egy további, ötödik évig remény nélkül nem volt kedvem. A további két napon is megpróbáltak rábeszéléssel és fenyegetéssel változást elérni, de a negyedik nap végén megígérték, hogy hazaküldenek, ha elkezdek enni. Valószínűleg féltek az esetünket Moszkvának jelenteni,

[14] Ez már bizony Észak-Szibéria, a sarkkörön túl
[15] Feltehetőleg tévedés, ez nem Ukrajna.

és féltek egy esetleges vizsgálóbizottság érkezésétől is. Óvatosan, a barátom felügyelete mellett kezdtem el újra enni. Újra meg kellett fürdenünk, kaptunk tiszta alsóneműt és ruhát, s éjfélkor felültettek egy személyvonatra, állítólag a csehszlovák határ felé. Két nap és éjszaka aludtam a gyengeségem miatt, s csak akkor ébresztettek fel, amikor ki kellett szállnunk. De majdnem megőrültünk, mert Csop helyett Ogyesszában tettek ki. Teherautó várt ránk, ismeretlen helyre kellett szállítania. Elvesztettem önuralmamat, s a parti falon át a tengerbe akartam vetni magam. A minket kísérő tiszt azonban erőszakkal megakadályozott benne, s először meg is szólalt. Azt mondta, győződjünk meg róla, hogy fegyvertelen, ő a „békekísérőnk", s le kell adnia bennünket a nem messzi Lustdorfban a csehszlovák hazatelepítő táborban, ahová naponta érkeznek az NKVD összes táborából az utolsó csehszlovák személyek. Ám az első örömünkből, amelyet többéves kálváriánk gyors befejeződése fölött éreztünk, már másnap ki kellett józanodnunk. Közölték velünk ugyanis, hogy nincsenek meg az irataink, ezeket tévedésből nem küldték velünk együtt, s míg kikérik Moszkvából, várnunk kell a hazatérésre. Egy újabb trükk tehát, s mi lesz a következő? Nagyobb adag élelmiszert kaptunk, naponta lemehettünk a tengerhez, napozhattunk, de mindig fegyveres katona őrzött bennünket. Állítólag azért, nehogy átússzuk a Fekete-tengert Törökországba!!!

Lassan meghíztunk, arcunk kikerekedett, majdnem úgy néztünk ki, mint az üdülővendégek. Valószínűleg ez volt a játék célja, mert három hónap elteltével közölték, mégis megkerültek az irataink (!), s másnap indulhatunk haza. Természetesen nem hittünk nekik, hiszen annyi hazugságot hallottunk már! De reggel egy fegyvertelen tiszttel együtt felszálltunk a vonatra, amely Csopba szállított, Ágcsernyővel szemben. Egész testünkben reszkettünk, alig tudtuk kivárni a pillanatot, amikor átlépjük hazánk határát, s újra szabadok leszünk.

Az orosz tiszt átadott a csehszlovák ŠtB (államrendőrség) nyomozójának, aki rögtön ezzel fogadott: *„A törvény nevében letartóztatom!"* Nem akartunk hinni a fülünknek, s azt kérdeztük, így fogad-e hazánk ennyi év szenvedés után? A válasz megdöbbentő volt: *„Ne beszéljenek egymást közt sem, önök foglyok!"* Végigfutott rajtunk a hideg. Erre nem voltunk felkészülve! Vagy csak azért bánt velünk ilyen gyűlölködve a nyomozó, mert Lustdorfban – hálául négy és fél éves oroszországi munkánkért – vadonatúj német tábori csendőri egyenruhába öltöztettek? Az oroszok szemében ez nagy kitüntetés volt. Hiszen saját embereiknek sem volt mit felvenniük, kopott orosz uniformisokban jártak, amelyekben leszereltek. De Kelet-Szlovákia lakosai is, akikkel aztán együtt utaztunk a vonaton, gyűlölettel néztek ránk. Viselkedésükre az is hatott, hogy az ŠtB nyomozója kísért minket. Kassán aztán röviden megpillantottam bátyámat, aki ügyvéd volt, de neki sem engedték, hogy beszéljen velem. S néhány pillanat múlva bezárult mögöttünk a börtön kapuja! Egymástól elkülönítve, étel, ital nélkül vártunk reggelig, amikor egy tiszt elé vezettek, aki közölte, nem találták a nevünket a háborús bűnösök listáján, így tehát szabadok vagyunk, s mehetünk haza. Kiállítottak nekünk egy-egy vonatjegyet óhajunk szerint, s a kassai Hazatelepítő Bizottság elnökének aláírásával egy igazolást (D.R. 3314 sz., 1949.6.15-ei dátummal) arról, hogy közegészségügyi szempontból megvizsgáltak, s ideiglenesen rendben találtak. Hibát nem találtak, így állandó lakhelyünkre bocsátanak. Ennek az igazolásnak kellett pót-személyazonossági igazolványként szolgálnia. E darabka papíron kívül soha senki nem volt hajlandó igazolni, hogy négy és fél évet töltöttem Oroszországban, nemhogy még az ott-tartózkodásom okát. Nem volt mivel igazolnom magam. A káderlapjaimra csak beírták: *„Ismeretlen okoknál fogva egész idő alatt a Szovjetunióban tartózkodott."* Így ragasztották rám a szovjetellenes tevékenység billogját, amit magamon hordtam további évtizedeken át. Hogy ez akkor mit jelentett, mindenki el tudja képzelni.

…

(A továbbiakban Pásztor Géza szlovákiai életének sorsfordulóit meséli el, az ŠtB örökös zaklatásait, mindezt a fenti bejegyzés okán. A gyanú árnyékát nyugdíjazásáig nem tudta letörölni magáról. És soha nem kapott választ arra a kérdésre: „MIÉRT???" Végül 1983-ban feleségével együtt Nyugat-Németországba települt át hivatalos engedéllyel. „Emlékiratait" már ott írta meg.)

A málenkij robotra elhurcolt polgárok / Deportovaní občania do pracovného tábora

Gulághalál / Smrť na gulagu

Munka- és gyűjtőtáborok Szlovákiában az 1945-48-as években

Jerguš Sivoš, PhD, a Nemzeti Emlékezet Hivatalának dolgozója

A munkatáborokról szóló rendelet elfogadásának jogi folyamata majdnem öt hónapig tartott. A szlovák parlament első hivatalos rendelettervezetét a munkatáborok létrehozásáról Gustáv Husák belügyi megbízott még 1945. április 30-án Kassán előterjesztette. A munkatáborok „a német, magyar és bármilyen más nemzetiség képviselőinek internálására szolgáltak, akiket összefüggésbe hoztak a náci és fasiszta szervezetekkel, azok személyzetével, illetve azok fegyveres vagy terrorista alakulataival, továbbá valamennyi háborús bűnös, áruló, kollaboráns, fasiszta és fasiszta párti elemek fogva tartására, akik 1938 és 1939 kritikus eseményei, illetve a német és magyar megszállás és a fasiszta rendszer idején az állammal és a nemzettel szemben léptek fel, megbízhatatlanságukról és gyávaságukról tettek tanúságot".

A *megbízhatatlan személyekről* szóló paragrafus megfogalmazása nagyon tágértelmű volt, s főleg az „*azok a képviselők, akik összefüggésbe hozhatók*" megfogalmazás nyújtott teret és lehetőséget nagyszámú polgár internálására. Ugyanakkor a rendelettervezet nem foglalkozott az internált személyek munkáltatásával és az internálás hosszával, nem nevezett ki a személyek kiválasztásáért, illetőleg a táborokba való besorolásáért felelős intézményt, és nem foglalkozott szociális és egyéb lényeges kérdésekkel sem. Az előterjesztésére valószínűleg egy olyan jogszabály kényszerű elfogadása ösztönözte Husákot, amely lehetővé tette volna bizonyos személyek internálását és munkaképességeik kihasználást, illetve törvényesítette volna a táborok spontán létrehozását, s ennek a folyamatnak jogi keretet biztosított volna. Több tábor ugyanis, amelyekbe elsősorban a német kisebbség képviselőit internálták, már 1945 áprilisában létrejött. A németek és magyarok internálását azért tartották fontosnak, mert *„ezekről, a kisszámú kivételtől eltekintve, kiderült, hogy az állam és a szlávság ellenségei*".

1945. június 9-én Ivan Štefánik igazságügyi megbízott észrevételeket nyújtott be a munkatáborok létrehozásáról szóló javaslattervezethez. A táborokba besoroltak volna valamennyi német és magyar nemzetiségű személyt családtagjaikkal együtt és *„minden bármilyen más nemzetiségű személyt, akik a Hlinka Gárda, Hlinka Ifjúsága vagy más hasonló demokráciaellenes szervezet tagjai voltak*". Kivételt a besorolás alól csak azok a személyek kaphattak, akik „*a vétségük után bizonyíthatóan*

Pracovné a sústreďovacie tábory na Slovensku v rokoch 1945 – 1948

Jerguš Sivoš, PhD.,
pracovník Ústavu pamäti národa

Legislatívny proces prijímania nariadenia o pracovných táboroch trval takmer päť mesiacov. Prvý oficiálny návrh nariadenia Slovenskej národnej rady o zriadení pracovných táborov predložil poverenník pre veci vnútorné Gustáv Husák ešte v Košiciach 30. apríla 1945. Pracovné tábory mali slúžiť na internovanie *„príslušníkov nemeckej, maďarskej a akejkoľvek inej národnosti, ktorí mali nejakú spojitosť s nacistickými a fašistickými organizáciami, ich aparátom a s ich ozbrojenými a teroristickými formáciami, všetkých vojnových previnilcov, zradcov, kolaborantov, živlov fašistických a profašistických, ktorí v kritických udalostiach rokov 1938 a 1939 a v čase nemeckej, maďarskej okupácie a ľudáckeho režimu prejavily voči štátu a národu vierolomnosť, preukázaly nespoľahlivosť a zbabelosť"*.

Formulácia paragrafu, ktorý hovoril o *nespoľahlivých osobách*, bola veľmi široká a najmä štylizácia *„príslušníci, ktorí mali nejakú spojitosť"* vytvárala priestor na internáciu veľkého počtu občanov. Návrh nariadenia však neriešil otázku pracovného nasadenia internovaných osôb a dĺžky internácie, nemenoval inštitúciu zodpovednú za výber, resp. zaraďovanie osôb do táborov a nevenoval sa sociálnym ani ďalším relevantným otázkam. Na jeho predloženie viedla Husáka pravdepodobne nutnosť prijať legislatívnu normu, ktorá by riešila možnosť internovať určité osoby a využiť ich pracovné schopnosti, legalizovala spontánne zakladanie táborov a dala tomuto procesu právne intencie. Viaceré tábory, v ktorých boli internovaní najmä príslušníci nemeckej menšiny, totiž vznikli už v apríli 1945. Internácia Nemcov a Maďarov sa zdôrazňovala preto, lebo *„títo, až na malé výnimky, ukázali sa nepriateľmi štátu a slovanstva."*

Dňa 9. júna 1945 predložil pripomienky k osnove návrhu o zriadení pracovných táborov poverenník pre pravosúdie Ivan Štefánik. Do táborov mali byť zaradené všetky osoby nemeckej a maďarskej národnosti a ich rodinní príslušníci a *„všetky osoby akejkoľvek inej národnosti, ktoré boli členmi HG, HM alebo podobnej organizácie protidemokratického zamerania"*. Výnimku zo zaradenia mohli dostať osoby, ktoré *„po svojom previnení dokázateľne prejavovaly protifašistické zmýšľanie, účastnily sa alebo napomáhaly ilegálnej práci, snahám o obnovenie demokratického právneho poriadku, slovenskému povstaniu, alebo podporovaly boj partizá-*

antifasiszta gondolkodásmódról adtak bizonyságot, segítették vagy részt vettek az illegális munkában, a demokratikus jogrend felújítására irányuló törekvésekben, a szlovák felkelésben vagy támogatták a partizánok küzdelmét". Štefánik javaslata alapján a munkatáborokba meghatározatlan időre sorolták volna be a szóban forgó személyeket, akiknek legalább két évet a táborban kellett volna eltölteniük.

1945. június 4-én Vladimír Bodický ezredes, a Nemzetbiztonság főparancsnoka saját rendelettervezetet terjesztett elő. Az indítvány kerülte a munkatábor megnevezést, csak munkaalakulatokról beszélt. Ezek a munkalakulatok a *„háborús károk eltávolítása és az állam, illetve a közérdek szempontjából fontos munkák elvégzésének céljából jöttek volna létre...*" „*az állandó munkalehetőséggel*" rendelkező helyeken, miközben nem korlátozták volna a helyi lakosság munkalehetőségeit. Az alakulatokba a népbíróságok által elítélt személyeket és azokat sorolták volna be, akiket a belügyi megbízott külön rendelettel erre kijelöl. A 18 és 60 év közötti személyek kiválasztását a járási és helyi nemzeti bizottságok végezték volna.

A Szlovák Nemzeti Tanács belügyi megbízotti hivatalának elnöksége azzal indokolta a munkatáborok létrehozásának szükségességét, hogy *„minden államban mindenkoron előfordulnak elemek, akik veszélyeztetik az állam biztonságát vagy tevékenységükkel akadályozzák az állam építését*".

A Szlovák Nemzetei Tanács 1945. augusztus 23-án kelt 105/1945-ös számú rendelete felhatalmazta a belügyi megbízotti hivatalt, hogy Szlovákia területén munkatáborokat hozzon létre, s ezekbe a következő személyeket sorolja be:

a) a Szlovák Nemzeti Tanács 33/1945-ös rendelete alapján elítélteket, akik teljes büntetésüket vagy büntetésük egy részét külön munkaalakulatokban szabadlábon tölthetik, hasonlóképpen az SZNT bizonyos bűncselekmények szigorúbb büntetéséről szóló 106/1945-ös rendelete alapján elítélteket,

b) azokat a személyeket, akik tevékenységükkel veszélyeztetik az állam népi-demokratikus szellemben való építését, a közbiztonságot, a nyugalmat és a közrendet, a közellátást azzal, hogy – akár jogosult iparosokként vagy erre való jogosultság nélkül – a napi szükségletet biztosító termékekért vagy szolgáltatásokért magasabb árat vagy kenőpénzt kérnek, mint amilyen a hivatalosan meghatározott vagy megengedett ár, illetve az árat vagy a kenőpénzt nemzetgazdaságilag nem indokolják, vagy szándékosan akadályozzák a gazdasági épületek felújítását; hasonlóképpen azokat a személyeket is, akik államellenes gondolkodásmódot mutatnak, vagy ilyen gondolkodásra ösztönöznek más személyéket,

c) akik állandóan kerülik a munkát,

d) akik indokolatlanul nem álltak munkába vagy hivatalba, vagy a bevezetett általános munkakötelezettség keretében nekik kirendelt munkát, illetve hivatalt indokolatlanul elhagyták.

A 105/1945-ös számú rendelet 2. paragrafusának b) - d) pontjaiba fogalt személyeket a belügyi megbízotti hi-

nov." Podľa Štefánikovho návrhu mali byť osoby zaraďované do pracovného tábora na dobu neurčitú a v tábore mali stráviť minimálne dva roky.

Dňa 4. júna 1945 hlavný veliteľ NB plk. Vladimír Bodický predložil vlastnú osnovu nariadenia. Návrh sa vyhýbal pomenovaniu *pracovný tábor* a používal názov *pracovný útvar*. Pracovné útvary sa mali zriaďovať s cieľom *„odstránenia vojnových škôd a vykonávania prác dôležitých v záujme štátnom a verejnom...*" na miestach *„trvalejšej pracovnej možnosti*", pričom nemali obmedzovať pracovné príležitosti miestneho obyvateľstva. Do útvarov mali byť zaradené osoby odsúdené ľudovými súdmi a osoby, ktoré určí povereník vnútra osobitnou vyhláškou. Výber osôb vo veku 18 až 60 rokov mali vykonávať okresné a miestne národné výbory.

Prezídium Povereníctva SNR pre veci vnútorné obhajovalo nutnosť zriadiť pracovné tábory tvrdením, že *„v každom štáte a v každej dobe sa vyskytujú živly, ktoré ohrožujú štátnu bezpečnosť alebo svojou činnosťou sú prekážkou pri budovaní štátu.*"

Nariadenie č. 105/1945 Zb. n. SNR z 23. augusta 1945 splnomocnilo Povereníctvo vnútra zriaďovať na území Slovenska pracovné tábory a zaradiť do nich osoby:

a) odsúdené podľa nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR, ktoré majú časť alebo celý trest na slobode odpykať v osobitných pracovných útvaroch, ako aj odsúdené podľa nariadenia č. 106/1945 Zb. n. SNR o prísnejšom trestaní niektorých priestupkov,

b) ktoré svojou činnosťou ohrozujú výstavbu štátu v duchu ľudovo-demokratickom, verejnú bezpečnosť, verejný pokoj a verejný poriadok, verejné zásobovanie tým, že – či už ako oprávnení živnostníci alebo aj bez tohto oprávnenia – požadujú za predmety dennej potreby alebo úkony vyššiu cenu, alebo úplatu, než je úradne určená alebo prípustná, prípadne cenu alebo úplatu národohospodársky neodôvodnenú, alebo úmyselne prekážajú rekonštrukcii hospodárskych zariadení, ako aj osoby, ktoré prejavujú zmýšľanie štátu nepriateľské alebo na také zmýšľanie iné osoby povzbudzujú,

c) ktoré sa stále vyhýbajú práci,

d) ktoré bezdôvodne nenastúpili do práce alebo úradu (povolania), alebo do práce, prikázanej im v rámci zavedenej všeobecnej pracovnej povinnosti, alebo takúto prácu, alebo úrad (povolanie) bezdôvodne zanechali.

Osoby uvedené v bode b/ - d/ § 2 nariadenia č. 105/1945 Zb. n. do táborov zaraďovali na základe rozhodnutia trojčlennej osobitnej komisie pri Povereníctve vnútra. Osoby uvedené v bode b/ a d/ § 2 nariadenia č. 105/1945 Zb. n. boli do tábora zaraďované na maximálne dva roky, osoby uvedené v bode c/ spomínaného nariadenia boli zaraďované na dobu neurčitú.

ORGANIZÁCIA TÁBOROVÉHO SYSTÉMU V OBDOBÍ OD APRÍLA 1945 DO MÁJA 1947

Prvé tábory zakladali okresné národné výbory už v apríli 1945. Obyvateľov Slovenska, označených za

vatal hatáskörében létrehozott háromtagú külön bizottság döntése alapján sorolták táborokba. A 105/1945-ös számú rendelet 2. paragrafusának b) és d) pontjaiba foglalt személyeket legfeljebb két évre, a szóban forgó rendelet c) pontjában foglalt személyeket pedig meghatározatlan időre sorolták be a táborokba.

A TÁBORI REND SZERVEZETTSÉGE 1945 ÁPRILISÁTÓL 1947 MÁJUSÁIG

Az első táborokat a járási nemzeti bizottságok hozták létre már 1945 áprilisában. Szlovákia fasisztának vagy a születendőben lévő baloldali típusú autoritatív rendszer ellenségének kikiáltott lakosait a nagyobb befogadóképességű helyi épületekben gyűjtötték össze, azaz a kaszárnyákban, kastélyokban, az építőcégek barakkjaiban, de a múlt rendszer munkatáborainak épületeiben és központjaiban is. A fennmaradt levéltári dokumentumok alapján már 1945 április 8-án létrejött munkatábor Ligetfaluban, április 15-én a Bazin melletti Grinavában, április 20-án Körmöcbányán, április 22-én Zselízen, április 24-én Lipótváron, április 25-én Nyitranovákon, de 1945 áprilisában jött létre a kassai repülőtéren is a tábor. Május elsejétől működött a pozsonyi Lőszergyár területén tábor, május 3-ától Nagykaposon, május 10-étől Érsekújvárban. A következő nap létrejött a losonci tábor, május 14-én Tőketerebesen, május 23-án pedig Késmárk-Priadelňán, majd május 29-én a késmárki várban is.

A felszabadulás utáni első hetekben létrehozott táborok teljes felsorolása lehetetlen. Több tábor viszonylag rövid ideig létezett csak, és abban az időben jöttek létre, amikor még nem volt nyilvántartás a táborokról.

Az állami hatóságok több tíz táborban fokozatosan jelentős számú embert gyűjtöttek össze, illetőleg tartottak fogva. Ezekben a táborokban azonban katasztrofálisak voltak az életfeltételek. Szinte valamennyi tábor leromlott állapotban volt, még a legszükségesebb felszereltséggel sem rendelkeztek. Az egészségügyi szolgálatot egyáltalán nem biztosították. Az élelemmel való ellátás rendszertelen volt, így a fogvatartottak többsége a saját készleteiből tartotta fenn magát, illetve a szomszédos településekről kapott élelemből. A fogvatartott személyeket, beleértve a gyerekeket is, csupán a rajtuk lévő ruhában internálták a táborokba, takarók és a legszükségesebb személyes tárgyak nélkül. A táborokban magas volt a gyerekek és idős személyek elhalálozási aránya, járványok terjedtek el a területükön. A fogvatartottakról sem vezettek nyilvántartást. A táborokról való teljes gondoskodást fokozatosan az egyes járási nemzeti bizottságok vették át, ám a táborokban uralkodó drámai helyzet, és az előkészületben lévő jogszabály is indokolttá tették a terület átadását egy helyi szintű, megfelelő jogkörökkel rendelkező intézménynek.

1945 szeptemberének elején a 64 táborban 26 296 személy volt (ebből 10 317 férfi, 10 085 nő és 5894 16 évesnél fiatalabb korú gyermek). Az őrszolgálatot a Nemzetbiztonság 196 tagja látta el, valamint 143 civil személy (többnyire a járási nemzeti hivatal, illetve a helyi nemzeti hivatal dolgozói) és 40 katona. A legnagyobb fašistov a nepriateľov rodiaceho sa autoritatívneho režimu ľavicového typu, sústreďovali v miestnych budovách s väčšou kapacitou, t.j. v kasárňach, kaštieľoch, barakoch stavebných firiem, ale aj v zariadeniach pracovných táborov a stredísk z minulého režimu. Podľa dochovaných archívnych dokumentov už 8. apríla 1945 vznikol tábor v Petržalke, 15. apríla tábor v Grinave pri Pezinku, 20. apríla tábor v Kremnici, 22. apríla tábor v Želiezovciach, 24. apríla tábor v Leopoldove, 25. apríla tábor v Novákoch a v apríli 1945 aj tábor na košickom letisku. Od 1. mája fungoval tábor na bratislavskej Patrónke, od 3. mája tábor vo Veľkých Kapušanoch a od 10. mája tábor v Nových Zámkoch. Nasledujúci deň vznikol tábor v Lučenci, 14. mája tábor v Trebišove, 23. mája tábor Kežmarok – Priadelňa a 29. mája aj tábor na Kežmarskom hrade. Úplný výpočet táborov zriadených v prvých týždňoch po oslobodení nie je možný. Viaceré tábory existovali pomerne krátky čas a vznikli v čase, keď sa evidencia táborov neviedla.

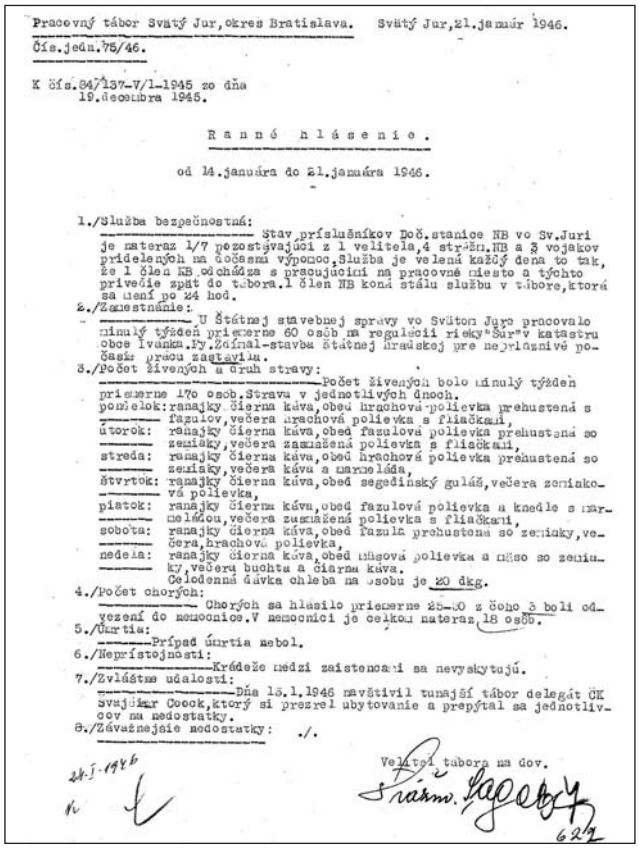

Pracovný tábor Svätý Jur, okres Bratislava. Svätý Jur, 21. januára 1946.

Čís. jedn. 75/46.

K čís. 84/137-7/1-1945 zo dňa 19. decembra 1945.

Ranné hlásenie.

od 14. januára do 21. januára 1946.

1./Služba bezpečnostná:
Stav príslušníkov Poč. stanice NB vo Sv. Juri je materaz 1/7 pozostávajúci z 1 velitela, 4 strážn. NB a 3 vojakov pridelených na čiastkovú výpomoc. Služba je veľmi každý deň to tak, že 1 člen NB odchádza s pracujúcimi na pracovné miesto a týchto privedie späť do tábora. 1 člen NB koná stálu službu v tábore, ktorá sa mení po 24 hod.

2./Zamestnanie:
U Štátnej stavebnej správy vo Svätom Jure pracovalo minulý týždeň priemerne 60 osôb na regulácii rieky Šúr v katastru obce Ivanka. Fy. Zdinal - stavba štátnej hradskej pre nepriaznivé počasie prácu zastavila.

3./Počet živených a druh stravy:
Počet živených bolo minulý týždeň priemerne 170 osob. Strava v jednotlivých dňoch.
pondelok: ranajky čierna káva, obed hrachová polievka prehustená s fazulov, večera hrachová polievka s fliačkami,
utorok: ranajky čierna káva, obed fazulová polievka prehustená so zemiaky, večera zamiešaná polievka s fliačkami,
streda: ranajky čierna káva, obed hrachová polievka prehustená so zemiaky, večera káva a margeláda,
štvrtok: ranajky čierna káva, obed segedínský guláš, večera zemiakova polievka,
piatok: ranajky čierna káva, obed fazulová polievka a knedle s margelínou, večera zamiešaná polievka s fliačkami,
sobota: ranajky čierna káva, obed fazula prehustená so zemiaky, večera, hrachová polievka,
nedeľa: ranajky čierna káva, obed mäsová polievka a mäso so zemiaky, večera buchta a čierna káva.
Celodenná dávka chleba na osobu je 20 dkg.

4./Počet chorých:
Chorých sa hlásilo priemerne 25-30 z čoho 3 boli odvezení do nemocnice. V nemocnici je celkom materaz 18 osôb.

5./Úrtia:
Prípad úrtia nebol.

6./Neprístojnosti:
Krádeže medzi zaistenými sa nevyskytujú.

7./Zvláštne udalosti:
Dňa 15.1.1946 navštívil tunajší tábor delegát ČK Švajčiar Coook, ktorý si prezrel ubytovanie a prepýtal sa jednotlivcov na nedostatky.

8./Závažnejšie nedostatky: ./.

Veliteľ tábora na dov.

Ranné hlásenie v pracovnom tábore vo Svätom Juri / Reggeli jelentés a szentgyörgyi munkatáborban

Orgány štátnej moci v desiatkach táborov postupne sústredili, resp. zaistili značný počet osôb. Životné podmienky v nich však boli katastrofálne. Takmer všetky tábory sa nachádzali v dezolátnom stave, neboli dostatočne vybavené ani tým najnutnejším zariadením. Zdravotná služba nebola organizovaná vôbec. Zásobovanie bolo nepravidelné, takže väčšina zaistených osôb sa stravovala z vlastných zásob, prípadne jedlom od obyvateľov susedných obcí. Zaistené osoby, vrátane detí, internovali v táboroch len v jednom oblečení, bez prikrývok a najnutnejších potrieb. Tábory sa vyzna-

bak közé a nyitranováki tábor tartozott (4510 személy), a pozsonyligetfalui (4329), a felsőstubnyai (2480), a pozsonyi lőszergyári (1718), a körmöcbányai – Piargy (1462), a gölnicbányai (1317) és a poprádi tábor (953).

A táborok a Nemzetbiztonság Főbizottsága 6. szakosztályának jogkörébe tartoztak, majd 1945 októberének közepétől a megbízotti hivatal V. szakosztályáéba, amely 1945. november 15-ével további táborokat hozott létre Szentgyörgyön, Nyitraszerdahelyen, Usztyeban, Abaszéplakon és Tallóson. Szentgyörgyön a Súr folyó folyamszabályozására beosztottak dolgoztak, Nyitraszerdahelyen a Nyitra folyamszabályozására és Usztyeban az árvai gát építésére beosztottak. A tallósi tábor női tábor volt, az itt lévő nők az iparban dolgoztak és mezőgazdasági munkákat végeztek. Ezt a tábort azonban már november 25-én áthelyezték a nemesnebojszai kastélyba (Galántai járás). Mezőgazdasági munkára az abaszéplaki táborba besoroltakat is beosztották.

1945 decemberének elején jött létre a nyitranováki tábor, december 7-én a 100 személyes tábor az Újbányai járás terület, december 14-én a ma Bazinhoz tartozó Cajle területén, a rákövetkező napon 200 személyt befogadó felsőstubnyai tábor, amelyet az egykori német vezetői iskola épületében helyeztek el, majd december 20-án a morvaszentjánosi kastélyban egy 200 fős tábor.

A nyitranováki tábor életéből / / Zo života tábora v Novákoch

1946. január 1-jével összesen már csak 46 tábor működött Szlovákiában, amelyekben 21 085 embert zsúfoltak össze, ebből 7007 volt a férfi, 7576 a nő és 6502 a gyerek. Csak a felnőttek 35%-a dolgozott (3426 férfi és 1698 nő). Nemzetiségi szempontból a táborokban 1157 szlovák volt, 1977 magyar és 17 825 német. Az őrszolgálatot 194 nemzetbiztonsági tiszt, 76 civil és 7 katona látta el (Lipótváron börtönőrök is). A legnagyobb táborok a nyitranováki (5078), a pozsonyi táborok – a ligetfalui (3369), a nagyszombati úti (1342) és a lőszergyári (1146), az újgyarmati (Nová Lehota – 1477), a nyitrabányai (986), a késmárki várban lévő (780) és a Poprád melletti mateóci (715) táborok voltak.

Jelentősebb mozgás a táborrendszerben 1946 tavaszán következett be. 1946 februárjának elején az abaszéplaki tábor áttelepült Nagyszaláncra, és a korponai tábor is munkatáborrá vált. Egyúttal létrejött egy tábor Nemesnebojszán. A következő hónapban megszűnt a nyitranováki munkatábor, az ide beosztottakat čovali vysokou úmrtnosťou detí a starších ľudí, šírili sa v nich epidémie. Neviedla sa ani evidencia zaistených osôb. Plnú starostlivosť o tábory postupne preberali jednotlivé okresné národné výbory, no dramatická situácia v táboroch, ako aj pripravovaná legislatíva, požadovali zverenie agendy inštitúcii na zemskej úrovni, s príslušnými kompetenciami.

Začiatkom septembra 1945 sa v 64 táboroch nachádzalo 26 296 osôb (10 317 mužov, 10 085 žien a 5 894 detí do 16 rokov). Strážnu službu vykonávalo 196 príslušníkov NB, 143 civilných osôb (prevažne zamestnancov ONV, resp. MNV) a 40 vojakov. K najväčším patrili tábor v Novákoch (4 510 osôb); tábor v Petržalke (4 329); tábor v Hornej Štubni (2480); tábor na bratislavskej Patrónke (1 718); v kremnických Piargoch (1 462); tábor v Gelnici (1 317) a tábor v Poprade (953).

Agenda táborov viedlo 6. oddelenie HV NB, od polovice októbra 1945 V. odbor povereníctva, ktorý k 15. novembru 1945 zriadil pracovné tábory v Svätom Jure, Nitrianskej Strede, Ústí nad Oravou, Krásnej nad Hornádom a v Táloši (dnes Tomášikovo). V Sv. Juri pracovali zaradenci na regulácii rieky Šúr, v Nitrianskej Strede na regulácii rieky Nitra a v Ústí nad Oravou pri výstavbe Oravskej priehrady. Tábor v Táloši bol určený pre ženy, ktoré zamestnávali v priemysle a na poľnohospodárskych prácach. Už 25. novembra však tábor premiestnili do kaštieľa v obci Nebojsa (okr. Galanta). Na poľnohospodárske práce prideľovali aj zaradencov tábora v Krásnej nad Hornádom.

Začiatkom decembra 1945 vznikol pracovný tábor v Novákoch, 7. decembra tábor pre 100 osôb v Megovej Doline (okr. Nová Baňa), 14. decembra tábor v Cajle (dnes súčasť Pezinku), nasledujúci deň tábor pre 200 osôb v Hornej Štubni (okr. Martin), situovaný v budove bývalej nemeckej vodcovskej školy, a 20. decembra aj tábor pre 200 osôb v Moravskom Sv. Jáne (okr. Malacky), umiestnený v miestnom kaštieli.

Celkovo existovalo na Slovensku k 1. januáru 1946 *už len* 46 táborov, v ktorých bolo zaradených, resp. sústredených 21 085 osôb, z toho 7 007 mužov, 7 576 žien a 6 502 detí. Pracovalo len 35% dospelých (3 426 mužov a 1 698 žien). Z národnostného hľadiska bolo v táboroch 1 157 Slovákov, 1977 Maďarov a 17 825 Nemcov. Strážnu službu vykonávalo 194 príslušníkov NB, 76 civilov a 7 vojakov (v Leopoldove navyše väzenská stráž). K najväčším patril tábor v Novákoch (5078), bratislavské tábory v Petržalke (3369), na Trnavskej ceste (1342) a na Patrónke (1146), v Novej Lehote (1477), v Handlovej (986), na Kežmarskom hrade (780) a v Matejovciach pri Poprade (715).

Značný pohyb v táborovom systéme nastal na jar 1946. Začiatkom februára 1946 sa tábor v Krásnej nad Hornádom presťahoval do obce Slanec a pracovným táborom sa stal aj tábor v Krupine. Zároveň zanikol tábor v obci Nebojsa. Nasledujúci mesiac zanikol aj novácky pracovný tábor, jeho zaradencov premiestnili do Ústia nad Oravou. V polovici apríla 1946 zrušilo Povereníctvo vnútra pracovný tábor v Nitrianskej Strede a naopak začiatkom mája 1946 zriadilo nový pracovný tábor

Usztyeba helyezték át. 1946 áprilisának közepén a belügyi megbízotti hivatal megszüntette a nyitraszerdahelyi tábort, 1946 májusának elején azonban új munkatábort létesített a liptószentmiklósi járásbeli Csendesvölgyben (Tichá Dolina). 1946. június elején aztán megszűnt a morvaszentjánosi tábor is.

Nemzetiségi szempontból a táborokban összegyűjtött emberek közül a legtöbb a német nemzetiségű volt, akiket a potsdami konferencia határozata értelmében ki kellett toloncolni Csehszlovákiából. Az első transzportok szervezésével összefüggésben négy kitelepítőtábort hoztak létre: 1946 áprilisának derekán jött létre a poprádi kitelepítőtábor az északkeleti országrész számára és 1946 májusának elején a korompai kitelepítőtábor a délkeleti országrész számára, amelyet egy hónap múlva áthelyeztek a kassai Szabadság kaszárnyába. Közép-Szlovákia számára a nyitranováki tábor működött kitelepítőtáborként, Nyugat-Szlovákia számára pedig a ligetfalui Köpcsény területén lévő tábor. Éppen innen indult 1964. április 30-án az első transzport. Szeptember közepéig Ligetfaluról további öt transzport indult, amelyekben 7207 személy hagyta el Csehszlovákiai területét. A legnagyobb számú transzport a nyitranováki táborból indult. 1946. május 12-étől október közepéig összesen 16 transzporttal 19 291 személyt toloncoltak ki innen. Poprádról 1946. június 24-étől szeptember közepéig öt transzporttal 6001 személyt indítottak útra innen.

A német nemzetiségű személyek folyamatos kitoloncolásával az egyes kitelepítőtáborok fokozatosan megszűntek, illetve összevonták azokat. 1946 augusztusának elején a belügyi megbízotti hivatal megszüntette a kassai tábort, 1946 szeptemberének közepén megszűnt a poprádi tábor és kitelepítőtáborként a ligetfalui tábor sem működött tovább, gyűjtőtáborként viszont továbbra is

Ligetfalu egész területe 1945.04.08-tól 1949.12.05-ig halál- és munkatábor volt / / Od 08.04.1945 do 05.12.1949 bola celá oblasť Petržalky pracovným táborom a táborom smrti

v Tichej Doline (okr. Liptovský Mikuláš). Začiatkom júna 1946 potom zanikol aj tábor v Moravskom Sv. Jáne.

Z národnostného hľadiska sa sústreďovanie do táborov dotklo najviac osôb nemeckej národnosti, ktoré mali na základe záverov Postupimskej konferencie odsunúť z Československa. V súvislosti s organizovaním prvých transportov vznikli štyri odsunové tábory: v polovici apríla 1946 vznikol v Poprade odsunový tábor pre severovýchodnú oblasť a začiatkom mája 1946 v Krompachoch (okr. Gelnica) odsunový tábor pre juhovýchodnú oblasť, ktorý o mesiac preložili do košických kasární Slobody. Pre stredné Slovensko fungoval ako odsunový tábor v Novákoch a pre západné Slovensko tábor v petržalských Kopčanoch. Práve z Kopčian odišiel 30. apríla 1946 prvý transport. Do polovice septembra odišlo z Petržalky ďalších päť transportov, v ktorých opustilo územie Československa 7207 osôb. Najväčší počet transportov vypravili z novákeho tábora. Od 12. mája do polovice októbra 1946 odtiaľto v 16 transportoch odsunuli 19 291 osôb. Z Popradu odišlo od 24. júna do polovice septembra 1946 päť transportov so 6001 osobami.

S prebiehajúcim odsunom osôb nemeckej národnosti sa jednotlivé odsunové tábory postupne rušili, resp. zlučovali. Začiatkom augusta 1946 zrušilo Povereníctvo vnútra tábor v Košiciach, v polovici septembra 1946 zanikol popradský tábor a funkciu odsunového tábora stratil aj Petržalský tábor, ktorý naďalej slúžil ako sústreďovací tábor. Do roku 1948 odišlo z odsunových táborov 27 riadnych a 12 čiastkových transportov. Do sovietskej a americkej okupačnej zóny v Nemecku v nich úrady odsunuli 32 546 osôb nemeckej národnosti.

Internácia v sústreďovacích táboroch sa občanov maďarskej národnosti nedotkla v takej miere ako občanov nemeckej národnosti. Začiatkom roku 1946 sa v táboroch nachádzalo 1 977 osôb maďarskej národnosti, z toho 83 zaradencov. Väčšinu z nich však len evidovali v petržalskom tábore pre Maďarov (v januári 1946 celkom 1 505 osôb). Obývali súkromné domy v Petržalke, odkiaľ asi dve stovky z nich dochádzali do prikázanej práce. V súvislosti s realizáciou dohody o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom z 28. februára 1946 vydalo Povereníctvo vnútra *„za účelom technického pripravenia“* v polovici júna 1946 výnos, podľa ktorého mali byť do sústreďovacieho tábora v Seredi (umiestneného v kasárňach bývalého ženijného pluku 3) sústredené všetky osoby maďarskej národnosti, vrátane rodinných príslušníkov, odsúdené ľudovými súdmi na základe § 1 – 4 nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR. Osoby odsúdené podľa § 5 citovaného nariadenia mali zostať v pôvodných táboroch; ich zoznam mali správy táborov predložiť V. odboru Povereníctva vnútra. Osoby maďarskej národnosti zaradené do táborov na základe uvedených paragrafov mali byť v budúcnosti umiestnené v táboroch vo Sv. Jure, Ústí nad Oravou (vrátane detašovaného oddielu v Slanici) a v Krupine. Súčasne prebiehalo v táboroch spisovanie *Vyhlásení*. Osoby maďarskej národnosti, ktoré vyhlásili, že budú bývať v inej obci ako v Bratislave a Košiciach mohlo PV z táborov prepustiť.

működött. 1948-ig a kitelepítőtáborokból 27 rendes és 12 részleges transzportot indítottak útra. Németországba a szovjet és amerikai megszállózónába a német hivatalok 32 546 német nemzetiségű személyt telepítettek.

A magyar nemzetiségű polgárokat a gyűjtőtáborokba való internálás annyira nem érintette, mint a német nemzetiségűeket. 1946 elején a táborokban összesen 1977 magyar nemzetiségű személy volt, ebből 83 az internált. A magyar táborlakók többségét azonban csak a magyarok számára fenntartott ligetfalui táborban tartották nyilván (1946 januárjában összesen 1505 személyt). A ligetfalui magánházakban laktak, ahonnan körülbelül kétszázan a kiutalt munkahelyükre ingáztak közülük. Az 1946. február 28-án kelt Csehszlovákia és Magyarország közti lakosságcsere-egyezmény végrehajtásával összefüggésben a belügyi megbízotti hivatal *„technikai előkészítés céljából*“ 1946 júniusának közepén egy rendeletet adott ki, amelynek értelmében – az egykori 3. hidászezred laktanyájában elhelyezett – szeredi gyűjtőtáborba gyűjtötték össze az összes magyar nemzetiségű személyt (beleértve a családtagjaikat is), akiket a népbíróságok az SZNT 33/1945-ös számú rendeletének 1-4-es paragrafusai alapján ítéltek el. A szóban forgó rendelet 5. paragrafusa alapján elítélt személyek az eredeti táborokban maradhattak; ezek jegyzékét a táborigazgatóságoknak le kellett adniuk a belügyi megbízotti hivatal V. szakosztályának. Az említett paragrafusok alapján táborokba besorolt magyar nemzetiségű személyeket a jövőben a szentgyörgyi, az usztyei (beleértve a szalánci kihelyezett szakaszt is) és a korponai táborokban szándékozták elhelyezni. Egyidejűleg megkezdődött a táborokban a nyilatkozatok összeírása is. Azokat a magyar nemzetiségű személyeket, akik kijelentették, hogy Pozsonyon és Kassán kívüli településen fognak lakni, a megbízotti hivatal elengedhette a táborokból.

1946. október végén, a német nemzetiségű személyek kitoloncolásának leállítása után, a belügyi megbízotti hivatal 5962 személyt tartott nyilván a táborokban, ebből 2862 volt a férfi, 1737 a nő és 1363 a gyerek. Nemzetiségi szempontból a táborokban főleg németek voltak (4241), szlovákok (960) és magyarok (666).

A bizottságot eredetileg 1946 augusztusában hozták létre a belügyi megbízotti hivatal VI. (hírszerző) szakosztálya hatáskörében, az V. szakosztálynak csak végrehajtásra küldözgette a határozatait. Formálisan azonban ezek a határozatok hibásak és az esetek többségében végrehajthatatlanok voltak. A megbízotti testület ezért 1946. november 9-ei rendeletével átszervezte a bizottságot. A bizottság az első két ügyet 1946. december 4-én tárgyalta. 1947 májusáig összesen 709 esetet tárgyalt meg.

A táborok kapacitásának kihasználatlansága az építkezési és idénymunkák befejezésével azok fokozatos megszüntetéséhez vezetett – 1946-ban 35 tábor szűnt meg, 1947 februárjában megszűnt a felsőstubnyai tábor, 1947 áprilisának végén a pozsonyi köpcsényi gyűjtőtábor is. A belügyi megbízotti hivatal így 1947 májusában már csak a nyitranováki gyűjtőtábort, a kralováni-koropnai, a csendesvölgyi, a szentgyörgyi és az usztyei munkatáborokat üzemeltette.

Koncom októbra 1946, po zastavení odsunu osôb nemeckej národnosti, evidovalo Povereníctvo vnútra v táboroch 5 962 osôb, z toho 2 862 mužov, 1 737 žien a 1 363 detí. Z národnostného hľadiska sa v táboroch nachádzali najmä Nemci (4 241), Slováci (960) a Maďari (666).

Komisiu pôvodne zriadili v auguste 1946 pri VI. (spravodajskom) odbore Povereníctva vnútra a V. odboru len zasielala svoje rozhodnutia na vykonanie. Formálne však boli tieto rozhodnutia chybné a vo väčšine prípadov preto neboli vykonané. Zbor povereníkov preto svojím rozhodnutím z 9. novembra 1946 osobitnú komisiu zreorganizoval. Komisia prvé prípady prerokovala 4. decembra 1946. Do mája 1947 prerokovala 709 prípadov.

Obed v pracovnom tábore / / Ebéd a munkatáborban

Nevyužité kapacity táborov spolu s ukončením stavebných a sezónnych prác viedli k postupnému rušeniu táborov – v roku 1946 zaniklo 35 táborv, vo februári 1947 zanikol tábor v Hornej Štubni, koncom apríla 1947 aj sústreďovací tábor v bratislavských Kopčanoch. Povereníctvo vnútra tak v máji 1947 spravovalo sústreďovací tábor v Novákoch a pracovné tábory v Kraľovanoch, Krupine, Tichej Doline, Sv. Jure a Ústí nad Oravou.

Od zriadenia pracovných táborov do konca februára 1947 bolo do pracovných táborov zaradených 3 224 osôb. Až 1 605 osôb, teda takmer polovicu, zaradili do táborov ľudové a policajné trestné súdy (písm. a/). Na základe rozkazu hlavného veliteľa NB z 12. augusta 1946, resp. rozhodnutia osobitnej komisie Povereníctva vnútra (písm. b/ a d/) dopravili do táborov 1 297 osôb. Zvyšných 322 tvorili tzv. asociálne osoby (písm. c/).

Nők a munkatáborokban / Ženy v pracovných táboroch

A munkatáborok létrehozásától 1947 februárjának végéig 3224 személyt küldtek munkatáborokba. 1605 személyt, azaz majdnem a felét, a népbíróságok és a rendőrségi büntetőbíróságok (a/ pont) internálták a táborokba. A Nemzetbiztonság főparancsnokának 1946. augusztus 12-ei parancsa, illetőleg a belügyi megbízotti hivatal külön bizottságának döntése (b/ és d/ pontok) alapján 1297 személyt szállítottak a táborokba. A fennmaradó 322 személyt az ún. aszociális személyek tették ki (c/ pont).

A JOGI VÁKUUM IDŐSZAKA ÉS A MUNKAALAKULATOKRÓL SZÓLÓ RENDELET ELFOGADÁSA

A munkatáborokról szóló rendelet érvényességét 1945. május elsejével határozták meg két évre szólóan. 1947 májusában megszűnt a munkatáborokba gyűjtött emberek elkülönítésének jogi alapja, így az oda besorolt embereket fokozatosan elengedték. Ezért már jó előre törvényi lépéseket kezdeményeztek ez irányban. A belügyi megbízotti hivatal új rendelettervezetet terjesztett be, amelyben olyan személyek táborokba sorolásával számoltak, akik illetéktelen határátlépést és egyúttal nem engedélyezett árukivitelt vagy -behozatalt, illetve illegális országhatáron át történő szállítás követtek el. A csehszlovák kormány azonban ezzel a javaslattal nem értett egyet, mivel az országos viszonylatú kérdésekben intézkedett.

A belügyi megbízotti hivatal ezt követően új javaslatot dolgozott ki, amely a munkatáborok létrehozásáról szóló rendelet érvényességének meghosszabbításáról rendelkezett 1949. április 30-áig. A megbízotti testület a rendelet érvényességének meghosszabbítását 1948. május 1-jéig javasolta. A kormány programjáról 1947. május 10-én a Szlovák Nemzetgyűlés akkori elnöke, Jozef Lettrich (DS) vette le. A munkatáborokról szóló rendeletnek aránylag sok volt az ellenzője. A Demokratapárt képviselői is bírálták azt, de a prágai kormány és a szélesebb közélet is. Štefan Kočvara parlamenti képviselő 1946 áprilisában a Csehszlovák Köztársaság Ideiglenes Nemzetgyűlésének 29. ülésén kijelentette, hogy a személyes szabadság korlátozása jogerős bírósági határozat

OBDOBIE TZV. PRÁVNEHO VÁKUA A PRIJATIE NARIADENIA O PRACOVNÝCH ÚTVAROCH

Platnosť nariadenia o pracovných táboroch bola stanovená od 1. mája 1945 na dobu dvoch rokov. Začiatkom mája 1947 prestal existovať právny dôvod na izoláciu osôb v pracovných táboroch a zaradené osoby boli postupne prepustené. S dostatočným časovým predstihom preto iniciovali v tomto smere legislatívne kroky. Povereníctvo vnútra predložilo nový návrh nariadenia, v ktorom sa počítalo aj so zaraďovaním osôb pre neoprávnené prekročenie štátnych hraníc a súčasne pre nedovolený vývoz, dovoz alebo dopravu predmetov cez štátne hranice. Československá vláda sa s návrhom nestotožnila, pretože upravoval otázky celoštátnej povahy.

Povereníctvo vnútra následne vypracovalo nový návrh, ktorý obsahoval ustanovenie o predĺžení platnosti nariadenia o zriadení pracovných táborov do 30. apríla 1949. Zbor poverenícov navrhoval predĺženie platnosti nariadenia do 1. mája 1948. Z vlády ČSR ho stiahol predseda SNR Jozef Lettricha (DS) 10. mája 1947. Nariadenie o pracovných táboroch malo pomerne veľa odporcov. Kritizovali ho zástupcovia Demokratickej strany, pražská vláda, ale aj širšia verejnosť. Poslanec Štefan Kočvara na 29. schôdzi Dočasného národného zhromaždenia republiky Československej v apríli 1946 uviedol, že obmedzovanie osobnej slobody bez právoplatného súdneho rozhodnutia je nedemokratické a tuho zaváňa fašistickými metódami. Prijatie nariadenia v roku 1945 bolo podľa jeho slov čiastočne možné obhájiť len nekonsolidovanosťou pomerov v tomto období.

Československá vláda upozorňovala na skutočnosť, že prijatím nariadenia o pracovných táboroch porušila Slovenská národná rada pražskú dohodu z 2. júna 1945, podľa ktorej patrila otázka občianskych práv a slobôd výlučne do kompetencie Národného zhromaždenia. Kritizovala aj skutočnosť, že nariadenie upiera slovenským občanom právo na obhajobu a právneho zástupcu a je tak v rozpore s Ústavnou listinou Československej republiky.

Slovenská verejnosť prijímala zriadenie pracovných táborov opatrne. Slovné spojenie *pracovný tábor* vyvolávalo v spoločnosti reminiscencie na II. svetovú vojnu a najmä bezprostredne po skončení vojnového konfliktu si ich spájala s nacistickými koncentračnými tábormi.

Rozhodujúcim pre ďalšie legislatívne pokračovanie sa stal článok Daniela Kmeťa *Koncentrační tábory na Slovensku*, ktorý 8. mája 1947 uverejnil časopis *Svobodný zítřek*. Autor v ňom informoval českú verejnosť o existencii pracovných táborov na Slovensku, pričom nariadenie o ich zriadení charakterizoval ako *„nezákonne kodifikované gestapáctvo“*. V článku uvádzal, že na Slovensku sú koncentračné tábory, v ktorých je možné internovať občanov bez riadneho súdneho rozsudku; o ich zaradení rozhoduje *zvláštna* komisia menovaná povereníkom vnútra, ktorá môže *„tajným řízením udělat z každého obyvatele Slovenska zařazenca PT.“*

nélkül nem demokratikus, és fasiszta módszerekre hajaz. A rendelet 1945-ös elfogadása véleménye szerint csak a kor nem konszolidált viszonyaival védhető meg részben.

A csehszlovák kormány arra a tényre is felhívta a figyelmet, hogy a munkatáborokról szóló rendelet elfogadásával a Szlovák Nemzetgyűlés megsértette az 1945. június 2-án kelt prágai egyezményt, amelynek értelmében a polgári és szabadságjogok kérdése kizárólag a szövetségi nemzetgyűlés jogkörébe tartozik. Bírálta továbbá azt a tényt is, hogy a rendelet megfosztja a szlovák állampolgárokat a védekezés jogától és a jogi képviselőhez való joguktól, s ezáltal ellenkezik a Csehszlovák Köztársaság alkotmányos alapokmányával.

A szlovákiai nyilvánosság óvatosan viszonyult a munkatáborokról szóló rendelethez. A *munkatábor* szóösszetétel második világháborús emlékeket váltott ki a társadalomban, s közvetlenül a háborús viszály befejeződése után a náci koncentrációs táborokkal hozták azokat összefüggésbe.

A további jogalkotási folyamat szempontjából Daniel Kmeť *Koncentrációs táborok Szlovákiában* című cikke döntő jelentőségű lett, amelyet 1947. május 8-án a *Szabad holnap* (*Svobodný zítřek)* folyóirat közölt. A szerző cikkében tájékoztatta a cseh közvéleményt a szlovákiai munkatáborok létéről, miközben a létrehozásukról szóló rendeletet *„törvénytelenül kodifikált gestapóságként”* jellemezte. A cikkben többek közt azt írta, hogy Szlovákiában koncentrációs táborok vannak, amelyekbe rendes bírósági határozat nélkül internálhatók a polgárok; a felvételükről a belügyi megbízott által kinevezett *különleges* bizottság dönt, amely *„titkos eljárással Szlovákia minden lakosát munkatáborba rendelheti”*. A cikk társadalmi visszhangja alapján vonta vissza a Szlovák Nemzetgyűlés Elnöksége a feljebb említett javaslatot.

A munkatáborok létrehozásáról szóló rendelet érvényességének említett meghosszabbítását Mikuláš Ferjenčík belügyi megbízott javasolta. Ivan Štefánik igazságügyi megbízott szerint azonban az emberek bírósági határozat nélküli internálása ellenkezik az Alkotmánnyal, ezért azt javasolta, hogy a rendes és a végrehajtási munkahelyek adminisztratív bíróságainak határozata alapján internálják azokat.

A munkatáborok létrehozásáról szóló rendelet érvényességének lejárta után felmerült a kérdés, mi legyen az internált személyekkel. A táborokba a 33/1945-ös törvény alapján továbbra is internálhattak népbíróságok által elítélt embereket, a jogszabály megszűnésével azonban a belügyi megbízotti hivatalnak gyakorlatilag megszűnt a lehetősége a táborok létrehozására. A belügyi megbízotti hivatal ezért fokozatosan megszüntette a munkatáborokat, s elengedte onnan a rendelet 2. paragrafusának b-d/ pontjai alapján internált személyeket.

A munkatáborok létrehozásáról szóló rendelet érvényességének lejárta és az internáltak számának jelentős csökkenése következtében a belügyi megbízotti hivatal 1947 júniusának végén megszüntette a korponai tábort, 1947 júliusának közepén a csendesvölgyi és a kralováni tábort és egy hónappal később a szentgyörgyi tábort is. Az internáltakat ezekből a táborokból az usztyei munka-

Na základe ohlasu článku v spoločnosti Predsedníctvo SNR návrh stiahlo.

Povereník vnútra Mikuláš Ferjenčík uvedené navrhoval predĺženie platnosti nariadenia o zriadení pracovných táborov. Podľa povereníka spravodlivosti Ivana Štefánika bolo zaraďovanie osôb do táborov bez rozhodnutia súdu v rozpore s Ústavou, a preto navrhoval internovať osoby na základe rozhodnutí riadnych a administratívnych súdov v donucovacích pracovniach.

Po skončení platnosti nariadenia o zriadení pracovných táborov sa otvorila otázka čo so zaradenými osobami. V táboroch mohli aj naďalej internovať osoby odsúdené ľudovými súdmi na základe nariadenia č. 33/1945 Zb. n, zánikom právnej normy však Povereníctvo vnútra fakticky stratilo možnosť zriaďovať. Povereníctvo vnútra preto postupne rušilo pracovné tábory a z táborov prepúšťalo osoby zaradené podľa písm. b – d/ § 2 nariadenia.

V dôsledku ukončenia platnosti nariadenia o pracovných táborov a znižovania početného stavu zaradencov zrušilo Povereníctvo vnútra koncom júna 1947 tábor v Krupine, v polovici júla 1947 tábory v Tichej Doline a v Kraľovanoch a o mesiac neskôr aj tábor vo Svätom Jure. Zaradencov týchto táborov premiestnilo do pracovného tábora v Ústí nad Oravou na stavbu Oravskej priehrady.

Súvis postupného prepúšťania osôb s ukončením platnosti nariadenia je badateľný aj na klesajúcom počte osôb slovenskej a maďarskej národnosti v táboroch. Koncom apríla 1947 sa v piatich pracovných a dvoch sústreďovacích táboroch machádzalo 586 osôb slovenskej národnosti a 299 osôb maďarskej národnosti. O štyri mesiace neskôr, v auguste 1947, bolo v jednom pracovnom a jednom sústreďovacom tábore 137 osôb slovenskej a 106 osôb maďarskej národnosti. Počet osôb oboch národností sa teda znížil o 72,5%.

Od zriadenia pracovných táborov v roku 1945 do konca roku 1947 si v nich odpykalo trest 1 387 osôb zaradených ľudovými súdmi v celkovej dĺžke 704 rokov, 6 mesiacov a 14 dní. Začiatkom roku 1948 sa v dvoch táboroch nachádzalo 174 osôb. Z národnostného hľadiska bolo v táboroch 254 osôb maďarskej národnosti, 191 osôb slovenskej národnosti, 63 osôb nemeckej národnosti a 11 osôb inej národnosti.

Krátko po uchopení moci komunistami nastali v agende pracovných táborov pomerne veľké zmeny – urýchlené prijatie právnej normy, personálne zmeny vo vedení odboru a príchod komunistického radikála J. Lietavca (hoci s právnickým vzdelaním), začiatok činnosti osobitnej komisie, ale aj vznik referátu osvety, ako jedného z prvkov sovietizácie československého väzenstva. Paradoxne však tieto opatrenia nemali takmer pol roka žiadny vplyv na zmenu početného stavu zaradencov pracovných útvarov, ako aj národnostného a sociálneho zloženia. Až v súvislosti s prijatím ostrého kurzu proti reakcii v septembri a zákona na ochranu republiky (zák. č. 231/1948 Zb. z.), resp. zákona o táboroch nútenej práce v októbri 1948 sa kmeňový stav zaradených osôb zdvojnásobil a počet zaradencov skutočne sa

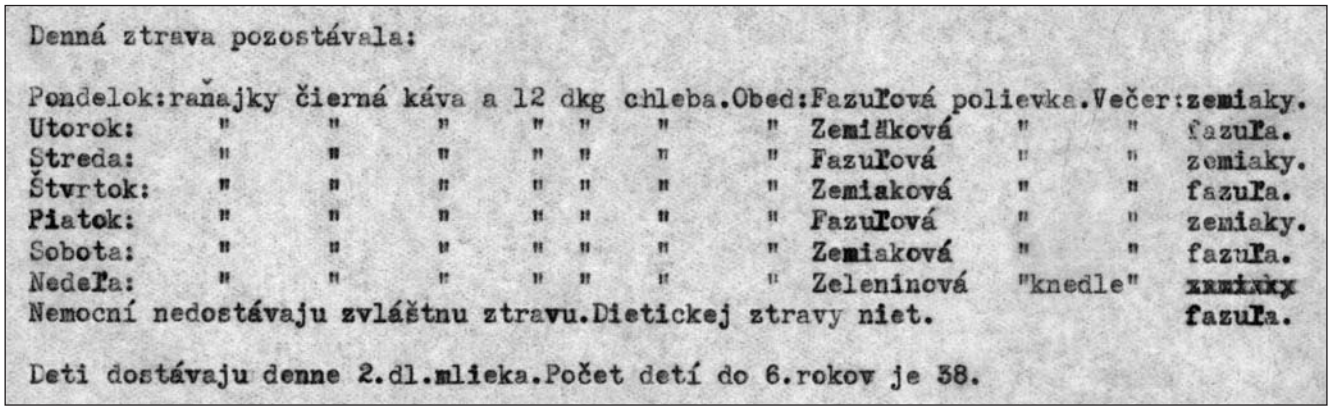

Denná ztrava pozostávala:

Pondelok:raňajky čierna káva a 12 dkg chleba.Obed:Fazuľová polievka.Večer:zemiaky.
Utorok: " " " " " " " Zemiaková " " fazuľa.
Streda: " " " " " " " Fazuľová " " zemiaky.
Štvrtok: " " " " " " " Zemiaková " " fazuľa.
Piatok: " " " " " " " Fazuľová " " zemiaky.
Sobota: " " " " " " " Zemiaková " " fazuľa.
Nedeľa: " " " " " " " Zeleninová "knedle" xxxxxx
Nemocní nedostávaju zvláštnu ztravu.Dietickej ztravy niet. fazuľa.

Deti dostávaju denne 2.dl.mlieka.Počet detí do 6.rokov je 38.

A munkatábor étlapja

Denná strava v pracovnom tábore

táborba helyezték át az árvai vízduzzasztó gát építésére.

Az internáltak fokozatos szabadon engedése és a szóban forgó rendelet érvényességének lejárta közti összefüggés megfigyelhető a táborok szlovák és magyar lakóinak csökkenő számában is. 1947 áprilisának végén öt munkatáborban és két gyűjtőtáborban összesen 586 szlovák nemzetiségű és 299 magyar nemzetiségű személy volt. Négy hónappal később, 1947 augusztusában, egy munkatáborban és egy gyűjtőtáborban 137 szlovák és 106 magyar nemzetiségű táborlakó volt. A szlovákok és a magyarok száma a táborokban tehát 72,5%-kal csökkent. 1948 elején a két táborban összesen már csak 174 személy volt.

A munkatáborok 1945-ös létrehozásától 1947 végéig 1387 népbíróságok által elítélt személy töltötte ott a büntetését, a büntetések hossza összesen 704 év hat hónap és 14 nap volt.

Röviddel a kommunisták hatalomra kerülése után a munkatáborok terén aránylag nagy változások álltak be – jogszabály gyors elfogadása, személyi változások a vezetésben és a radikális kommunista (bár jogi végzettségű) J. Lietavec színrelépése, a különleges bizottság ténykedésének elkezdődése, de a csehszlovák börtönök szovjetizálásának egyik elemeként a művelődési osztály létrejötte is. Paradox módon azonban ezek az intézkedések közel fél évig szinte egyáltalán nem befolyásolták a munkaegységekbe besoroltak számbeli állapotát, sem a nemzetiségi vagy a társadalmi összetételt. Csak a reakcióval szembeni új irány szeptemberi elfogadásával összefüggésben (231/1948 Tt. sz. törvény), illetve a kényszermunkákról szóló 1948 októberében elfogadott törvénnyel duplázódott meg az internáltak alapállománya, a ténylegesen táborokban tartózkodók száma pedig több mint megháromszorozódott. Ugyanabban az időben megváltozott a tábor lakóinak nemzetiségi összetétele is. Amíg addig a munkatáborok többségét magyar nemzetiségű személyek tették ki, 1848 őszétől többségbe kerültek a szlovákok. Jelentősen megváltozott a táborban élők társadalmi szerkezete is; egyre több munkás került a táborokba.

(Fordítás: Dunajszky Éva)

nachádzajúcich v tábore viac ako strojnásobil. V rovnakom čase sa zmenila aj národnostná štruktúra osadenstva táborov. Kým dovtedy v pracovných táboroch tvorili väčšinu osoby maďarskej národnosti, od jesene roku 1948 prevažovali osoby slovenskej národnosti. Výrazne sa začala meniť aj sociálna skladba zaradených osôb; do táborov sa dostávalo čoraz viac robotníkov.

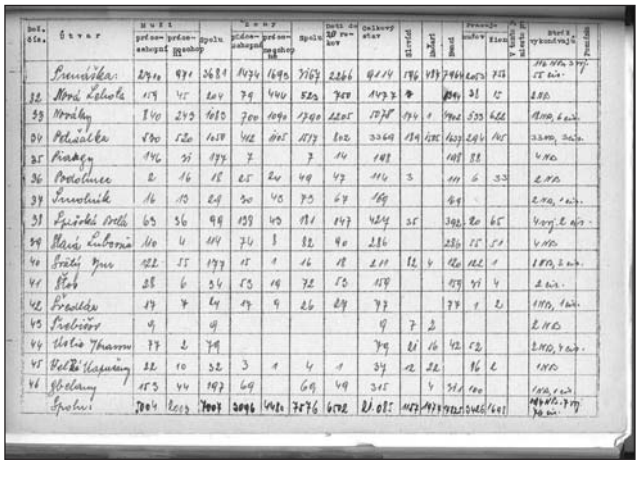

Létszámjelentés a munkatáborokból / Hlásenie počtu z pracovných táborov

Koszorúzás a ligetfalui emléktáblánál a pozsonyi Nemzeti Emlékezet Hivatala nevében / Kladenie vencov pri pamätnej tabuli v Petržalke v mene ÚPN v Bratislave (Mgr. Jergus Sivoš)

Edvard Beneš háború utáni nemzetiségi politikája

Tóth Endre történész, egyetemi tanár

BEVEZETÉS

Előadásomban Csehszlovákia köztársasági elnökének, Edvard Benešnek a második világháború utáni nemzetiségi politikáját szeretném felvázolni. Köztudott, hogy a második világháborút követő közvetlen időszak lényegesen megváltoztatta Csehszlovákia nemzetiségi arculatát, illetve Csehszlovákia politikai képviselőinek viszonyát a két nagy nemzetiségi kisebbséghez: a németekhez és a magyarokhoz, akiket kollektív bűnösséggel vádoltak az első Csehszlovák Köztársaság felbomlása miatt, illetőleg egyáltalán Csehszlovákia megszűnése miatt.

Bevezetésül viszont említsünk meg egy-két tényt az első Csehszlovák Köztársaság idejéből. Elsősorban nézzük meg az első Csehszlovák Köztársaság nemzetiségi összetételét az 1921-es és az 1930-as népszámlálás adatai alapján.

Az első Csehszlovák Köztársaság legnépesebb nemzeti kisebbségét a németek alkották. Az 1921-es népszámlálási adatok kb. 3,1 millió (3 123 568) németajkú polgárról tanúskodnak Csehszlovákiában. A németek aránya így a több mint 13 milliós országban csaknem elérte a 25%-os (23,4%) arányt. A német lakosság többsége az ún. történelmi országrészekben élt, tehát Cseh- és Morvaország, illetve Szilézia területén. Ezek az ún. szudétanémetek voltak.

Az ország másik legnagyobb nemzeti kisebbségét a magyarok képezték. 1921-ben összesen mintegy 745 és fél ezer (745 431) lakos vallotta magát magyarnak. Amint a németek a történelmi országrészekben, úgy a magyarok Szlovákiában alkották a legjelentősebb nemzeti kisebbséget. A magyarok itt az 1921-es népszámlálási adatok alapján a lakosság majdnem egynegyedét (21,5%-át) tették ki. Számban erős volt a magyarság Kárpátalján is. A köztársaság legkeletibb csücske összlakosságában a magyarság pontosan 17%-os aránnyal vett részt. A harmadik jelentős etnikai kisebbsége az országnak a ruszinok voltak, számuk 1921-ben elérte a 461 849-et. Sorban a negyedik legnagyobb nemzeti kisebbséget Csehszlovákiában (ha nem számoljuk ide az izraelita hitvallású lakosságot) a két világháború között a lengyelek alkották, kik 1921-ben kb. 76 ezren (75 853) voltak.

Az első Csehszlovák Köztársaság tehát kétségkívül soknemzetiségű állam volt, bár az ország alkotmányjogi alapjai Csehszlovákiát nemzeti államként definiálták, és csak egyetlen egy államalkotó nemzetet ismertek el, és-

Povojnová národnostná politika EEDVARDA Beneša

Andrej Tóth historik, univerzitný profesor

ÚVOD

Vo svojej prednáške by som vám chcel načrtnúť národnostnú politiku prezidenta Československej republiky, Edvarda Beneša po druhej svetovej vojne. Je verejne známe, že obdobie bezprostredne nasledujúce po druhej svetovej vojne podstatne zmenilo národnostný vzhľad Československa, respektíve vzťah politických predstaviteľov Československa k dvom veľkým národnostným menšinám: Nemcom a Maďarom, ktorých obviňovali z kolektívnej viny z dôvodu rozpadu prvej Československej republiky, respektíve vôbec zo zániku Československa.

Na úvod však spomeňme niekoľko faktov z čias Československej republiky. V prvom rade si pozrime národnostnú skladbu prvej Československej republiky na základe údajov zo sčítania ľudu z roku 1921 a 1930.

Najpočetnejšiu národnostnú menšinu Československej republiky tvorili Nemci. Údaje zo sčítania ľudu z roku 1921 hovoria približne o 3,1 milióna (3 123 568) nemecky hovoriacich občanoch v Československu. Podiel Nemcov tak v krajine s viac ako 13 miliónmi obyvateľov takmer dosahoval 25 % (23,4 %). Väčšina nemeckého obyvateľstva žila v tzv. historických častiach krajiny, čiže v Česku, na Morave a v Sliezsku. Boli to tzv. sudetskí Nemci.

Druhú najväčšiu národnostnú menšinu krajiny predstavovali Maďari. V roku 1921 sa k maďarskej národnosti hlásilo celkom približne 745 a pol tisíca (745 431) obyvateľov. Tak ako Nemci bývali v historických častiach krajiny, Maďari tvorili najvýznamnejšiu národnostnú menšinu na Slovensku. Na základe údajov zo sčítania ľudu z roku 1921 Maďari tu tvorili takmer jednu štvrtinu (21,5 %) obyvateľstva. Maďari mali početné zastúpenie aj na Podkarpatskej Rusi. V najvýchodnejšom kúte republiky z celkového počtu obyvateľstva Maďari predstavovali presne 17 %-ný podiel. Treťou najvýznamnejšou etnickou menšinou krajiny boli Rusíni, ich počet v roku 1921 dosiahol 461 849. V poradí štvrtá najväčšia národnostná menšina v Československu (pokiaľ sem nepočítame obyvateľstvo s izraelitským vierovyznaním) bola medzi dvoma svetovými vojnami tvorená Poliakmi, ktorých počet bol v roku 1921 približne 76 tisíc (75 853). To znamená, že prvá Československá republika bola bez pochýb viacnárodnostný štát, hoci ústavnoprávne základy krajiny definovali Československo ako národný štát a uznávali iba jeden štátotvorný národ, a to

pedig a mesterségesen létrehozott csehszlovák nemzetet. Erre azért volt szükség, mert az újonnan létrehozott csehszlovák államban a nemzeti kisebbségek az összlakosság több mint egyharmadát képezték, arányuk elérte a 33,1%-ot, míg a legnépesebb csehek csak az 51 %-ot érték el arányban. Ezért volt feltétlenül szükséges növelni a legnépesebb, államalkotó két nemzet (csehek és szlovákok) arányszámát. A két nemzet mesterséges összekapcsolása egy nemzeti csoportba már más képet nyújtott: a csehszlovák nemzetiségiek aránya így már elérte legalább a 65,5%-ot, ami már elég erős pozíciót biztosított az ország politikai vezetéséhez. Az, hogy az állam hivatalos nyelve, illetve az egységes csehszlovák nemzet „közös" nyelve, a csehszlovák nyelv nem létezett, az már persze, egy más kérdés.

A csehszlovákiai magyarságot illetően érdekesek az 1930-as népszámlálási adatok. Ezekből megtudjuk, hogy amíg mindegyik fent említett nemzeti kisebbség számban növekedett – német nemzetiségűnek kb. 108 ezerrel, lengyel nemzetiségűnek 7 ezerrel és ruszin nemzetiségűnek pedig 6 ezerrel több csehszlovák állampolgár vallotta magát 1930-ban, addig a magyarok száma kb. 692 ezerre (691 923) csökkent. Tehát a magyarság aránya kilenc év alatt lecsökkent 5,6%-ról 4,8%-ra. Ez azt jelentené, hogy 1930-ban 53 508 fővel fogyott a magyarság. Ezt az eléggé jelentős apadást viszont úgy szokták értelmezni, hogy az említett szám nemcsak a magyar ajkúakat foglalja magába, hanem azokat a romákat és zsidókat is, akik 1921-ben még hagyományosan a magyar nemzetiséghez jelentkeztek, viszont 1930-ban már a megnövekedett nemzet-etnikai identitásuk révén a saját nemzetiségi csoportjukhoz tartozónak vallották magukat. Az értelmezések szerint a magyarság száma így végeredményben csak 15 637 fővel apadt. Az viszont továbbra is tény, hogy kilenc év alatt csupán a magyarság száma csökkent az országban.

Bevezetésként röviden fontos még összegezni a nemzeti kisebbségek politikai szereplését az első Csehszlovák Köztársaságban, ami elkerülhetetlen előfeltétele annak, hogy a második világháború utáni nemzetiségi politikát értelmezve helyes kérdések merüljenek fel bennünk. Amint láthattuk, az első Csehszlovák Köztársaság tehát véletlenül sem volt nemzeti állam, még akkor sem, ha elfogadjuk az egységes csehszlovák nemzet elvét. Az első Csehszlovák Köztársaság volt a legjellemzőbb példája annak, hogy a többnemzetiségű Osztrák–Magyar Monarchia ún. utódállamokkal való helyettesítése nem eredményezett kellő megoldást. Hiszen Csehszlovákia (de Lengyelország, Románia és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság is) épp olyan változatos soknemzetiségű állami alakulat volt, mint a régi Habsburg Monarchia. Az egyetlen, ami ebből a szempontból voltaképpen változott, az volt, hogy a mérvadó nemzetek kicserélték a szerepüket: az eredeti többségi nemzetből nemzeti kisebbség, az eredeti nemzeti kisebbségből pedig nemzeti többség lett!

Az újonnan alakult ország politikai képviselőinek egyik fő feladata tehát a nemzetiségi kérdés megoldása volt. Az országalapítók úgy vélték, hogy a nemzetiségi

umelo vytvorený Československý národ. Bolo to potrebné z dôvodu, nakoľko v novovytvorenom československom štáte národnostné menšiny tvorili viac ako jednu tretinu z celkového počtu obyvateľov, ich podiel dosiahol presne 33,1 %, respektíve najpočetnejší Česi dosiahli iba 51 %-ný podiel. Preto bolo bezpodmienečne potrebné navýšiť podiel dvoch najpočetnejších štátotvorných národov (Čechov a Slovákov). Umelé spojenie dvoch národov do jednej národnej skupiny už poskytovalo iný obraz: podiel osôb československej národnosti už dosahoval 65,5 %, čo už zabezpečovalo dostatočne silnú pozíciu pre politické vedenie krajiny. To, že úradný jazyk štátu, respektíve „spoločný" jazyk jednotného československého národu, čiže československý jazyk neexistoval, už bola samozrejme iná otázka.

Z pohľadu Maďarov žijúcich v Československu sú zaujímavé údaje zo sčítania ľudu z roku 1930. Z týchto údajov sa dozvedáme, že kým v prípade všetkých vyššie uvedených národnostných menšín došlo k zvýšeniu počtu obyvateľov – k nemeckej národnosti sa v roku 1930 hlásilo o 108 tisíc viac československých občanov, k poľskej národnosti o 7 tisíc viac a rusínskej národnosti o 6 tisíc viac –, tak počet Maďarov sa znížil na približne 692 tisíc (691 923). To znamená že za deväť rokov sa podiel Maďarov znížil z 5,6 % na 4,8 %. Znamenalo by to, že v roku 1930 ubudlo z maďarského obyvateľstva 53 508 obyvateľov. Tento dosť významný pokles zvykli interpretovať tak, že už spomínané číslo nezahrňovalo len maďarsky hovoriace osoby, ale aj tých Rómov a Židov, ktorí sa v roku 1921 ešte tradične hlásili k maďarskej národnostnej menšine, ale v roku 1930 sa už prostredníctvom ich zvýšenej národno-etnickej identity hlásili k ich vlastnej národnostnej skupine. Podľa tejto interpretácie sa v konečnom dôsledku počet Maďarov znížil iba o 15 637 osôb. Naďalej však ostáva skutočnosťou, že sa v priebehu deviatich rokov znížil iba počet maďarských obyvateľov.

Na úvod je potrebné ešte v krátkosti zosumarizovať politické pôsobenie národnostných menšín v prvej Československej republike, čo je nevyhnutným predpokladom k tomu, aby sa v nás vynárali správne otázky pri interpretácii národnostnej politiky po druhej svetovej vojne. Ako sme to mohli vidieť, prvá Československá republika ani náhodou nebola národným štátom, a to ani v tom prípade, ak prijmeme princíp jednotného československého národa. Prvá Československá republika bola najcharakteristickejším príkladom toho, že nahradenie viacnárodnostnej rakúsko-uhorskej monarchie tzv. nástupníckymi štátmi neposkytovalo potrebné riešenie. Nakoľko Československo (ale aj Poľsko, Rumunsko a Kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov) boli rovnako rozmanité viacnárodnostné štátne formácie, ako aj niekdajšia habsburgská monarchia. Jediné, čo sa z tohto hľadiska zmenilo bolo to, že si smerodajné národy vymenili úlohy: z pôvodného väčšinového národa sa stala národnostná menšina a z pôvodnej národnostnej menšiny národná väčšina!

Politickí predstavitelia novovytvorenej krajiny mali ako jednu z hlavných úloh teda riešenie národnostnej

kérdést mindörökre megoldják, ha az ország alkotmányelveit a polgári jogok előnyben részesítésére építik, elkerülve ezáltal a veszélyes kollektív jogok definiálását a nemzetiségek számára. A csehszlovák alkotmányrendszer fő terminusa a „polgár" lett, a „nemzeti kisebbség" fogalom háttérbe került. A prioritást élvező egyéni polgári jogokon alapuló társadalomépítésre viszont abban az időben került sor, amikor a társadalom többsége a kollektív jogok egyértelmű és transzparens törvénybe iktatását követelte. Hiszen az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlását követő társadalompolitikai változások – meghagyva az egyik nemzet vezető státusát az újonnan alakult többnemzetiségű államokban – csupán annyit jelentettek, hogy a törvényileg garantált nemzeti kollektív jogok átszálltak az egyik nemzeti csoportról a másikra, mellőzve így a nemzeti kisebbség igényeit.

A csehszlovák kormányoknak főképpen a számban erős német és a számban jelentős magyar kisebbséggel kellett megtalálniuk a kölcsönös politikai megértést, illetve kellet volna, hiszen a csehszlovák kormányzat főképpen csak a német kisebbségre összpontosult, figyelmen kívül hagyta a magyarokat. A húszas évek első felében mindkét nemzeti kisebbség politikai képviselői keresték a helyüket az állam politikai rendszerében, s latolgatták, hogy negativista vagy aktivista álláspontra helyezkedjenek-e. A csehszlovák állameszme főképpen az 1925-ben megvalósult második nemzetgyűlési választások után erősödött meg. A létrehozott ún. össznemzeti nagykoalíció hamarosan válságba került, és az akkori kormányfő, a csehszlovák agrárpárt elnöke Antonín Švehla egy jobboldali koalíciós kormányt szándékozott létrehozni. Ehhez viszont a miniszterelnöknek meg kellett nyernie a jobboldali kisebbségi német pártokat is, ami sikerült is neki, és 1926 októberében a németek, illetve a kisebbségi német politikai színtér két jelentős jobboldali politikai pártja belépett a kormányba: a Bund der Ladnwirte, azaz a német Mezőgazdászok Szövetsége és a Német Keresztényszociális Néppárt így véglegesen aktivista platformra helyezkedtek. Ezt követően a német pártok mindvégig benne voltak a csehszlovák kormányokban – a Bund der Landwirte egészen 1938-ig volt tagja a csehszlovák kormányoknak, de csak márciusig, akkor ugyanis kilépett a Milan Hodža vezette kormányból, és a párt beolvadt a Konrad Henlein vezette Szudétanémet Pártba, az SdP-be. A Német Keresztényszociális Néppártot a kormányban a harmadik nemzetgyűlési választások után 1929-ben a Német Szociáldemokrata Párt helyettesítette, a Német Keresztényszociális Néppárt 1936-ban újra belépett a kormányba, de 1938 márciusában ugyanaz a sors érte, mint a német agrárpártot. A párt szétesett, és tagságának nagy része belépett az SdP-be; a Német Szociáldemokrata Párt volt az egyetlen kisebbségi német párt, amely mindvégig kitartott a csehszlovák állameszme mellett, még 1938-ban is, akkor is, amikor a többi kisebbségi német aktivista párt radikalizálódott, és belépett az erélyesen negativista SdP-be, annak ellenére, hogy áprilisban a Német Szociáldemokrata Párt képviselője lemondott miniszteri posztjáról.

otázky. Zakladatelia štátu sa domnievali, že národnostnú otázku raz a navždy vyriešia tým, že ústavné princípy štátu budú založené na preferovaní občianskych práv a tým sa vyhnú definovaniu nebezpečných kolektívnych práv pre národnosti. Hlavným pojmom československého ústavného systému sa stal „občan" a pojem „národnostná menšina" sa dostala do úzadia. K budovaniu spoločnosti na báze preferovaných individuálnych občianskych práv však došlo v tom čase, kedy väčšina spoločnosti požadovala transparentné a jednoznačné uzákonenie kolektívnych práv. Nakoľko spoločensko-politické zmeny, ktoré nasledovali po páde rakúsko-uhorskej monarchie, pri ktorých sa zachoval vedúci status jedného národa v novovytvorených viacnárodnostných štátoch, znamenali len toľko, že zákonom garantované národné kolektívne práva prešli z jednej národnej skupiny na druhú a pritom nebrali ohľad na požiadavky národnostných menšín.

Československé vlády museli nachádzať spoločné politické porozumenie hlavne s nemeckou národnostnou menšinou so silným a maďarskou národnostnou menšinou s významným zastúpením z hľadiska počtu, respektíve mali tak urobiť, nakoľko sa československý vládny aparát zameriaval hlavne na nemeckú menšinu a nebrala do úvahy Maďarov. V prvej polovici 20. rokov politickí predstavitelia oboch národnostných menšín hľadali svoje miesto v politickom systéme štátu a zvažovali, či zaujať negativistický alebo aktivistický postoj. Československá štátna ideológia sa posilnila hlavne po druhých voľbách do národného zhromaždenia, ktoré sa konali v roku 1925. Vytvorená tzv. celonárodná veľká koalícia sa čoskoro dostala do krízy a vtedajší predseda vlády, predseda československej agrárnej strany, Antonín Švehla chcel vytvoriť pravicovú koaličnú vládu. K tomu však bolo potrebné, aby si predseda vlády získal pravicové menšinové nemecké strany. To sa aj podarilo a v októbri roku 1926 Nemci, respektíve dve významné pravicové politické strany nemeckej menšinovej politickej scény vstúpili do vlády: Bund der Ladnwirte, čiže Združenie nemeckých poľnohospodárov a Nemecká kresťansko-sociálna ľudová strana, ktoré definitívne zaujali svoje miesto na aktivistickej platforme. Okrem toho nemecké strany boli po celú dobu súčasťou československých vlád – strana Bund der Landwirte bola súčasťou československých vlád do roku 1938, ale iba do marca, vtedy vystúpila z vlády Milana Hodžu a strana sa zlúčila so Sudetonemeckou stranou pod vedením Konrada Henleina, ktorá sa v skratke označovala SdP; Nemeckú kresťanskosociálnu ľudovú stranu po tretích voľbách do národného zhromaždenia nahradila Nemecká sociálnodemokratická strana a Nemecká kresťanskosociálna ľudová strana vstúpila do vlády opäť v roku 1936, ale v marci roku 1936 ju postihol rovnaký osud ako nemeckú agrárnu stranu, strana sa rozpadla a väčšina členov vstúpila do SdP; Nemecká sociálnodemokratická strana bola jedinou nemeckou menšinovou stranou, ktorá po celú dobu podporovala československú štátnu ideológiu, a to aj v roku 1938, kedy sa ostatné menšinové nemecké aktivistické strany zradikalizovali a vstúpili do negati-

Tehát: a kisebbségi német politikai színtér többsége fokozatosan az aktivista politika mellett döntött, s 1926-tól egészen 1938-ig mindvégig a csehszlovák kormányban német nemzetiségű miniszterek is ültek, s a német aktivisták képviselve voltak a nemzetgyűlés tisztikarában is. Sőt, a német kisebbségi aktivista politikai pártokra a német ajkú szavazópolgárok több mint kétharmada szavazott. Ha megnézzük az 1929-es harmadik nemzetgyűlési választásokat, megállapíthatjuk, hogy a fent említett kisebbségi német aktivista pártok összesen 51 mandátumot szereztek a képviselőházban, míg a nacionalista német pártok csak 15 mandátumhoz jutottak (a képviselőházban akkor összesen 300 képviselő ülésezett). Hasonló volt a helyzet a szenátusban is. A nemzetgyűlés felsőházában az aktivista pártok összesen 17 mandátumhoz jutottak, a negativista nacionalista német pártok viszont összesen csak 4 mandátumot szereztek (a szenátusban akkor összesen 150 képviselő ült). Az aktivista német párt törvényhozói tehát a Nemzetgyűlés összes mandátumának a 15%-át birtokolták.

A helyzet lényegesen a harmincas évek második negyedében változott meg, amikor a kisebbségi német politikai színtér az új, gyűjtőpárttá váló Szudétanémet Párttal gyarapodott, amely először csak politikai mozgalom volt. 1935-ben tartották meg a két világháború közötti Csehszlovákiában a negyedik s egyben az utolsó nemzetgyűlési választásokat. Amíg a német aktivista pártok 1929-ben összesen csak 51 mandátumot szereztek a képviselőházban, addig 1935-ben csak maga az SdP 44 képviselői mandátumhoz jutott. Hasonló volt a helyzet a szenátusban is. Láttuk, hogy a német aktivista pártok 1929-ben a szenátusban 17 mandátumhoz jutottak. 1935-ben viszont az SdP a felsőházban még ennél is több mandátumot szerzett, összesen 23-at (!). A németajkúak szavazóaránya ekkor lényegesen megváltozott, s a német szavazók nagy többsége most a negativista nacionalista irányzatot támogatta. A német aktivista pártok ekkor lényegesen visszaestek, politikai erejüket a belső viszályok csak tovább gyengítették. 1935-ben tehát az SdP arányban ugyanannyi mandátummal rendelkezett a Nemzetgyűlésben, mint az aktivista pártok 1929-ben.

Az 1935-ös nemzetgyűlési választások esetében azonban nem feledkezhetünk el egy további fontos tény hangsúlyozásáról sem. A negyedik nemzetgyűlési választásokat ugyanis nem csehszlovák párt nyerte meg, hanem az első helyen éppen az SdP végzett (!). A legerősebb és legjelentősebb csehszlovák politikai párt, illetve a legerősebb kormánypárt, a csehszlovák agrárpárt csak a második helyet tudta megszerezni. A képviselőválasztásokban az SdP az összes leadott érvényes szavazatok 15,2%-át kapta, a szenátusi választásokon pedig az összes leadott érvényes szavazatok 15%-át. A legerősebb kormánypárt, a csehszlovák agrárpárt pedig a képviselőválasztásokon és a szenátusi választásokon is valamennyi leadott érvényes szavazatnak csak a 14,3%-át szerezte meg.

Nézzük meg abszolút számokban az SdP eredményeit 1935-ben! A képviselőválasztásokon az SdP-re körülbelül 1 250 000 szavazó voksolt, vagyis az SdP-re mintegy

vistickej strany SdP, a to aj napriek tomu, že sa v apríli predstaviteľ Nemeckej sociálnodemokratickej strany vzdal svojho ministerského postu.

To znamená, že: väčšina na politickej scéne nemeckej národnostnej menšiny sa postupne rozhodla pre aktivistickú politiku a od roku 1926 až do roku 1938 po celú dobu v československej vláde sedeli aj ministri nemeckej národnosti a nemeckí aktivisti mali svoje zastúpenie aj v dôstojníckom zbore národného zhromaždenia. Okrem toho aktivistickým politickým stranám nemeckej národnostnej menšiny odovzdávali svoje hlasy viac ako dve tretiny nemecky hovoriacich voličov. Keď sa pozrieme na tretie voľby do národného zhromaždenia v roku 1929, môžeme konštatovať, že vyššie uvedené menšinové nemecké aktivistické strany získali celkom 51 mandátov v snemovni reprezentantov, kým nacionalistické nemecké strany iba 15 mandátov (v tom čase sa v snemovni reprezentantov nachádzalo 300 poslancov). Situácia bola podobná aj v rámci senátu. V hornej komore národného zhromaždenia aktivistické strany získali celkom 17 mandátov, ale negativistické nacionalistické nemecké strany celkovo iba 4 mandáty (v senáte sa v tom čase nachádzalo 150 poslancov). Z toho vyplýva, že zákonodarcovia aktivistickej nemeckej strany mali v rukách 15 % z celkového počtu mandátov.

Situácia sa podstatne zmenila v druhej štvrtine tridsiatych rokov, kedy menšinová nemecká politická scéna rozrástla o novú Sudetonemeckú stranu, ktorá sa stala zbernou stranou, no najprv vznikla iba ako politické hnutie. V roku 1935 sa konali štvrté a zároveň posledné voľby do národného zhromaždenia v medzivojnovom Československu. Kým nemecké aktivistické strany v roku 1929 získali v snemovni reprezentantov 51 mandátov, tak v roku 1935 len samotná strana SdP získala celkovo 44 poslaneckých mandátov. Situácia bola podobná aj v rámci senátu. Videli sme, že v roku 1929 nemecké aktivistické strany získali 17 mandátov. V roku 1935 však strana SdP v hornej komore získala ešte viac mandátov, celkom 23 (!). Podiel nemecky hovoriacich voličov sa vtedy podstatne zmenil, veľká väčšina nemeckých voličov teraz podporovala negativistický nacionalistický smer. Nemecké aktivistické strany vtedy významne poklesli a ich politickú silu ďalej oslabovali aj vnútrostranické nezhody. V roku 1935 teda strana SdP mala z pomerového hľadiska rovnaký počet mandátov v Národnom zhromaždení ako aktivistické strany v roku 1929.

Vo voľbách v roku 1935 do národného zhromaždenia však nesmieme zabudnúť zdôrazniť ešte jednu významnú skutočnosť. Totižto štvrté voľby do národného zhromaždenia nevyhrala československá strana, ale na prvom mieste bola strana SdP (!). Najsilnejšia a najvýznamnejšia československá politická strana, respektíve najsilnejšia vládna strana, československá agrárna strana dokázala získať iba druhé miesto. Vo voľbách do snemovne reprezentantov strana SdP získala 15,2 % zo všetkých platných hlasov a vo voľbách do senátu 15 % z celkového počtu platne odovzdaných hlasov. Najsilnejšia vládna strana, československá agrárna strana tak vo voľbách do snemovne reprezentantov, ako aj vo voľbách do sená-

73 ezerrel több szavazó polgár adta le a voksát a képviselőválasztásokon, mint a legerősebb kormánypártra, a csehszlovák agrárpártra. A szenátusi választásokon pedig az SdP 50 ezer szavazattal kapott többet, mint a csehszlovák agrárpárt. Ha azonban a választási eredményeket lebontjuk az ország tartományaira, még meglepőbb eredményeket kapunk. Az ország történelmi részeiben, azaz Csehországban, Morvaországban és Sziléziában ugyanis még egyértelműbb volt az SdP választási eredménye. Ezeken a területeken az SdP-re 400 ezerrel többen szavaztak, mint a csehszlovák agrárpártra. Tehát amíg a csehszlovák agrárpárt az ország történelmi tartományaiban csak az összes leadott érvényes szavazatok 13,2%-át szerezte meg, addig az SdP az összes leadott érvényes szavazatok 19,4%-át mondhatta magáénak itt. A két párt közti különbség tehát elérte a 6,2%-ot. Még nagyobb különbséget tapasztalhatunk az SdP és a csehszlovák agrárpárt között Csehországban, vagyis leszámítva Morvaországot és Sziléziát. Itt a két párt közötti különbség megközelítette a 9%-ot (!). Mindezek ellenére azonban a választás utáni aritmetika a csehszlovák pártoknak kedvezett, aminek köszönhetően az agrárpárt a képviselőházban egy mandátummal többet kapott, mint az SdP.

1935 tavaszán tehát sok minden változott, a kormányzat azonban sajnos még ekkor sem volt képes helyesen értelmezni a bekövetkezett fordulatot a német szavazótáborban, s levonni ebből – ekkor még meg volt erre a kedvező bel- és külpolitikai légkör – a következtetéseket, és gyorsan változtatni a nemzetiségi politikán. S nem csupán a németekkel és a magyarokkal szemben, hanem a szlovákokkal és a ruszinokkal szemben is, hiszen ekkor már ezek is kezdtek eltávolodni az 1920-ban létrehozott ország alkotmányjogi elveitől.

Nézzük meg még röviden a magyar kisebbségi politikai színteret is! A magyar kisebbségi politikai színtéren két jelentősebb politikai párt honosult meg: a Magyar Nemzeti Párt (MNP), amely 1925-ben alakult a Magyar Kisgazda- és Kisiparos Pártból, és az Országos Keresztényszocialista Párt (az OKSzP vagy OKP). Mindkét kisebbségi magyar párt mindvégig jelen volt a Csehszlovák Nemzetgyűlésben. Úgyszintén mindkét magyar párt fontolóra vette a húszas években az aktivista politika lehetőségét. Elsőként az OKSzP vetette el az ún. reálpolitika lehetőségét 1925-ben, még a második nemzetgyűlési választások előtt. A legközelebb az aktivista politikához az MNP állt, amely a második nemzetgyűlési választásokon a német agrárpárttal és a német kisiparosokkal közösen indult. A választások után ezek a pártok közös parlamenti klubot alkottak, sőt a hamarosan bekövetkezett kormányválság után megnyílt előttük a kormányba való belépés lehetősége is. Bár az MNP a Nemzetgyűlésben ekkor a kormányt is támogatta, a legerősebb kormánypárt, az agrárpárt elnöke Švehla miniszterelnök csak a német agrárpártot vette be a kormánykoalícióba, a Német Keresztényszociális Párttal együtt, ahogyan már fentebb említettük, majd ezt követően az Andrej Hlinka vezette Szlovák Néppártot is. A miniszterelnök és az MNP között folytatott tárgyalások azontu získala iba 14,3 % z celkového počtu platne odovzdaných hlasov.

Pozrime sa v absolútnych číslach na výsledky strany SdP v roku 1935. V rámci volieb do snemovne reprezentantov približne 1 250 000 voličov odovzdalo svoj hlas strane SdP, respektíve SdP vo voľbách do snemovne reprezentantov získala o 73 tisíc viac voličských hlasov ako najsilnejšia vládna strana, československá agrárna strana. Vo voľbách do senátu strana SdP dostala o 50 tisíc viac hlasov ako československá agrárna strana. Ak však výsledky volieb ďalej rozdelíme podľa jednotlivých krajov štátu, získavame ešte prekvapivejšie výsledky. Výsledok volieb pre stranu SdP bola ešte jednoznačnejšia v historických častiach krajiny, t.j. v Česku, na Morave a v Sliezsku. V historických častiach krajiny strane SdP odovzdalo svoje hlasy o 400 tisíc viac voličov ako československej agrárnej strane. To znamená, že kým v historických krajoch štátu československá agrárna strana získala iba 13,2 % z celkového počtu platne odovzdaných voličských hlasov, strana SdP si prisvojila 19,4 % z celkového počtu platne odovzdaných voličských hlasov. Tým pádom rozdiel medzi týmito dvoma stranami dosiahla 6,2 %. Ešte väčší rozdiel sme si mohli všimnúť medzi stranou SdP a československou agrárnou stranou v Česku, keď sme odpočítali výsledky na Morave a v Sliezsku. Tu rozdiel medzi týmito dvoma stranami sa približoval k 9 % (!). Napriek tomu všetkému však povolebná aritmetika bola na strane československých strán, vďaka čomu agrárna strana dostala v snemovni reprezentantov o jeden mandát viac ako strana SdP.

Teda na jar roku 1935 sa veľa vecí zmenilo, ale vláda žiaľ ešte ani vtedy nebola schopná správne interpretovať zvrat, ktorý nastal v nemeckom voličskom tábore a vyvodiť z toho konzekvencie (vtedy na to ešte existovala priaznivá vnútro- a zahranično-politická atmosféra) a rýchlo zmeniť národnostnú politiku, a to nielen voči Nemcom a Maďarom, ale aj Slovákom a Rusínom, nakoľko sa vtedy už aj oni začali veľmi vzďaľovať od ústavnoprávnych princípov krajiny, ktoré boli ukotvené v roku 1920.

Pozrime si v rýchlosti maďarskú menšinovú politickú scénu. Na politickej scéne maďarskej menšiny sa ustálili dve významnejšie politické strany: Maďarská národná strana (MNS), ktorá vznikla v roku 1925 z Maďarskej strany malých roľníkov a remeselníkov a z Národnej kresťansko-socialistickej strany (NKSS alebo NKS). Obe maďarské strany národnostnej menšiny boli po celú dobu prítomné v Československom národnom zhromaždení. Rovnako aj obe maďarské strany v dvadsiatych rokoch zvážili možnosť aktivistickej politiky. NKSS ako prvá zavrhla možnosť tzv. reálpolitiky v roku 1925, a to ešte pred druhými voľbami do národného zhromaždenia. Najbližšie k aktivistickej politike stála MNS, ktorá v rámci druhých volieb do národného zhromaždenia kandidovala spolu s nemeckou agrárnou stranou a nemeckými remeselníkmi. Po voľbách tieto strany nastúpili aj do spoločného parlamentného poslaneckého klubu a zároveň sa po vládnej kríze, ktorá čoskoro nastala, pred nimi otvorila aj možnosť na vstup do vlády. Hoci MNS v

ban nem vezettek eredményre. Ezt követően 1927-ben az MNP végérvényesen elhatárolódott a reálpolitikától, s ellenzéki negativista platformra helyezkedett, akárcsak az OKSzP.

Ezen a ponton elmondhatjuk, nagyot hibázott a csehszlovák kormányzat, amikor elmulasztotta az első Csehszlovák Köztársaság történetében egyetlenegyszer felmerülő reális pillanatot, amikor is az egyik jelentős kisebbségi magyar párt hajlandó volt az aktivista útra tért kisebbségi német politikai pártokkal együtt belépni a kormányba. Sőt ezzel együtt a csehszlovák kormányzat komolyan megbonthatta volna a kisebbségi magyar „nemzeti" politikai színtért, amely ezek után lassan, de fokozatosan egységes és közös ellenzéki és negativista politikai platformra helyezkedett, soha többé nem keresve a kormányba való belépés lehetőségét. Állíthatjuk, hogy Csehszlovákia már ebben a pillanatban véglegesen elveszítette a kisebbségi magyarságot, illetve annak a többségét.

A magyar kisebbségi politikai színtér első Csehszlovák Köztársaság alatti történetéből fontos viszont még megemlíteni azt a talán legérdekesebb mozzanatot, amely a legjobban tanúskodik az ellenzéki kisebbségi magyar politikai pártok konstruktív magatartásáról. A két kisebbségi magyar párt 1935 decemberében váratlanul aktív részt vállalt a köztársaságielnök-választásban is. Míg a két ellenzéki magyar párt törvényhozói eddig a köztársaságielnök-választásokon mindig üres szavazólapot adtak le, 1935-ben, amikor Masaryk utódját kellett megválasztania a parlamentnek, ez nem így történt. A magyar kisebbségi pártok ezen a köztársaságielnök-választáson pragmatikusan viselkedtek, és támogatták Edvard Benešt, a kormány fő köztársaságielnök-jelöltjét, és elfordultak a polgári blokk radikalizálódó képviselőivel való szövetségtől. A magyarok közvetlenül a választás előtt sem változtattak álláspontjukon, amikor is teljesen nyilvánvalóvá vált, hogy Benešt simán, már az elnökválasztás első körében megválasztják. A magyar kisebbségi pártok konstruktív fellépését az elnökválasztáson az újonnan megválasztott Beneš elnök nagyra értékelte, titkára közvetítésével közvetlenül az elnökválasztás után Esterházynak címzett üzenetében köszönte meg a magyar pártok *„lovagiasságát, őszinteségét és egyenes magatartását, melyet a választások előtt és a*

Beneš a háború utáni magyar vidékekre nem küldött tűzszerészeket / Beneš na povojnové maďarské oblasti neposlal demolačných expertov

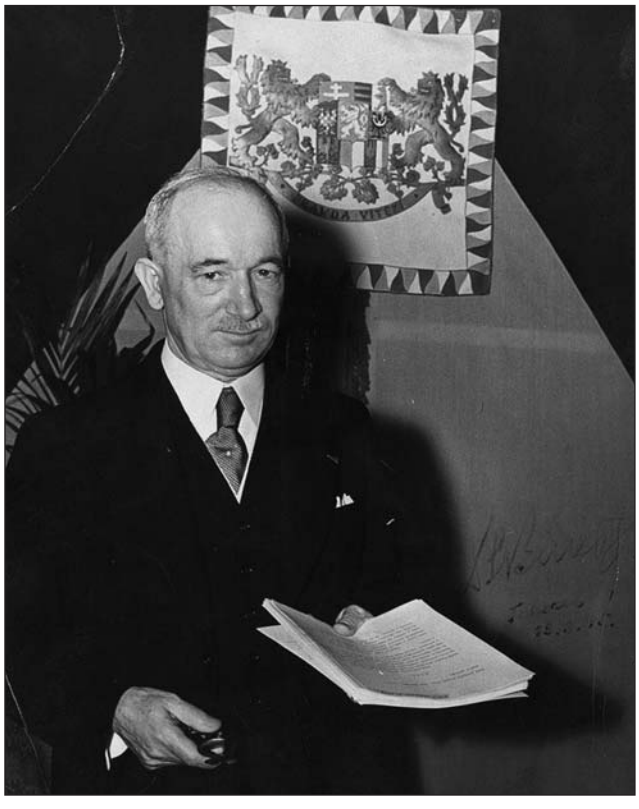

Edvard Beneš

rámci Národného zhromaždenia aj vtedy podporovala vládu, predseda vlády a najsilnejšej vládnej strany – agrárnej strany, Švehla zobrala do koalície iba nemeckú agrárnu stranu, spolu s Nemeckou kresťanskosociálnou stranou, ako sme to už aj vyššie uviedli, a následne aj Slovenskú národnú stranu vedenú Andrejom Hlinkom. Rokovania medzi predsedom vlády a MNS nepriniesli žiadne výsledky. Následne v roku 1927 sa MNS definitívne dištancovala od reálpolitiky a zaujala post na opozičnej negativistickej platforme, rovnako ako aj NKSS.

Tu môžeme povedať, že československá vláda urobila obrovskú chybu, že premeškala jednu jedinú reálnu chvíľu v histórii prvej Československej republiky, kedy jedna z významných menšinových maďarských strán bola ochotná spolu s nemeckými menšinovými politickými stranami, ktoré sa vydali na aktivistickú cestu, vstúpiť do vlády. Zároveň československá vláda mohla vážne rozdeliť „národnú" maďarskú menšinovú politickú scénu, ktorá po týchto udalostiach pomaly a postupne zaujala svoj jednotný a spoločný opozičný a negativistický post v rámci politickej platformy a už nikdy viac nehľadala možnosť na vstup do vlády. Môžeme tvrdiť, že Československo už v tomto momente definitívne stratilo menšinových Maďarov, respektíve ich väčšinu.

Z histórie maďarskej menšinovej politickej scény v rámci Československa však napokon musíme spomenúť možno najzaujímavejší moment, ktorý najlepšie svedčí o konštruktívnom správaní opozičných menšinových maďarských politických strán. V decembri roku 1935 dané dve menšinové maďarské strany sa nečakane aktívne zapojili aj do voľby prezidenta republiky. Kým doteraz zákonodarcovia dvoch opozičných maďarských strán v rámci voľby prezidenta republiky vždy odovzdávali

választások során tanúsítottak". Beneš mandátumának súlya a magyar párt szavazataival sokkal nagyobb lett, nemcsak az országon belül, hanem a külföld felé is. Az új köztársasági elnök büszkén dicsekedhetett, hogy a többnyire negativista érzelmű magyarság politikai pártja is támogatta őt, így Csehszlovákiában megvan minden remény a nemzetiségi béke megteremtésére és a fennálló félreértések konstruktív módon való rendezésére.

Ám a harmincas évek második felének a küszöbén a nemzetiségi feszültség az országban mégiscsak sokkal nagyobb és komolyabb volt. Persze, a feszültség komolyságát az SdP politikai radikalizálódása, illetve a kisebbségi németek jóval erősebb politikai súlya szabta meg, a csehszlovák kormányzat akcióképtelen nemzetiségi politikájával együtt. Bár a két ellenzéki kisebbségi magyar párt 1936 júniusában egyesült, s létrehozta az Egyesült Magyar Pártot, a párt 14 törvényhozója korántsem tudta egyensúlyozni az összesen 67 mandátummal rendelkező SdP politikai erejét.

1938 elején világossá vált a kormány és a köztársasági elnök számára, hogy az állam 1920-as alkotmányjogi rendszere nem tartható fenn tovább, illetve, hogy elkerülhetetlen az alkotmányjogi keretek revíziója és a nemzeti kisebbségek törvénybe iktatott egyenrangúsítása a csehszlovák nemzettel, a nemzeti kisebbségek kollektív jogainak a törvénybeiktatásával együtt. Ez lényeges döntés volt a csehszlovák kormányzat részéről, azonban bármilyen átható változásokra már nagyon késő volt. A csehszlovák kormány a nemzetiségi kérdést az országban óriási politikai nyomás alatt volt kénytelen rendezni. A magyar kérdés teljesen mellékes maradt, a kormány elsősorban a német kérdést akarta megoldani, majd ehhez igazítani a magyar kisebbség jövőjét. Az ebben az időben a németek többségét képviselő SdP azonban korántsem volt hajlandó bármilyen konstruktív tárgyalásra, sőt a párt vezérei ijedten figyelték, mennyi mindenről képes a csehszlovák kormány lemondani. Az SdP ekkor ugyanis már teljesen Berlin utasításaira hallgatva csak célratörően akarta a politikai feszültséget kiélezni az országban, az alkotmányjogi megoldást már nem kereste.

Csehszlovákia új alkotmányjogi rendszere az ún. nemzeti statútum projektumának keretén belül alakult. Ennek több tervezete is született, a legutolsó 1938. szeptember elején, már egyenesen a köztársasági elnök vezetése alatt. Az utolsó tervezetben az államfő lényegében teljesen engedett az SdP követeléseinek, s a papírra vetett új alkotmányjogi keretek az állam teljes átépítését jelentették volna, ami voltaképpen egyben a fennálló bel- és külpolitikai viszonyok miatt egyben az egységes állam felbomlását is magával vonta volna. Edvard Beneš ún. negyedik tervének javaslata ugyanis szó szerint addig el nem képzelhető messzemenő engedményeket tartalmazott a nemzetiségi kérdésben. Beneš hajlandó volt teljesen átrendezni az országot, amely nem egy, hanem több államalkotó nemzetre épült volna, miközben a nemzetiségek egyben széles körű autonómiát kaptak volna. Ezzel az állam hivatalosan is nemzetiségi állammá alakult volna át. Az alkotmányjogi tervezet néhány rendelkezésével, mindenekelőtt a közigazgatás területi prázdne hlasovacie hárky, v roku 1935, kedy mal parlament zvoliť nástupcu Masaryka, nebolo tomu tak. Maďarské menšinové vlády sa vo voľbách prezidenta republiky zachovali pragmaticky a podporovali Edvarda Beneša, hlavného kandidáta vlády na prezidenta republiky a odvrátili sa od spojenia so zradikalizujúcimi sa predstaviteľmi občianskeho bloku. Maďari nezmenili svoj postoj ani tesne pred voľbami, kedy bolo absolútne jednoznačné, že Beneš bude zvolený už v prvom kole prezidentských volieb. Novozvolený prezident republiky Beneš vysoko ocenil konštruktívny postoj maďarských menšinových strán v rámci prezidentských volieb, vo svojom odkaze zaslanom Esterházymu prostredníctvom svojho tajomníka poďakoval bezprostredne po prezidentských voľbách za *„šľachetnosť, úprimnosť a dôsledný postup maďarských strán, ktoré prejavili pred voľbami a počas volieb"*. Váha Benešovho mandátu sa s hlasmi maďarskej strany stala oveľa väčšou, a to nielen z vnútroštátneho hľadiska, ale aj smerom do zahraničia. Nový prezident republiky sa mohol hrdo chváliť tým, že ho podporuje aj politická strana väčšinou negativisticky zameranej maďarskej menšiny a tým pádom existuje nádej v Československu na nastolenie národnostného mieru a na konštruktívne riešenie existujúcich nedorozumení.

Na prahu druhej polovice tridsiatych rokov však národnostné napätie v krajine bolo oveľa väčšie a vážnejšie. Samozrejme vážnosť tohto napätia určovala politická radikalizácia strany SdP, respektíve oveľa silnejšia politická váha nemeckej menšiny, a to spolu s národnostnou politikou československej vlády, ktorá nebola akcieschopná. Hoci sa uvedené dve opozičné menšinové maďarské strany zlúčili v júni roku 1936 a vytvorili Zjednotenú maďarskú stranu, 14 zákonodarcov strany ani náhodou nemohli vytvoriť politickú protiváhu strane SdP, ktorá celkovo disponovala 67 mandátmi.

Na začiatku roku 1938 už bolo jasné pre vládu i prezidenta republiky, že ústavnoprávny systém štátu z roku 1920 nie je ďalej udržateľný, respektíve, že je nevyhnutné vykonať revíziu ústavnoprávnych rámcov a uzákonenie rovnoprávnosti národnostných menšín s československým národom, spolu s uzákonením kolektívnych práv národnostných menšín. Toto rozhodnutie bolo podstatné zo strany československej vlády, ale už bolo veľmi neskoro na akékoľvek prenikavé zmeny. Československá

Beneš: Československo len pre Slovanov / Beneš: Csehszlovákiát csak a szlávoknak /

Kitelepítések / Deportácie

tén, csaknem az ország életképességének a határán egyensúlyozott. A tervezetnek a gyakorlatban való megvalósításakor egy olyan körzet jött volna létre a többségében német lakta területeken, amely ugyan formálisan az állam része maradt volna, ténylegesen azonban diametrálisan eltérő módon irányították volna a köztársaság fennmaradó részéhez képest. Beneš de facto megfelelt az SdP valószínűleg legproblematikusabb követelésének, mikor elismerte, hogy „a nemzetiségi csoportok tagjainak" joga lesz „nemzetiségi jogai védelmére közösségként és nemzetiségi összetartozása kollektív tudatának kifejezésére". A „közösség" és a „kollektív tudat" szavak használata kétségtelenül evokálta a nemzetiségek jogi szubjektumként való elismerését, amit az SdP 1938-ban már nemcsak erélyesen, hanem megalkuvás nélkül követelt.

A csehszlovák kormányzat tehát nagyjából csak 1938-ban volt hajlandó tisztábban látni a tényeket, viszont továbbra is sokat hibázott. Például abban, hogy a nemzetiségi kérdést csupán a német kérdésre szűkítette, teljesen figyelmen kívül hagyva az ellenzéki kisebbségi magyar párt észrevételeit és kérelmeit, illetve követeléseit. A nemzetiségi kérdést az országban tipizálva akarta megoldani, a németek követeléseiből és hozzászólásaiból kiindulva, teljesen figyelmen kívül hagyva a különbségeket a német és a magyar kisebbség, a német lakta és a magyar lakta területek között. A csehszlovák kormány azt is figyelmen kívül hagyta, hogy míg a német kisebbség egyre radikalizálódott, addig a kisebbségi magyarság, illetve az egységes ellenzéki politikai képviselete, az Egyesült Magyar Párt, köszönhetően nagyban Estervláda bola nútená riešiť národnostnú otázku v krajine pod obrovským politickým tlakom. Maďarská otázka ostala úplne vedľajšia, vláda sa v prvom rade snažila vyriešiť nemeckú otázku a potom k tomu prispôsobiť budúcnosť maďarskej menšiny. V tom čase však strana SdP zastupujúca väčšinu Nemcov nebola ochotná pristúpiť na žiadne konštruktívne rokovania, dokonca vodcovia strany so strachom v očiach sledovali, že čoho všetkého je schopný sa zriecť československá vláda. Nakoľko strana SdP, ktorá v tom čase už úplne naslúchala pokynom z Berlína, chcela iba cieľavedome vyhrotiť politické napätie v krajine a už nehľadala ústavnoprávne riešenie.

Nový ústavnoprávny systém Československa sa vytváral v rámci projektu národného štatútu. Vznikli viaceré návrhy na tento systém, ten posledný na začiatku septembra 1938, a to už priamo pod vedením prezidenta republiky. V poslednom návrhu hlava štátu v podstate úplne podľahla požiadavkám SdP a na papier napísané nové ústavnoprávne rámce by znamenali úplnú prestavbu štátu, čo by za vtedy panujúcich vnútro- i zahraničnopolitických pomerov zároveň znamenalo aj rozpad jednotného štátu. Návrh tzv. štvrtého plánu Edvarda Beneša totiž doslova obsahoval dovtedy nepredstaviteľné ďaleko siahajúce ústupky v národnostnej otázke. Beneš bol ochotný úplne reorganizovať krajinu, ktorá by bola založená nie na jednom, ale na viacerých štátotvorných národoch, pričom by národnosti dostali aj rozsiahlu autonómiu, Tým by sa štát aj oficiálne premenil na národnostný štát. Ústavnoprávny návrh niektorými svojimi ustanoveniami, predovšetkým v oblasti verejnej správy, bilancoval takmer na hranici životaschopnosti štátu. Pri uplatne-

házy Jánosnak, az Országos Keresztényszocialista Párt országos elnökének, majd az Egyesült Magyar Párt ügyvezető elnökének, nem tért le a törvényes útról, s nem volt hajlandó erőszakos akciókkal sarokba szorítani a kormányt és tovább destabilizálni a már amúgy is feszült politikai helyzetet az országban, mint az SdP. 1938 szeptemberében az első Csehszlovák Köztársaság sorsa, főképpen a külpolitikai helyzetnek köszönhetően, nem volt menthető. A német lakta területek után a magyar lakta területek is leszakadtak. A csehszlovák állam csonka állam maradt. A Masaryk és Beneš által megálmodott ország pedig véglegesen a múlté lett. Az első Csehszlovák kormányzat hibaiért viszont később, a háború után a nemzeti kisebbségeknek kellett fizetniük.

HELYZET A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN

Annak ellenére, hogy a csehszlovák kormányzat nem keveset hibázott nemzetiségi politikájában, már a húszas években rosszul mérte fel az ország nemzetiségi helyzetét, nagyjából hasonlóan viselkedett a nemzeti kisebbségekkel szemben, mint az Osztrák–Magyar Monarchia nyugati részében uralkodó németek, követve egyben természetesen az 1918 előtti magyar politikai elit hibáit, Beneš a müncheni szerződés, és az azt követő események után nagyon csalódott volt. Meg volt győződve arról, hogy a kisebbségeknek a csehszlovák kormányzat az elmúlt húsz esztendőben mindent megadott, illetve hogy csak nagyon kevés hiányzott ahhoz, hogy a kormányzat a kis aránytalanságokat is orvosolja. Beneš a londoni számkivetésben teljesen szakított a csehszlovák németséggel, még annak a volt aktivista szárnyával is, nem volt hajlandó velük tárgyalni az ország háború utáni elrendezéséről. Beneš persze a magyarságtól is elhidegült, bár a magyarság sorsa a háború alatt is másodlagos volt csak a számára, illetve a csehszlovák londoni kormány számára.

Nehéz volt elhagyni a portát / / Bolo ťažké opustiť vlastný dom

ní návrhu v praxi by sa vytvoril taký obvod na územiach, ktoré boli väčšinou obývané Nemcami, ktorý by síce formálne ostával súčasťou štátu, ale v skutočnosti by ho riadili diametrálne odlišným spôsobom v porovnaní s ostatnými časťami republiky. Beneš de facto vyhovel pravdepodobne najproblematickejšej požiadavke strany SdP, keď uznal, že „príslušníci národnostných skupín“ budú mať právo na „ochranu svojich národnostných práv ako spoločenstvo a na vyjadrenie kolektívneho povedomia národnostnej spolupatričnosti“. Používanie slov ako „spoločenstvo“ a „národné povedomie“ bez pochýb evokovali uznanie národnosti ako právnych subjektov, čo v roku 1938 strana SdP nielen dôrazne, ale aj nekompromisne požadovala.

Československá vláda bola v podstate až v roku 1938 ochotná jasnejšie vidieť fakty, pričom však stále robila veľa chýb. Napríklad v tom, že národnostnú otázku zúžila iba na otázku nemeckej národnostnej menšiny a úplne nechávala bez povšimnutia pripomienky a žiadosti, respektíve požiadavky opozičnej menšinovej maďarskej strany. Chcela vyriešiť národnostnú otázku v krajine typizovaným spôsobom, vychádzajúc z požiadaviek a pripomienok Nemcov, pričom nechávala úplne bez povšimnutia rozdiely medzi nemeckou a maďarskou menšinou, medzi Nemcami a Maďarmi obývanými územiami. Československá vláda nebrala do úvahy ani to, že kým sa nemecká menšina stále viac zradikalizovala, tak maďarská menšina, respektíve jej jednotný opozičný politický predstaviteľ, Zjednotená maďarská strana, s veľkou zásluhou Jánosa Esterházyho, ktorý bol celoštátnym predsedom Celonárodnej kresťanskosociálnej strany a neskôr výkonným predsedom Zjednotenej maďarskej strany, nezišiel zo zákonnej cesty a nebol ochotný prostredníctvom celým radom násilných akcií tlačiť vládu do kúta a ďalej destabilizovať už aj tak napätú politickú situáciu v krajine, ako to robila strana SdP. V septembri roku 1938 už nebolo možné zachrániť osud prvej Československej republiky, a to hlavne kvôli zahranično-politickej situácii. Po Nemcami obývaných územiach sa oddelili aj Maďarmi obývané územia. Československý štát ostal neúplným štátom, ktorý stratil niektoré svoje časti. Krajina vysnívaná Masarykom a Benešom sa nenávratne stala minulosťou. Pritom však za chyby prvej československej vlády museli po vojne zaplatiť národnostné menšiny.

SITUÁCIA PO DRUHEJ SVETOVEJ VOJNE

Napriek tomu, že sa československá vláda dopustila nemálo chýb vo svojej národnostnej politike, už v dvadsiatych rokoch nesprávne posúdila národnostnú situáciu v krajine a zväčša rovnakým spôsobom sa správala aj voči národnostným menšinám, ako Nemci, ktorí panovali v západnej časti rakúsko-uhorskej monarchie, zároveň tým nasledujúc chyby maďarskej politickej elity pred rokom 1918, Beneš bol po mníchovskej zmluve a po nasledujúcich udalostí veľmi sklamaný. Bol presvedčený o tom, že československá vláda za uplynulých dvadsať rokov poskytla všetko národnostným menšinám, respek-

Isten veled, hazánk! / / Zbohom naša domovina!

A háború alatt egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy Beneš, s vele együtt a londoni kormány véglegesen meg akarja oldani a nemzetiségi kérdést Csehszlovákiában, illetve hogy a továbbiakban csakis tiszta nemzeti államot tud elképzelni Csehszlovákiából. Beneš fokozatosan a kitelepítés mellett foglalt állást. Eleinte viszont, ameddig a brit kormány még ragaszkodott a nemzetközi müncheni szerződéshez, és elvetette az államjogfolytonosságot a háború utáni Csehszlovákia és az 1938. szeptember 29. előtti első Csehszlovák Köztársaság között, Beneš még nem a német lakosság végleges kitoloncolásában látta a megoldást. 1940 végén még mindig az ún. minimális megoldásban gondolkodott. Azaz a nemzetiségi kérdést – itt ismét hangsúlyoznom kell, hogy a nemzetiségi kérdés továbbra is csak a német kérdés volt Beneš számára – kétféleképpen akarta megoldani a háború utáni Csehszlovákiában: éspedig némely csehszlovák területek leválasztásával, valamint belső áttelepítésekkel, azaz a németajkú lakosság összekeverésével a csehszlovákokkal, illetve a csehekkel és a szlovákokkal. Egyben azzal is számolt, hogy számos német önként elhagyja majd az országot, ami szintén segíteni fogja a német kérdés megoldását. Az ún. maximális megoldással, tehát a német lakosság szisztematikus nagyarányú kitelepítésével Beneš fokozatosan, főképpen a hazai ellenállás nyomására kezdett foglalkozni.

Lényeges változást a tervekben az 1941-es év nyári és őszi eseményei eredményeztek, elsősorban a Szovjetunió megtámadásáról, a londoni emigráns csehszlovák kormány Nagy Britannia és az Egyesült Államok általi elismeréséről és a csehszlovák–szovjet szerződés megkötéséről van szó. A brit kormány egyre toleránsabb volt a müncheni szerződés előtti csehszlovák határok visszatíve že len veľmi málo chýbalo k tomu, aby boli nepomery odstránené zo strany vlády. Beneš v londýnskom exile úplne prerušil kontakt s československými Nemcami, dokonca aj ich aktivistickým krídlom, nebol ochotný spoločne rokovať s nimi o povojnovom usporiadaní krajiny. Beneš sa samozrejme dištancoval aj od Maďarov, hoci osud Maďarov bol jemu, respektíve československej londýnskej vláde ľahostajný už aj počas vojny.

Počas vojny sa stalo stále viac zrejmým, že Beneš a spolu s ním aj londýnska vláda chce definitívne vyriešiť národnostnú otázku v Československu, respektíve si v budúcnosti vedeli predstaviť Československo len ako čisto národný štát. Beneš postupne zaujal stanovisko v prospech vysídlenia. Na začiatku však, kým britská vláda trvala na medzinárodnej mníchovskej zmluve a zavrhovala kontinuity štátu medzi povojnovým Československom a Československou republikou pred 29. septembrom 1938, Beneš ešte nevidel riešenie v definitívnom deportovaní nemeckého obyvateľstva. Na konci roku 1940 ešte stále rozmýšľal o tzv. minimálnom riešení. To znamená, že národnostnú otázku – pričom tu musím podotknúť, že národnostná otázka bola pre Beneša naďalej len nemeckou otázkou – chcel vyriešiť dvomi spôsobmi v povojnovom Československu: a to oddelením niektorých československých území, ako aj vnútornými prestavbami, to znamená premiešaním nemecky hovoriaceho obyvateľstva s Československými, respektíve Čechmi a Slovákmi. Zároveň počítal aj s tým, že viacerí Nemci opúšťajú krajinu dobrovoľne, čo takisto pomôže vyriešiť nemeckú otázku. S takzvaným maximálnym riešením, ktoré znamenalo systematické a pomerne veľké vysídlenie nemeckého obyvateľstva, sa Beneš začal zaoberať postupne, hlavne na nátlak domáceho odboja.

Podstatnú zmenu v plánoch spôsobili letné a jesenné

állítását és a németség nagyarányú kitelepítését szorgalmazó követelésekkel szemben, amelyeket főképpen a Cseh és Morva Protektorátusban tevékenykedő ellenálló erők hangoztattak. Beneš az ún. maximális megoldás mellett nagyjából 1941 szeptemberében foglalt állást, amit megüzent a hazai ellenállás képviselőinek is, de továbbra is latolgatta az ún. minimális megoldást is.

Ezt követően a Londonban tartózkodó csehszlovák politikusok, mindenekelőtt természetesen Beneš és vele együtt főképpen Hubert Ripka, a csehszlovák emigráns kormány államminisztere, nyilvánosan is beszélni kezdtek a német kérdés kitelepítéssel való megoldásáról, bár ekkor még kitelepítésről és emellett irányított belső aszszimilációról volt szó. 1942 januárjában Beneš egy Amerikában megjelenő írásában úgy fogalmazott, hogy a háború után szükség lesz sokkal szélesebb alapokon nyugvó néptelepítést végrehajtani, mint az első világháború után; itt persze a török–bolgár és a görög–török lakosságcserére utalt.

1941/1942 fordulóján Beneš a kitelepítés lehetőségét a brit kormánynál is elkezdte komolyabban szondázni, annak ellenére, hogy az emigráns csehszlovák kormány nem mindegyik minisztere értett egyet a németek kitelepítésével. 1942 júniusában Beneš már 1 millió német kitelepítéséről beszélt a szovjet külügyminiszterrel, Molotovval. Sőt, egy hónappal később a brit kormány előzetes beleegyezését is megadta a kitelepítési tervhez, feltételként szabva viszont, hogy a kitelepítést csak akkor lehet majd megvalósítani, ha abba mindegyik nagyhatalom beleegyezik. A német kérdés ún. maximális megoldása keresztülvitelének nagyon kedvezett a végtelenül kiélezett náci terror a Cseh és Morva Protektorátusban, Heydrich Reinhard protektorhelyettes és ügyvezető protektor májusi meggyilkolása után. Ennek hatására a brit kormány 1942. augusztus 5-én elhatárolódott a müncheni egyezménytől, elismerve ezzel a csehszlovák állam régi határait.

1943-tól Beneš egyre erélyesebben kezdte nyilvánosan követelni a németek kitelepítését Csehszlovákiából. A New York Times napilapnak februárban adott interjújában világosan leszögezte, hogy Kelet-, Közép- és Délkelet-Európa kisebbségi kérdését a háború után drasztikusan és végérvényesen kell megoldani, mégpedig konkrétan „általános lakosságcserével". Beneš a diplomácia terén is sokkal aktívabb lett. Annak ellenére, hogy Sztálin álláspontja a kitelepítés kérdésében nem volt egyértelmű – bár Beneš hangsúlyozta a szovjeteknek, hogy a brit kormány elvileg beleegyezett az ún. maximális megoldásba –, májusban személyesen azt tolmácsolta F. D. Rooseveltnek Amerikában, hogy Moszkva egyetért a németek kitelepítésével. Washington ennek értelmében nem ellenezte a kitelepítési tervet. Miután az amerikai álláspontot Ripka miniszter tudatta a szovjetekkel, Moszkva is a kitelepítés oldalára állt, amit Beneš ügyesen rögtön személyesen tolmácsolt Rooseveltnek. Benešnek ez a diplomáciai játszma sikerült, bár mindkét nagyhatalomtól még csak szóbeli támogatást kapott addig.

Beneš azonban továbbra sem mondott le teljesen a udalosti v roku 1941, pričom sa hlavne jedná o napadnutie Sovietskeho zväzu, o uznaní československej vlády v exile zo strany Veľkej Británie a Spojených štátov a o uzavretí československo-sovietskej zmluvy. Britská vláda bola čoraz tolerantnejšia vo vzťahu k požiadavkám na prinavrátenie československých hraníc do stavu z čias pred mníchovskou zmluvou a požiadavkám na vysídlenie nemeckého obyvateľstva vo veľkom počte, ktoré hlásali predovšetkým sily odboja, pôsobiace v rámci Česko-moravského protektorátu. Beneš pre tzv. maximálne riešenie sa v podstate rozhodol v septembri roku 1941 a poslal o tom správu aj predstaviteľom domáceho odboja, pričom však ešte stále zvažoval aj tzv. minimálne riešenie.

Následne československí politici, ktorí sa zdržiavali v Londýne, predovšetkým samozrejme Beneš a spolu s ním hlavne Hubert Ripka, štátny minister československej vlády v exile, začali verejne hovoriť o vyriešení nemeckej otázky formou vysídlenia, hoci v tom čase sa jednalo o vysídlenie a zároveň aj o riadenú vnútornú asimiláciu. V januári roku 1942 Beneš sa v jednom zo svojich diel publikovaných v Amerike vyjadril, že po vojne bude potrebné uskutočniť presídlenie ľudu, ktoré bude založené na oveľa širších základoch, ako po prvej svetovej vojne; tu samozrejme mal na mysli turecko-bulharskú a grécko-tureckú výmenu obyvateľov.

Na prelome rokov 1941/1942 Beneš začal možnosť vysídlenia vážnejšie sondovať aj u britskej vlády, a to napriek tomu, že nie každý minister československej vlády v exile súhlasil s vysídlením Nemcov. V júni roku 1942 Beneš hovoril so sovietskym ministrom zahraničných vecí Molotovom už o vysídlení 1 milióna Nemcov. Ba čo viac, o mesiac neskôr britská vláda poskytla svoj predbežný súhlas s plánom na vysídlenie, pričom ale ako podmienku stanovila, že sa vysídlenie môže uskutočniť iba vtedy, ak sa na tom všetky veľmoci zhodnú. Uskutočnenie tzv. maximálneho riešenia nemeckej otázky veľmi podporovalo aj mimoriadne vyhrotený nacistický teror v rámci Česko-moravského protektorátu, po májovom zavraždení zástupcu protektora a výkonného protektora, Heydricha Reinharda. Vplyvom toho sa 5. augusta 1941 britská vláda dištancovala od mníchovskej dohody a tým pádom uznala staré hranice československého štátu.

Od roku 1943 Beneš začal stále dôraznejšie volať po vysídlení Nemcov z Československa. V rozhovore, ktorý poskytol New York Times, jasne povedal, že národnostná otázka Východnej, Strednej a Juhovýchodnej Európy sa po vojne musí drasticky a definitívne vyriešiť a ešte konkrétnejšie „všeobecnou výmenou obyvateľstva". Beneš sa zároveň stal oveľa aktívnejším aj v oblasti diplomacie. Napriek tomu, že stanovisko Stalina v otázke vysídlenia nebolo jednoznačné, hoci Beneš zdôrazňoval Sovietom, že britská vláda principiálna súhlasila s tzv. maximálnym riešením, v máji osobne tlmočil F. D. Rooseveltovi v Amerike, že Moskva súhlasí s vysídlením Nemcov. Na základe toho ani Washington nebol proti plánu na vysídlenie. Potom ako minister Ripka oznámil americký postoj Sovietom, aj Moskva sa postavila na stranu podporujúcu vysídlenie, čo Beneš šikovne okam-

A németek kitelepítése /Vysťahovanie Nemcov

német kérdés kombinált megoldásáról. 1943 decemberében ismét személyes látogatást tett Moszkvában. Ekkor azt a tervet adta ott elő, hogy elképzelése szerint a háború utáni Csehszlovákiának 2 millió némettől kellene megszabadulnia, miközben ebből 600 ezer némettől részleges területleszakítással szabadulhatna meg az ország. Moszkva a tervet nem ellenezte, viszont a szovjetek hangsúlyozták, a kitelepítés végrehajtásának elengedhetetlen előfeltétele a nagyhatalmak kölcsönös beleegyezése.

1944 folyamán már világossá vált, hogy a német kérdés kizárólag csakis kitelepítéssel oldható meg. 1944 júliusában Beneš tolmácsolta a hazai ellenállás képviseletének, hogy egyelőre 3 millió német kitelepítéséről nem lehet beszélni, viszont nem szabad 2 milliónál kevesebb keretszámot követelni.

Hivatalos formát a kitelepítési követelések először 1944. november 23-án kaptak, amikor memorandum formájában leszögezték azokat. A nagyhatalmaknak címzett memorandum már kategorikusan elutasított bármilyen határkiigazítást a nemzeti kisebbségi kérdés megoldása érdekében. A memorandum leszögezte, hogy a kelet-közép-európai országoknak, főképpen Csehszlovákiának rossz történelmi tapasztalatai vannak a létszámban gazdag német kisebbséggel, ezért ragaszkodik az „ellenséges" etnikai csoportok kitelepítéséhez, ami nélkül elképzelhetetlen Csehszlovákia biztonsága és egyben a jövő békéje. A memorandum azzal számolt, hogy Csehszlovákia összesen 3 200 000 némettől szabadul meg. Az volt az feltétel, hogy ebből a számból kb. 250 ezret a háborús áldozatok tesznek majd ki, további 500 ezer német pedig még a háború előtt elhagyja az országot, illetve hogy szervezett, humán és nemzetközi ellenőrzés alatt 1 600 000 német lesz majd a háborút követő két éven belül kitelepítve az országból. A szóban forgó dokumentum értelmében az országban csupán 800 ezer német maradt volna.

žite osobne tlmočil Rooseveltovi. Benešovi vyšla diplomatická hra, hoci vtedy od oboch veľmocí dostal iba slovnú podporu zatiaľ.

Beneš sa však ešte stále nevzdával kombinovaného riešenia nemeckej otázky. V decembri roku 1943 opäť osobne zavítal do Moskvy. Vtedy tam prezentoval plán, že podľa jeho predstavy sa povojnové Československo musí zbaviť 2 miliónov Nemcov, pričom 600 tisíc Nemcov by sa krajina mohla zbaviť čiastočným odčlenením územia. Moskva nebola proti tomuto plánu, ale Sovieti zdôrazňovali, že nevyhnutným predpokladom pre uskutočnenie vysídlenia je vzájomný súhlas veľmocí.

Počas roku 1944 už bolo jasné, že sa nemecká otázka môže vyriešiť jedine vysídlením. V júli roku 1944 Beneš tlmočil predstaviteľovi domáceho odboja, že zatiaľ nemôžeme hovoriť o presídlení 3 miliónov Nemcov, ale nie je možné požadovať rámcový počet, ktorý by bol nižší ako 2 milióny.

Požiadavky na vysídlenie prvýkrát nabrali oficiálnu formu dňa 23. novembra 1944, kedy boli stanovené v podobe memoranda. Memorandum adresované veľmociam už kategoricky zamietalo akékoľvek úpravy hraníc v záujme vyriešenia otázky národnostnej menšiny. Memorandum stanovovalo, že krajiny Strednej a Východnej Európy, konkrétne hlavne Československo, majú zlé historické skúsenosti s početnou nemeckou menšinou, a preto trvá na vysídlení „nepriateľských" etnických skupín, bez čoho je nepredstaviteľná bezpečnosť Československa a zároveň rovnako aj mier v budúcnosti. Memorandum počítalo s tým, že sa Československo zbaví 3 200 000 Nemcov. Predpokladom bolo, že z tohto čísla budú približne 250 000 predstavovať vojnové obete, ďalej, že 500 tisíc Nemcov opustí krajinu ešte pred vojnou, a že v rámci organizovanej, humánnej a medzinárodnej kontroly v priebehu dvoch rokov po vojne bude z krajiny vysídlených 1 600 000 Nemcov, respektíve tento dokument počítal s tým, že v krajine ostane iba 800 000 Nemcov.

(Peklad: Beáta Nagyová)

Tömeggyilkosság Ligetfaluban

Szabó József civil kutató

1945 nyarán szörnyű tömeggyilkosság-sorozatok helyszínei voltak a ligetfalui erődrendszer sáncárkai. Az eseményt évtizedekig titok és hallgatás övezte. Ez a konferencia – amely a maga nemében az első a sorban – kísérletet tesz arra, hogy fényt derítsen a történtekre, és rávilágítson azok tágabb összefüggéseire. E néhány oldalas összefoglaló csupán a tömeggyilkosság politikai-társadalmi gyökereivel tud foglakozni, az események részletesebb leírását a konferencia előadása tartalmazza.

Németország kapitulációja után, 1945 májusában csak a harcterek csendesedtek el. A fegyverek továbbra is töltve maradtak, és Európa számos országában új célpontokra, mégpedig saját állampolgáraikra irányultak. Így volt ez 1945 nyarán Csehszlovákiában is. A Londonból visszatért Beneš elnök vezette politikai elit – kiegészülve a Moszkvában kiképzett kommunistákkal – kisebbségektől mentes nemzetállam megteremtését tűzte ki célul. Az új államrezon örve alatt kíméletlen megoldásokra adott ki utasítást a katonai vezetés, mégpedig a politikai elit támogatása, sőt ösztönzése mellett. Az új államcél kitűzésében teljes egyetértés uralkodott a politikai elit londoni és moszkvai szárnyai között. Beneš elnök prágai győzelmi bevonulási beszédében a csehországi németek és a szlovákiai magyarok kompromisszumok nélküli likvidálását jelölte meg azon eszköznek, amelyen keresztül a csehek és szlovákok egységes nemzetállamának kiépítése megtörténhet[16]. Prokop Drtina[17] a történelmi pillanat parancsának tartotta a köztársaság teljes „megtisztítását" a németektől[18], és ebben a folyamatban a hadsereg alkalmazását is szükségesnek tartotta. Ludvig Svoboda tábornok a politikai szándék végrehajtásának mintájaként a szovjet példát hozta, amikor a Szovjetunió 48 órán belül likvidálta 2 millió német nemzetiségű polgárát. A gyors, mondhatni „végső megoldás" gondolata egyébként a Szlovák Nemzeti Tanács 1945. májusi ülésein is felvetődött. Érdemes figyelemmel kísérni azt, hogy a politikai akarat hogyan gyűrűzött le a végrehajtói szintekre: Španiel tábornok, az első

[16] Bude třeba... vylikvidovat zejména nekompromisně Němce v českých zemích a Maďary na Slovensku, jak se jen likvidace ta dá v zájmu jednotného národního státu Čechů a Slováků provést". (Staroměstské náměstí, 16. května 1945).

[17] A második világháború ideje alatt Beneš titkára, 1945 novemberétől a csehszlovák kormány igazságügyi minisztere.

[18] „Vyčistit republiku celou a úplne od Nemců. To je příkaz chvíle pro každého z nás, to je dejinný úkol naší generace…Každý z nás musí pomoci v čistení vlasti. Také armáda musí pomoci". Részlet Drtina beszédéből, amely 1945. május 17-én hangzott el a Csehszlovák Nemzeti Szocialista párt kongresszusán.

Masová vražda v Bratislave – Petržalke

József Szabó regionálny bádateľ

Petržalská pevnosť bola v lete roku 1945 dejiskom hrozných masových vrážd. Tieto udalosti boli celé desaťročia zahalené do tajomstva a mlčania. Táto konferencia – ktorá je prvou svojho druhu – sa pokúsi ozrejmiť predmetné udalosti aj v širších súvislostiach. Tento niekoľkostranový sumár sa dokáže venovať iba politicko-spoločenskej podstaty masovej vraždy, ale podrobný opis udalostí je obsiahnutý v prednáškach konferencie.

Po kapitulácii Nemecka v máji roku 1945 utíchli iba bojiská. Avšak zbrane aj naďalej ostali plne nabité, ktoré vo viacerých krajinách Európy boli nemierené na nové ciele – na vlastných občanov. Takto prebiehali udalosti v lete roku 1945 aj v Československu. Po svojom návrate z londýnskeho exilu si prezident Beneš s politickou elitou a komunistami – vyškolenými v Moskve –vytýčil za cieľ vytvorenie národného štátu, zbaveného národnostných menšín. Pod zámienkou budovania nového režimu za pomoci a navyše podpory politickej elity, vydalo vojenské vedenie nemilosrdné rozkazy. V záujme dosiahnutia vytýčeného cieľa panoval veľký súlad a porozumenie medzi predstaviteľmi londýnskej a moskovskej politickej elity. Pri príležitosti svojho víťazného príchodu do Prahy, v slávnostnom prejave prezident Beneš vyzdvihol nekompromisnú likvidáciu Nemcov v Čechách a Maďarov na Slovensku ako prostriedok, ktorý umožní úspešné vybudovanie spoločného národného štátu Čechov a Slovákov[26]. Úplné „očistenie" republiky od Nemcov[27] chápal Prokop Drtina[28] ako príkaz daného historického okamihu a dokonca považoval za potrebné zapojiť do tohto procesu aj armádu. Ako príklad uskutočnenia politickej vôle prezentoval armádny generál Ludvíg Svoboda sovietsky spôsob, nakoľko Sovietsky zväz dokázal zlikvidovať behom 48 hodín 2 milióny svojich občanov nemeckej národnosti. Mimochodom, myšlienka rýchleho, doslovne „konečného riešenia" sa spomenula aj počas májových zasadnutí Slovenskej národnej

[26] „Bude třeba...vylikvidovat zejména nekompromisně Němce v českých zemích a Maďary na Slovensku, jak se jen likvidace ta dá v zájmu jednotného národního státu Čech? a Slovák? provést". (Staroměstské náměstí, 16. května 1945).

[27] Počas druhej svetovej vojny bol Benešovým tajomníkom. Od novembra 1945 zastával funkciu ministra spravodlivosti československej vlády.

[28] „Vyčistit republiku celou a úplně od Nemc?. To je příkaz chvíle pro každého z nás, to je dějinný úkol naší generace...Každý z nás musí pomoci v čistění vlasti. Také armáda musí pomoci". Úryvok z Drtinovho prejavu, ktorý odznel 17. mája 1945 na kongrese Československej národnosocialistickej strany.

önálló csehszlovák harckocsizó dandár parancsnoka közvetlen parancsot ugyan nem adott az egysége által elfoglalt területek német nemzetiségű polgári lakosságának kivégzésre, katonáit azonban olyan értelemben igazította el, hogy ha minél több németet ölnek meg, annál kevesebb marad belőlük, és arra emlékeztette őket, hogy a „legjobb német a halott német"[19]. Španiel tábornok dandárja volt az a katonai egység, amelyik a polgári lakosság ellen elkövetett egyik legnagyobb méretű tömeggyilkosságért felelt Postelbergben. A katonák szolgálati tízparancsolata szintén a németek gyűlöletére buzdított[20], és a sebtében felállított vagy önkéntes alapon szerveződött Forradalmi Gárdák tagjait is ebben a szellemben igazították el[21]. K. Langer 1992-ben megjelent visszaemlékezésében[22] a következőket írja: május 10-én a prágai rádióban hihetetlen felhívás hangzott el. A németekre már semmilyen törvény sem vonatkozik, ők a mi rabszolgáink, öljétek őket, ahol csak rájuk találtok.

Bár az új hatalom élesen megkülönböztette magát a náci birodalom emberirtásától, módszereiben mégsem különbözött[23] attól államcéljainak megvalósítása útján: brutális kegyetlenséggel tizedelte az állam erőszakszerveinek felhasználásával a feleslegesnek ítélt polgárait mindenféle eljárás nélkül.

Szükségesnek tartom hangsúlyozni a korabeli csehszlovák politika felelősségének kimondását, hiszen ezt a felelősséget még ma sem vállalja fel sem a cseh, sem pedig a szlovák politika. Szlovák viszonylatban ráadásul olyan hallgatólagos megállapodás is van a cseh és a szlovák történészek között, hogy szlovák területen nem került sor olyan tömeggyilkosságokra, mint amilyenek v roku 1945. Je zaujímavé sledovať, ako sa politická vôľa premietla do praxe: veliteľ československej samostatnej tankovej brigády, generál Španiel nevydal priamy rozkaz na likvidáciu nemeckého civilného obyvateľstva na teritóriu obsadenom jeho vojskom, avšak vojakom usilovne pripomínal, že o koľko viac Nemcov zabijú, o toľko menej z nich ostane a „najlepší Nemec je mŕtvy Nemec"[29]. Brigáda generála Španiela patrila k tej vojenskej jednotke, ktorá bola zodpovedná za jednu z najväčších masových vrážd civilného obyvateľstva v Postoloprtoch. Aj služobné Desatoro vojakov podnecovalo k nenávisti voči Nemcom[30] a aj členov narýchlo zorganizovanej dobrovoľníckej Revolučnej gardy inštruovali v tomto duchu[31]. Vo svojich spomienkach[32] vydaných v roku 1992 napísal K. Langer nasledovné: dňa 10 mája odznela v pražskom rozhlase neuveriteľná výzva. Na Nemcov sa nevzťahujú už žiadne zákony, sú našimi otrokmi a zabite ich všade tam, kde na nich natrafíte. Napriek tomu, že nová vládna moc sa ostro dištancovala od genocídy nacistickej ríše, v záujme dosiahnutia svojich štátnych cieľov používala obdobné[33] metódy: za pomoci represívnych organizácií, bez akéhokoľvek súdneho procesu likvidovala neúprosným a brutálnym spôsobom svojich občanov, prehlásených za nepohodlných a nadbytočných.

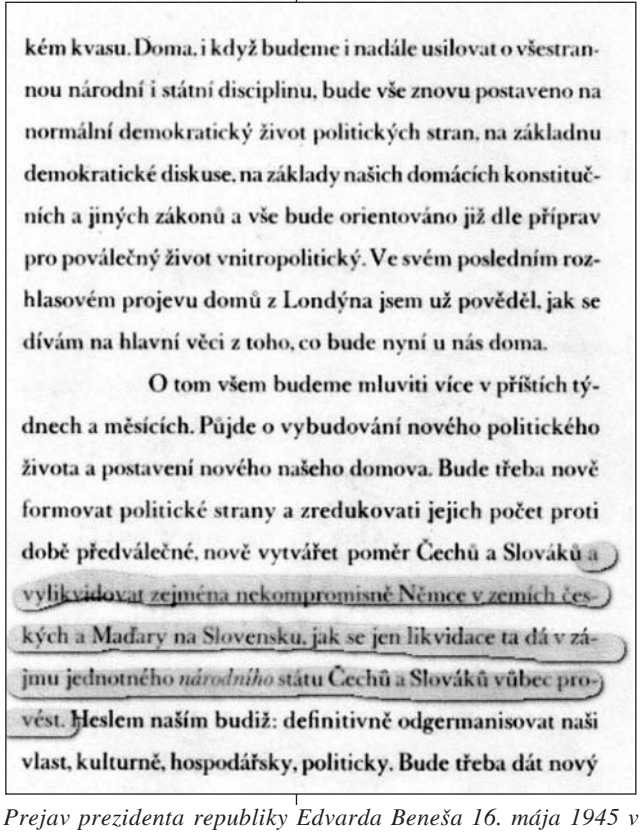

ském kvasu. Doma, i když budeme i nadále usilovat o všestrannou národní i státní disciplinu, bude vše znovu postaveno na normální demokratický život politických stran, na základnu demokratické diskuse, na základy našich domácích konstitučních a jiných zákonů a vše bude orientováno již dle příprav pro poválečný život vnitropolitický. Ve svém posledním rozhlasovém projevu domů z Londýna jsem už pověděl, jak se dívám na hlavní věci z toho, co bude nyní u nás doma.

O tom všem budeme mluviti více v příštích týdnech a měsících. Půjde o vybudování nového politického života a postavení nového našeho domova. Bude třeba nově formovat politické strany a zredukovati jejich počet proti době předválečné, nově vytvářet poměr Čechů a Slováků a vylikvidovat zejména nekompromisně Němce v zemích českých a Maďary na Slovensku, jak se jen likvidace ta dá v zájmu jednotného *národního* státu Čechů a Slováků vůbec provést. Heslem naším budiž: definitivně odgermanisovat naši vlast, kulturně, hospodářsky, politicky. Bude třeba dát nový

Prejav prezidenta republiky Edvarda Beneša 16. mája 1945 v Prahe na Staromestskom námestí / / Edvard Beneš köztársasági elnök beszéde 1945. május 16-án Prágában, az Óváros téren

Považujem za potrebné vyzdvihnúť zodpovednosť vtedajšej československej politiky, lebo túto zodpovednosť doteraz neprevzala ani česká, ani slovenská politika. Navyše v slovenských reláciách vznikla tichá dohoda medzi slo-

[19] Jan Čupka hadnagy, a postelbergi katonai elhárítás főnökének tanúvallomása alapján, amelyet az 1947-es parlamenti vizsgálóbizottság előtt tett.

[20] „.. Ne szűnj meg gyűlölni a németeket... a német nők és a Hitler-jugend tagjai is bűnösek a németek gaztettei miatt". Részlet a határvidéken szolgáló csehszlovák katona számára összeállított Tízparancsolatból.

[21] A Forradalmi Gárda 1. ezredének II. zászlóalja számára kiadott parancsból: „Mivel a német lakosság minden rétege a náci gondolattal azonosult, mindnyájukat ellenségnek kell tekintenünk."

[22] Langer, K.: Dny strachu. Praha 1992, 23. oldal

[23] Még az egy cseh élet tíz német életet ér elvet is átvették: Králiky település 1945. május 12-én kiadott rendelete szerint: a település polgármestere, helyettese, a település német nemzetiségű polgárai személyesen kezeskednek a cseh nemzetiségű lakosok biztonságáért. Egy cseh polgár haláláért tíz német lakost fognak agyonlőni.

[29] Podľa svedeckej výpovede veliteľa vojenskej rozviedky v Postoloprtoch poručíka Jana Čupku, ktorú podal v roku 1947 pred parlamentnou vyšetrovacou komisiou.

[30] „...Neprestaň nenávidieť Nemcov... aj nemecké ženy a členovia Hitler-jugendu nesú vinu za zločiny Nemcov". Úryvky z Desatora ktoré bolo zostavené pre československých vojakov slúžiacich na pohraničí.

[31] Z rozkazu vydaného pre 1. pluk II. práporu Revolučnej gardy: „Nakoľko sa všetky vrstvy nemeckého obyvateľstva stotožnili s nacistickou myšlienkou, všetkých treba považovať za nepriateľov."

[32] Langer, K.: Dny strachu. Praha 1992, strana 23

[33] Prevzali aj zásadu, v zmysle ktorej jeden český život bol hoden desiatich nemeckých životov: na základe nariadenia obce Králiky zo dňa 12. mája 1945 starosta, jeho zástupca a obyvatelia obce nemeckej národnosti osobne ručili za život obyvateľov českej národnosti. Za smrť jedného českého občana mali zastreliť desať nemeckých obyvateľov.

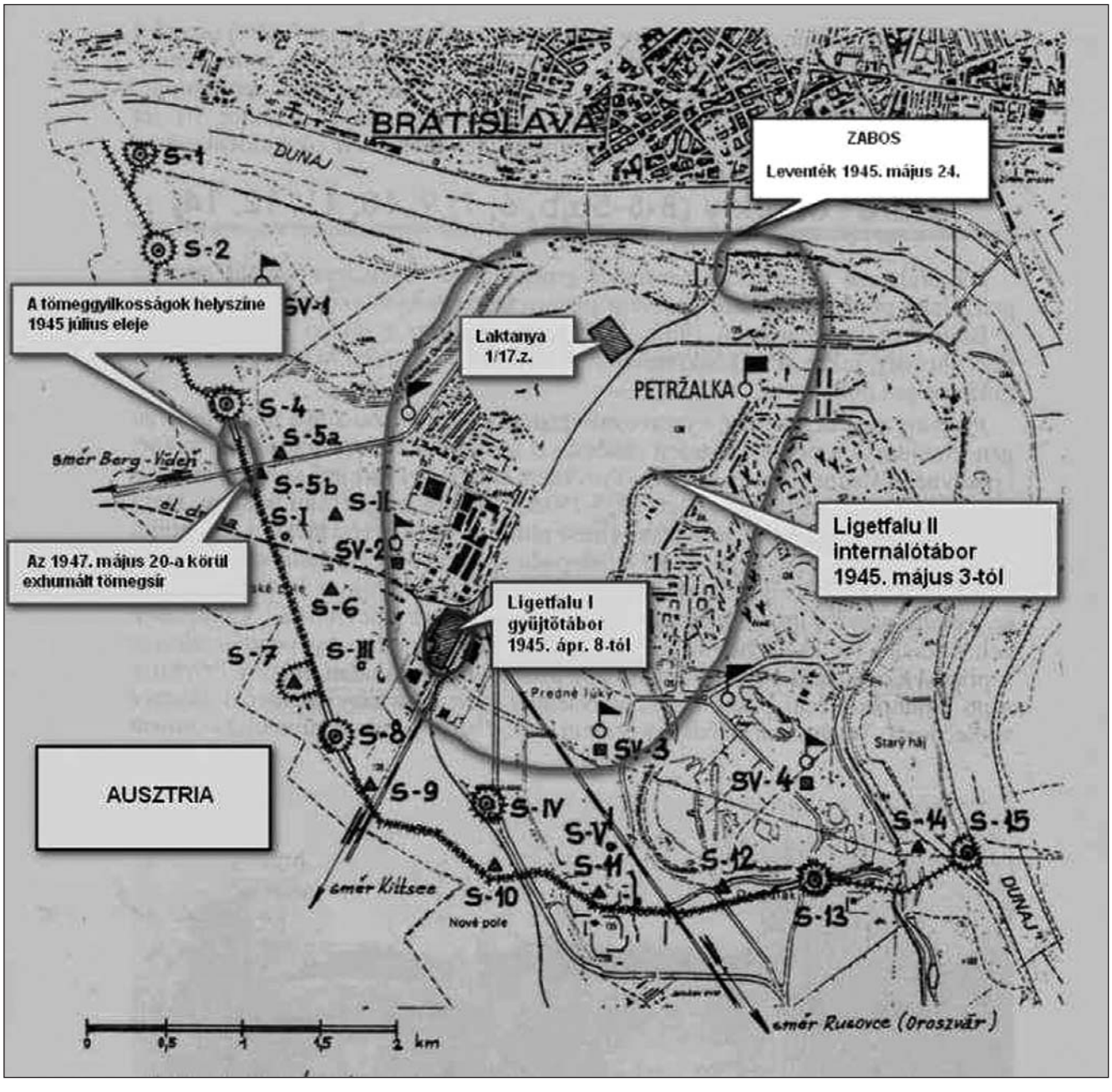

A kivégzések helyszíne: a ligetfalusi erődrendszer / Miesto popráv: sústava petržalských bunkrov

neket a Szudétavidéken követettek el. A mai kor politikusai szerint éles különbséget kell tenni a nácik által a 2. világháború idején elkövetett háborús bűncselekmények és a szudétanémetek háború utáni kitelepítése között[24]. Azt ugyan elismerik, hogy a kitelepítések idején történtek bűncselekmények, ám azok konkrét egyének tettei voltak, míg a megszállás alatti náci bűncselekmények a német állam hivatalos és átgondolt politikai kampányának a részét képezték.

A fentiekkel kapcsolatosan e sorok szerzője viszont úgy véli, hogy a Beneš elnök beszédeiben és más formákban is meghatározott államcélok, mint motívumok megtalálhatók a csehszlovák katonák által elkövetett tömeggyilkosságok tetteseinek indítékai között – azonban

venskými a českými historikmi, v zmysle ktorej sa na slovenskom území neudiali také masové vraždy, aké sa odohrali v Sudetách. Podľa mienky terajších politikov treba stanoviť výrazný rozdiel medzi vojnovými zločinmi spáchanými nacistami počas 2. svetovej vojny a odsunom sudetských Nemcov po druhej svetovej vojne[34]. Pripúšťajú, že počas vysídlenia sa udiali trestné činy, ale tie sa viažu ku konkrétnym osobám, ale naopak, trestné činy vykonané počas nacistickej okupácie boli súčasťou úradnej a premyslenej politickej kampane nemeckého štátu.

Ohľadne vyššie uvedeného autor tohto príspevku je toho názoru, že štátne ciele, ktoré boli konkretizované v Benešových prejavoch a iných verziách, slúžili ako

[24] Lásd pl. Milan Štěch, a cseh szenátus elnökének beszédét a terezíni gettó felszabadításának 2016. évi emlékünnepségén

[34] Pozri napr. príhovor predsedu českého senátu Milana Štěcha na spomienkovej slávnosti oslobodenia terezínskeho geta v roku 2016

nem, mint egyéni motívumok, hanem közösségi tettek mozgatórugóiként. Az állam számára célja megvalósítására nem csak a jogi eszközök (például a dekrétumok), hanem a maga kreálta forradalom, ezen belül pedig a forradalmi terror eszközei is a rendelkezésre álltak. Ennél fogva 1945. május-július hónapjainak jog nélküli időszaka nem jelentett eszköztelenséget, hiszen a törvényhozás, vagy az elnöki dekrétumok hiányát az erőszak, a forradalmi terror kíméletlen eszközrendszere pótolta, illetve helyettesítette. Különleges helyzet állt elő: maga az állam állt a forradalom élén, saját maga határozta meg „forradalmi" céljait, és az állam saját erőszakszerveit rendelte ki azok teljesítésére, a „forradalmi feladatok" végrajtására. A hadsereget, a Forradalmi Gárda ezredeit, a katonai elhárítást, a katonai elhárítás tisztjeiből szervezett kivégző osztagokat, az állambiztonság embereit. Mivel ezek az állam által meghatározott és megkívánt célokat teljesítették, egyéni felelősség – legalábbis a legfelsőbb politikai akaratot, döntést végrehajtók szintjén – nem volt, nem is lehetett; ugyanakkor a választott módszer tökéletesen alkalmas volt arra, hogy a politikai elit és az állam felelősségét később a végrehajtó egyénekre hárítsa. Egészen a potsdami konferencia határozatáig az ellenőrizetlen erőszak és terror jellemezte a háborút közvetlen követő időszakot a cseh és a morva területeken, illetve részben Szlovákiában is. Tekintve, hogy a kisebbségeket a cseh és a szlovák nemzet ellenségeinek definiálták, ez a fizikai valójukban veszélyeztette őket mind közösségi, mind egyéni létükben, és a rettegés állandó légkörét teremtette meg. A legfelsőbb állami vezetők megnyilvánulásai egyrészt fenntartották a félelem és a megfélemlítés társadalmi atmoszféráját, másrészt iránymutatást is szabtak az állam erőszakszervei számára a megfélemlítés hitelessé tételéhez. Elvárt normaként jelenítették meg az állam ellenségeivel szemben való kíméletlen fellépést, az erőszak alkalmazását, sőt a likvidálást.

Úgy vélem továbbá, hogy a tömeges kivégzések rendkívüli nagy száma önmagában is igazolja ezt az állításomat, mint ahogy az is, hogy a tömeggyilkosságokat elkövetők soha sem magányos gyilkosok voltak, minden esetben valamilyen katonai vagy félkatonai alakulathoz köthetők a kivégzések. A přerovi vérengzés esetében

Bedřich Smetana, az egyik legvéresebb kezű hóhér) / / Zabijak Bedřich Smetana

motivácia pre československých vojakov, ktorí sa nedopustili masových vrážd z individuálnych pohnútok, ale stali sa hybno silou pre skutky spoločenstva. V záujme dosiahnutia cieľov štát disponoval tak právnymi prostriedkami (napríklad dekréty), ako aj zorganizovanou revolúciou, v rámci ktorej mal v dosahu všetky možnosti revolučného teroru. Podľa tohto, teda obdobie bezprávia pretrvávajúce v mesiacoch máj-júl roku 1945 nepatrilo k obdobiu bez prostriedkov, veď absenciu zákonodarstva alebo prezidentských dekrétov suplovalo alebo nahrádzalo násilie, aj všetky prostriedky revolučného teroru. Vznikla zvláštna situácia: samotný štát stál na čele revolúcie, sám určil svoje „revolučné" ciele a zrealizovaním „revolučných úloh" poveril svoje represívne orgány: armádu, pluky Revolučnej gardy, vojenskú rozviedku, popravnú čatu pozostávajúcu z dôstojníkov vojenskej rozviedky, členov štátnej bezpečnosti. Nakoľko títo plnili štátom vytýčené úlohy a ciele, osobná zodpovednosť – aspoň na úrovni najvyššej politickej vôle a úrovni vykonávateľov rozhodnutia – neexistovala a ani nemohla existovať, avšak súbežne zvolená metóda sa dokonale hodila na to, aby sa zodpovednosť politickej elity a štátu mohla preniesť na vykonávateľov. Obdobie tesne po druhej svetovej vojne až do prijatia Postupimskej deklarácie charakterizovalo

nekontrolované násilie a teror tak na českých, ako aj na moravských územiach, a čiastočne aj na Slovensku. Tým, že národnostné menšiny definovali ako nepriateľov českého a slovenského národa, začali byť ohrozované vo svojej fyzickej existencii tak v spoločenskom, ako aj osobnom jestvovaní a následne vznikla atmosféra nepretržitého strachu a hrôzy. Prejavy najvyšších štátnych funkcionárov udržiavali v spoločnosti na jednej strane atmosféru strachu a zastrašovania a na druhej strane dávali represívnym orgánom prísnu direktívu, aké má byť hodnoverné zastrašovanie. Použitie násilia, bezohľadné správanie voči nepriateľom štátu a dokonca ich likvidácia sa prezentovala ako úplná samozrejmosť.

Môj predpoklad potvrdzuje skutočnosť, podľa ktorej to obrovské množstvo masových vrážd sa nemôže pripisovať osamelým vrahom, nakoľko vo všetkých prípadoch sa viazali k nejakým vojenským, alebo polovojenským útvarom. Napríklad aj v prípade přerovskej masakry boli jej iniciátormi dvaja dôstojníci, ktorí celú popravu ukryli pod „vojenskú akciu", s vedomím a súhlasom svojho hierarchicky vyššieho veliteľa. (Dokonca, aj miestna občianska samospráva mala vedomosť o tejto akcii, ale jej členov pravdepodobne zaujímala iba hygienická stránka „veci"). Rozkaz vykonalo 20 vojakov. Rovnaký scenár mala aj Bacušanova poprava v Petržalke: rozkaz vydali traja dôstojníci, medzi nimi jeden vysoký hodnostár, veliteľ posádky nižšej vojenskej podjednotky v Petržalke, ale samozrejme, vykonávateľmi boli rádoví vojaci. Navyše, správnosť a oprávnenosť tohto počínania nikto nespochybnil. To, nakoľko dokázali byť Benešove požiadavky určujúce a ako sa napokon premietli do praxe a premenili na skutky (*ktoré sa v prípade masových vrážd podľa niektorých českých historikov nespočívali na konaní štátu*),

például két katonatiszt szervezte meg az általuk egyébként „katonai akciónak” tartott kivégzéseket, mégpedig a hiearchikus rendben felettük álló parancsnok tudtával és beleegyezésével. (Sőt, a helyi polgári közigazgatás is tudott róla, de annak tagjait állítólag csak az „ügy” higiéniai oldala érdekelte). A parancsot 20 katona hajtotta végre. Ligetfaluban Bacušan kivégzése is hasonló mintát követett: 3 tiszt adott parancsot, köztük a hiearchiában a Ligetfalun állomásozó katonai alegység legmagasabb rendfokozatú és beosztású parancsnoka, míg a végrehajtók beosztott sorállományú katonák voltak. Senki sem kérdőjelezte meg sem az eljárás, sem a végrehajtás jogszerűségét. És, hogy mennyire vezérlő, tettekben kikristályosodó, tettekre ösztönző elvek voltak Beneš kívánalmai *(amelyek egyes cseh történészek szerint nem jelentették a tömeggyilkosságok tekintetében az állami cselekvés alapjait),* álljon itt az egyik cseh koncentrációs tábor parancsnokának védekezése (aki valójában nem is értette, mit akar tőle az 1947-ben felállított parlamenti vizsgálóbizottság): ő mindenben a Beneš elnök által megkívántak szerint cselekedett.

A végrehajtók – és ebbe a döntéshozás és végrehajtás összes szintjét beleértem – világosan megfogalmazott államcélok mentén (*vylikvidovat zejména nekompromisně Němce v českých zemích a Maďary na Slovensku, jak se jen likvidace ta dá… – a csehországi németeket és a szlovákiai magyarokat kompromisszumok nélkül likvidálni kell, amennyire csak likvidálni lehet ott…*) és azok teljesítése érdekében, hiearchikus rendben és szervezetten (a struktúráktól kezdve a végrehajtási módozatokig bezárólag) cselekedtek. A több ezer áldozattal járó brünni halálmenetet például Beneš beszédét követően néhány nappal a polgári közigazgatás szervezte meg és hajtotta végre.

Az államcél végrehajtásának egyik módozata, a vendetta/vérbosszú az állami politika szintjére emelkedett azáltal, hogy az állam azt jogosnak és adekvátnak ismerte el és büntetlenséget adott meghatározott esetekben, ráadásul törvény által, felmentve – nem, hogy a büntetés, de – még az erkölcsi felelősség vállalása alól is a kollektívan elkövetett gyilkosságok terhe alól a tetteseket.

A ligetfalui tömegmészárlás nem volt egyedülálló a korabeli Csehszlovákia történelmében – ebből következően nem is lehet önmagában vizsgálni. Egy népirtás, egy genocídium egyik epizódja volt csupán – és méreteit, vagyis a kivégzett áldozatok számát tekintve nem is a legnagyobb. Ebből fakadóan a ligetfalui eseményeket egy rendszerbe kellett beillesztenem: a csehek és szlovákok nemzetállama megteremtésének történelmi menetébe, amelynek egyik legfontosabb momentuma a németektől és a magyaroktól való megszabadulás volt – méghozzá bármi áron. Ebből újabb következtetés származtatható: a korabeli Csehszlovákia legmagasabb politikai vezetése akarat-megnyilvánulásainak végrehajtási szinteken történő tevékenységei összességének tekinthetők a Csehszlovákia-szerte elkövetett, összesen 30 000 és 300 000 ezer közé tehető áldozatokat (többségében nőket, gyerekeket és idősebb férfiakat) követelő tömeggyilkosságok. Ez azt jelenti, hogy – bár a belpolitikai küzdőté-

Exhumácia obetí / Az áldozatok exhumálása

uvediem príklad obhajoby veliteľa jedného českého koncentračného tábora (ktorý popravde ani nechápal, čo od neho parlamentná vyšetrovacia komisia požaduje v roku 1947): on predsa konal podľa požiadaviek prezidenta Beneša.

Vykonávatelia – pod čím chápem všetky úrovne rozhodovania a vykonávania – popri zreteľne sformulovaných štátnych zámeroch (*vylikvidovat zejména nekompromisně Němce v českých zemích a Maďary na Slovensku, jak se jen likvidace ta dá...)* činili v záujme ich plnenia v hierarchickom poradí a organizovane (počnúc štruktúrami až po spôsoby zrealizovania). Brnenský pochod smrti, vyžadujúci niekoľko tisíc obetí, zorganizovala a zrealizovala občianska samospráva, zopár dní po Benešovom prejave.

Vendeta/krvná pomsta, sa stala jednou zo spôsobov zrealizovania štátneho zámeru, cieľa, a bola povýšená na úroveň štátnej politiky tým, že štát uznal v určitých prípadoch beztrestnosť za adekvátnu, navyše podľa zákona oslobodil páchateľov kolektívnej vraždy – nielen spod trestu – ale aj spod morálnej zodpovednosti.

V histórii vtedajšieho Československa nebola petržalská masová vražda ojedinelou – z toho dôvodu sa nemôže skúmať osobitne. Zaraďuje sa k jednej epizóde vyvražďovania skupiny obyvateľstva, genocíde – a podľa významu a počtu obyvateľov ani nepatrí k najväčším. Z tohto dôvodu som zaradil petržalské udalosti do jednej štruktúry: do historického procesu vytvorenia národného štátu Čechov a Slovákov, ktorého jedným zásadným momentom bolo oslobodenie sa od Nemcov a Maďarov – a to za každú cenu. Na základe predchádzajúceho sa dá vyvodiť ďalšia konzekvencia: masové vraždy vykonávané na celom území vtedajšieho Československa boli odrazom vôle najvyššieho štátneho vedenia a vyžiadalo si od 30 000 do 300 000 obetí (vo väčšine žien, detí a starších mužov). Hoci na úrovni vnútornej politiky prebiehal medzi stranami vážny mocenský boj ohľadne spôsobu zaobchádzania s Nemcami a Maďarmi (okrem zásadného problému týkajúceho sa vysídľovania) – celková politická atmosféra bola pre vykonávateľov masových vrážd zvlášť prajná a motivujúca. Súčasne však treba kategoricky poukázať na fakt, že vybičované vášne boli namierené predovšetkým proti nemeckému

ren a pártok között a hatalmi harc részeként komoly vita folyt a németekkel és a magyarokkal való bánásmód módszereinek kérdésében (az alapvető kérdést, vagyis a kitelepítés ügyét illetően nem) – a politikai döntéshozatal legfelsőbb szintjeinek kommunikációja bátorítóan, ösztönzően hathatott a tömeggyilkosságok elkövetőire.

Nagyon határozottan rá kell mutatni ezzel párhuzamosan arra is, hogy a felszított szenvedélyek alapvetően és elsősorban a német lakosság ellen irányultak. A halálba torkolló erőszakos cselekményeket így mindenekelőtt velük szemben követték el. A legfelsőbb politika is, és a társadalom is úgy vélekedett, hogy a háború borzalmaiért, a Csehszlovákiával szemben elkövetett bűnökért elsősorban a németek a felelősek, a velük szembeni boszszú adekvát és jogos. A nagyobb méretű tömeggyilkosságokat tehát a szudétanémetek és Szlovákiában a kárpáti németek szenvedték el. Szlovákia magyar nemzetiségű lakossága csak azért nem vált áldozatává nagyobb méretű népirtásnak, mert a Csehszlovákia-szerte elkövetett tömeggyilkosságok idején Szlovákia területén nem tartózkodott (a gyilkosságokban aktívan részt vevő) szervezett, reguláris csehszlovák katonai erő. A háborút befejező időszak gyilkos erőszaka Szlovákiában a reguláris katonai erő Csehországból Szlovákiába történő átdiszlokálásával jelent meg. Amikor pedig a csehszlovák hadsereg alakulatai békeszervezetre tértek át és a belpolitikai igények szerint telepítették szét az országban a magasabb egységeket, már nem maradt elegendő idő arra, hogy Szlovákiában is a Szudétavidékre jellemző méretű népirtást hajtsanak végre, hiszen már zajlott a postdami konferencia, amely a német kérdés megoldásával is foglalkozott. Az addig elkövetett tömeggyilkosságok híre pedig már nemzetközi szintre is kijutott, így a hadsereg vezetése 1945. július közepén kénytelen volt azokat leállítani, miközben az ország „jó hírének" megőrzése érdekében az „egyénekre" próbálta a felelősséget hárítani.

A tömeggyilkosságokról eddig fellelt dokumentumok azt tanúsítják, hogy az áldozatokat etnikai hovatartozásuk alapján jelölték ki a kivégzésre, a mészárlások az etnikai tisztogatást szolgálták. Mindezt egy olyan politikai stratégia eszközeként, amely a tiszta nemzetállam eszméjét tűzte ki célul. Ennek a stratégiának a következménye volt a népirtás és az is, hogy a bűnösöket az elkövetett bűnökért nem csak hogy nem vonták felelősségre[25], hanem magas beosztásokkal, állami kitüntetésekkel jutalmazták őket. A politika aktív szerepvállalása magyarázza a bűn titokban tartását, az esetleg fellelhető bizonyítékok megsemmisítését, az áldozatok emlékének az eltörlésére való törekvést is. A mai konferenciánk felelőssége viszont, hogy megtagadva annak a korszaknak a kegyetlenségeit emlékezzünk az ártatlanul kivégzett öregekre, nőkre, gyermekekre, diákokra, még ha sírhelyeik a mai napig is ismeretlenek.

obyvateľstvu. Teda násilnosti, vyúsťujúce až v smrť, boli páchané predovšetkým voči nim. Tak najvyššia politika, ako aj spoločnosť, bola presvedčená, že práve Nemci boli zodpovední za všetky vojnové hrôzy napáchané voči Československu a teda si oprávnene zaslúžili adekvátnu odplatu. Takže väčšie masové vraždy boli spáchané na sudetských Nemcoch a na karpatských Nemcoch na Slovensku. Obyvateľov maďarskej národnosti žijúcich na Slovensku obišla väčšia likvidácia, nakoľko v období páchania masových vrážd sa na území Slovenska nenachádzala (aktívne sa zapájajúca) organizovaná československá regulárna vojenská sila. Na Slovensku sa v období skončenia vojny objavilo vraždiace násilie až po premiestnení regulárnej vojenskej sily z Čiech na Slovensko. Potom, čo sa útvary československej armády premenili na mierové orgány a svoje vyššie jednotky rozmiestnili podľa vnútropolitických požiadaviek, už neostalo dostatok času na takú likvidáciu obyvateľstva ako sa to udialo v Sudetách, nakoľko prebiehala Postupimská konferencia, ktorá sa venovala aj riešeniu nemeckej otázky. Správa o dovtedy vykonaných masových vraždách už prenikla na medzinárodnú verejnosť vďaka čomu bolo vedenie armády nútené v polovici júla roku 1945 tieto pozastaviť, pričom v záujme zachovania „dobrého mena" republiky sa snažila preniesť zodpovednosť na „jednotlivcov".

Doteraz objavené dokumenty o masových vraždách dokazujú, že obete vrážd sa vyberali na základe etnickej príslušnosti a masakra slúžila etnickej čistke. Predmetná politická stratégia sa použila v záujme vytvorenia čistého národného štátu. Dôsledkom tejto stratégie bolo vykynoženie obyvateľstva a navyše sa vinníci nielenže nepotrestali[35] a nevzali na zodpovednosť, ale za odmenu im udelili štátne vyznamenanie aj vysoké posty. Aktívna politická funkcia umožnila utajenie viny, likvidáciu objavených dôkazov aj vynaloženie úsilia o úplné zmazanie spomienky na obete. Naša dnešná konferencia – pri prekonaní krutosti daného obdobia – kladie dôraz na zachovanie spomienky na nevinné obete, na zavraždených starcov, ženy, deti, študentov, ktorých hrobové miesta sú dodnes neznáme.

(Preklad: Veronika Zsideková)

[25] A „divoky odsun" kegyetlen időszakának mintegy 150 ismertté vált tömeggyilkossága közül csupán 4 személy ellen született elmarasztaló bírói ítélet. Ezek egyike a přerovi tömeggyilkos, Pazúr volt, ám végül ő is köztársasági elnöki kegyelemben részesült.

[35] Spomedzi 150 známych masových vrážd krutého obdobia „divokého odsunu" boli právoplatne odsúdené iba 4 osoby. Jednou z nich bol přerovský masový vrah Pazúr, ale nakoniec aj jemu bola udelená prezidentská amnestia.

1946 – Egy évvel a világháború után
Első kiadás
Kiadta a Kárpát-medencei Értékmentő Alapítvány
A kiadást finanszírozó pályázat referense: Fór Teodóra
Felelős kiadó: Dunajszky Géza
Szerkesztő: D. Rácz Éva
Nyomdai előkészítés: Oriskó Norbert
Nyomta: Print Invest Magyarország-K Zrt.

1946 – Rok po veľkej vojne
Prvé vydanie
Vydalo: Kárpát-medencei Értékmentő Alapítvány
Projektový referent: Teodóra Fór
Zodpovedný vydavateľ: Géza Dunajszky
Zodpovedná redaktorka: Éva D. Rácz
DTP: Norbert Oriskó
Tlač: Print Invest Magyarország-K Zrt.

ISBN ISBN 978-963-12-7605-3

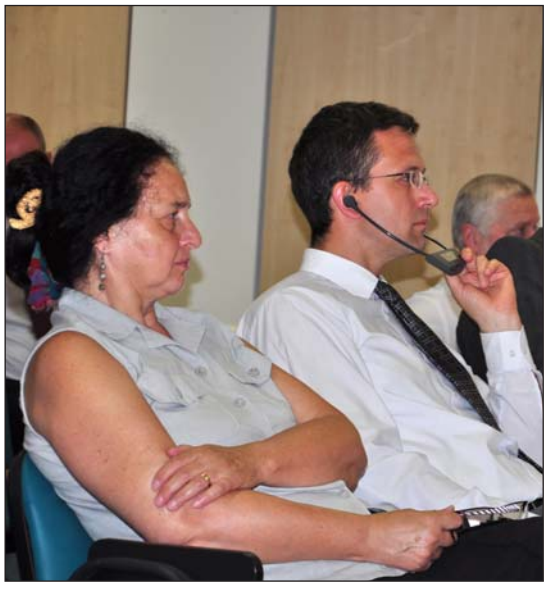

Pillanatképek a konferenciáról / Fotky z konferencie

POZOR
POZOR
NA PAMIATKU NIEKOLKO STO ZORRAVENÝCH NEMECKÝCH, MAĎARSKÝCH A SLOVENSKÝCH SPOLUOBČANOV V ZBERNOM TÁBORE V PETRŽALKE
A LIGETFALUI GYŰJTŐTÁBORBAN KIVÉGZETT TÖBB SZÁZ NÉMET, MAGYAR ÉS SZLOVÁK NEMZETISÉGŰ POLGÁR EMLÉKÉRE
IN ERINNERUNG AN DIE HUNDERTEN IM SAMMELLAGER VON ENGERAU HINGERICHTETEN DEUTSCHEN, UNGARISCHEN UND SLOWAKISCHEN MITBÜRGER
IN MEMORY OF HUNDREDS OF GERMAN, HUNGARIAN AND SLOVAK FELLOW CITIZENS EXECUTED IN THE PETRŽALKA AMASSING CAMP